

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. II.

Sibiu, Martie—Aprilie 1905.

An. XXXVI.

VASILE ALECSANDRI.

— Trei conferențe publice arangiate de despărțământul Sibiu al „Asociațiunii“ în Martie și Aprilie 1905. —

I.

Biografia și poezia patriotică a lui Alecsandri.

Onorat public! Asupra mea a căzut onorifica sarcină, ca să încep noua serie a conferențelor publice, ce comitetul despărțământului din loc al Asociațiunii a inițiat în anul trecut. Dorința noastră a tutora eră, ca noua serie de conferențe să se țină în sala Casei naționale, menită a servi ca adăpost ulerelor, științei și artei românești.

Este numai natural, ca subiectul primei conferențe ce aveă să se țină în acest sanctuar cultural să fie activitatea acelu bărbat, care prin lucrările sale literare a contribuit mai mult la deșteptarea, înaintarea culturală și consolidarea poporului român și a dat poate cea mai fidelă expresiune firi acestuia.

Cred însă, că în această sală, clădită și din sudoarea Românului, încă se poate vorbi despre viața și poezia patriotică alui V. A., „cântărețul în curs de jumătate de veac al dorului, al avânturilor și al voiniciei întregului neam“, care prin scrierile sale a contribuit foarte mult la deșteptarea conștiinței poporului român și a exprimat în mod până la el neobicinuit tot ceea ce ne caracterizează. Se cinstește pe sine neamul, care cinstește memoria bărbaților săi mari.

Bărbații mari, indeosebi operele lor literare sunt florile vieții unui popor. Aceste flori, dacă vrem să deș de roade, trebuie să le îngrijim, să le cultivăm.

Scrierile lui Alecsandri, Mureșan, Eminescu, Șincai, P. Maior, G. Barițiu și alții, numai așa vor da roadele așteptate, dacă mereu ne vom ocupa cu ele, dacă le vom cultivă fără încetare, primind ca din un izvor neseecat îmbărbătare pentru drumul lung ce avem încă să percurgem în istoria universală. În această privință putem învăța mult dela celelalte popoare, cari împreună cu noi locuiesc între frumoșii munți și cele patru riuri mari ale

patriei noastre; compatrioții noștri nu lasă să treacă o singură ocaziune mai solemnă fără a lua exemplu din activitatea bărbaților lor mari și fără a le aduce cuvenitul prinos de recunoștință.

Dela sine înțeles, că în conferența mea nu voiu da o icoană întreagă a vieții și activității lui V. A., ar fi să vorbesc oare întregi, ba seri întregi. Mă voiu mărgini a înșiră numai momentele biografice principale, arătând — în legătură cu acestea, — cum în activitatea sa literară V. A. a fost condus de iubirea libertății, iubirea de neam și țară; o însușire, care dealtfel a caracterizat pe toți bărbații mari ai poporului român în generația ce ne-a premers.

V. Alecsandri s'a născut la 1821, luna lui Iulie, în apropierea Bacăului, anumit în o trăsură brașovenească, care servia de locuință familiei poetului, ce se refugiase dinaintea eteriei (revoluției) grecești.

Familia Alecsandri-eștilor e de origine italiană. Ea a venit sau direct din Italia în Moldova, care avea legături comerciale cu înfloritoarele republice italiene, sau apoi din Cafa după ocuparea de către Turci a acestei cetăți din Crimeea. Moșul lui V. A. era încă negustor, dar tatăl său a ocupat funcțiuni publice, ajungând dela sameș în orașul Bender la diregătoria de vornic.

Au circulat și circulează încă și alte versiuni asupra originii lui V. A. Cea mai curioasă, totodată și cea mai cutezată este, conform căreia moșul poetului nostru ar fi fost semit de origine.

Nu voiu intra în analiza acestei versiuni. E destul să spun, că Al. nu este primul om de valoare, reclamat de rassa semită. Spiritul lucrărilor lui literare sunt cea mai bună dovadă, că originea familiei Alecsandri-eștilor este a se căută la unul din popoarele romanice. Numai un Italian, un Spaniol etc. poate deveni complet Român deja în a treia generație, astfel că tot ce el face să fie totdeauna în armonie cu aspirațiile, cu însușirile poporului, în care s'a contopit.

Alecsandri a iubit cu aceeaș căldură pe Românul ardelean, ca și pe cel din România, Basarabia, Moldova și Muntenia; pentru el Românul era Român, trăiască sub orișicare împărăție. Nu așa fac renegații, indeosebi nu cei de rassă semită, pentru cari numai Românul din regat este Român, ceilalți sunt Unguri, Muscali și așa mai departe.

Mama lui V. Alecsandri a fost asemenea de origine italiană. Se vede că a fost scris, ca în vinele regelui poeziei românești să circuleze sânge curat, sânge de rassă romanică.

Primii ani ai copilăriei i-a petrecut în curtea boerească de lângă satul Mircești, pe care tatăl său a cumpărat-o împreună cu moșia aparținătoare dela un unchiu al artistului dramatic Millo. Aici în valea Siretului, așezată la poalele Carpaților, în mijlocul livezilor lui iubite, aici unde totul respiră mulțămire și-a petrecut primii ani ai copilăriei, alergând și jucându-se cu țiganul său rob în aer curat și sub razele încălzitoare ale soarelui.

Cu începere dela anul al 6-lea Alecsandri a primit un instructor în persoana călugărului Gherman. Acesta locuia în curtea boerească și instrua afară de Alecsandri între alții și pe Kogălniceanu și pe Millo.

În 1829 Alecsandri ajunge în un penzion francez în Iași, unde învătă limba franceză, limba greacă și alte studii umanitare. În toamna anului 1834 pleacă la Paris, orașul plin de farmece, centrul lumii civilizate, unde sosi după o călătorie de 20 zile și 20 nopți, căci în acele timpuri nu circula orient expresul, ci lumea călătoria în delejans. Fără îndoială, călătoriile pe acele timpuri erau mai obositoare, în schimb erau mai instructive și mai romantice.

În Paris se pregăti pentru obținerea bacalaureatului în litere. Aceasta i-a succes în 1836.

La dorința tatălui său intră în facultatea de medicină. Dar Alecsandri nu avea tragere de inimă pentru astfel de studii. Părăsi deci facultatea de medicină și se inscrie la drept. Nici aici nu era de el. A trecut la școala de poduri și șosele. Dar nu figurile geometrice, nu problemele matematice putea să încălzască sufletul lui Alecsandri. Literatura îl fămeacă, pentru aceasta avea să trăească o viață întreagă, ferindu-se după putință de tot ce ar fi putut să-i întrerupă ocupațiunea sa predilectă.

După întreita încercare de a se pregăti pentru o carieră practică, Alecsandri se dedică studiului literelor.

Ascultă cu regularitatea obicinuită la studenții universitari lecțiunile mai multor profesori dela Sorbona, ceti operele celor mai însemnați scriitori francezi și cercetă foarte des teatrul.

Cinci ani a petrecut Alecsandri în Paris; în primii doi ani a trecut bacalaureatul, a încercat pe rând să studieze medicina, drepturile și tehnica, iar în ceialalți trei a făcut studii literare așa cum îl trăgea inima.

În primăvara anului 1839 întreprinse, împreună cu pretinul său Costache Negri, o călătorie în Italia. În cursul a opt luni cercetă Genua, Milano, Veneția, Florența și Roma, pretutindenea studiind și admirând lucrările de artă create de națiunea soră sau rămase dela strămoșii popoarelor romane. Nu mai incapa îndoială, că Italia cu ale ei reminiscențe istorice a contribuit mult a clarifică patriotismul, iubirea de țară și neam a lui Alexandri. Pământul clasic al Italiei, în deosebi cetatea eternă a însufletit pe mulți fii ai neamului nostru, cari reînțorși la vetrele străbune au jertfit partea lor cea mai bună pentru deșteptarea și înălțarea poporului românesc.

Alecsandri s'a reînțors în Moldova în Decemvrie 1839, după o absență de cinci ani și ceva. Ne putem ușor închipui ce neplăcut îl va fi atins deosebirea enormă ce a trebuit să constate între civilizația din apus și necivilizația sârmaneii Moldove. Dar Alecsandri nu aparțineă acelora, cari ajunși în poziții sociale distinse se rușinează de părinții lor, la vederea moravurilor orientale din patrie, el nu a fugit înapoi la Paris, ci a intrat în legătură cu ceialalți tineri patrioți, crescuți în străinătate și hotărâți a euro-

peniză viața publică a țării și moravurile societății din Moldova și Muntenia. Alecsandri nu a ezitat un moment a se declara pentru curentul de reformare radicală și mai ales prin scrierile sale a contribuit nespuse de mult la accelerarea acestui proces, dela care atârnă viitorul țărilor române, al națiunii române.

Reîntors în patrie Alecsandri avea să ocupe o funcțiune publică; fu numit șef de masă la casa penziilor din Iași, funcțiune ce ocupă cinci ani. Dar nu funcționarismul era pentru un spirit ca al lui. Singure indeletnicirile literare puteau să-l mulțamească, prin acest fel de lucrare a căutat să promoveze realizarea aspirațiilor tinerei generații ce și-a primit educațiunea în apus. Prin lucrări literare căută să promoveze încolțirea libertății în țările române, libertate fără care individul nu poate progresa, națiile nu-și pot dezvoltă energiile și nu pot trăi.

Alecsandri a iubit libertatea în măsură extraordinară.

Când reprezentanța Moldovei, la anul 1844, a votat desrobirea Țiganilor statului, Alecsandri a preamărit acest vot prin versuri avântate.

Te slăvesc, (*zice el*) o, zi fericie, sfântă zi de libertate,
Tu a cărei mândră rază sufletul român străbate!
Te slăvesc, o, zi măreață pentru patria-mi iubită,
Tu ce-arăți ochilor nostri Omenirea desrobită!

Veacuri multe de durere au trecut cu vijelie,
Sub asprime plecând capul unui neam în osândire!
Dar Românul cu-a sa mână rumpe lanțul de robie,
Și Țiganul, liber astăzi, se deșteaptă 'n fericire.

Azi e soarele mai falnic! lumea azi e mai voioasă!
Azi în pept inima-mi crește! azi e viața mai frumoasă,
Căci la glasul libertății văd Moldova deșteptată
Și la glasul Omenirii o simțesc înduioșată.

Fală 'n lume și mărire pentru tine 'n veci să fie,
O, Moldovo, țară mândră! tu ce dai sfântă dreptate!
Brațul tău ce sfarmă astăzi un jug aspru de robie,
Ție însăși pregătește viitor de libertate!

După luarea în posesiune a moșiei dela Mircești, la anul 1855, unul dintre primele acte a fost, că și-a adunat Țiganii robi și le-a spus, că sunt liberi, pot merge unde vor voi.

Tot iubirea nemărginită a libertății l-a îndemnat în 1848 să iee parte la consfătuirile revoluționare din Iași, cari au avut un sfârșit tragic și a silit un număr însemnat de patrioți, între ei și pe Alecsandri să pribegiască din țară.

După un jalnic „Adio la Moldova“ scris în Brașov, a plecat la Paris. Din acest cuib al libertății a adresat al său puternic apel intitulat „Deșteptarea României“.

În timpul pribegiei Alecsandri a scris prin ziarele franceze articole patriotice, căutând, împreună cu alți pribegi, să câștige opinia publică a Franciei pentru justele pretensiuni ale națiunii române, a trăit pentru inde-

letnicirile sale literare și a făcut călătorii în interiorul Franciei, în Spania cu Gibraltarul și în Maroco.

La 1854 s'a întors în țară. Prima lui grije a fost să fondeze revista „România literară”. Dar eră imposibil, ca Alecsandri care, prin activitatea sa literară de 15 ani, și-a câștigat deja loc de frunte în literatura românească și eră cunoscut și iubit de toți, ca Alecsandri, care iubiă libertatea atât de mult, să rămână departe de mișcările politice din acel timp, cari culminau în lozișca: unirea Moldovei și Munteniei având un singur domn, o unică reprezentanță națională. A luat parte însemnată la realizarea unirii principatelor, la alegerea colonelului Cuza de domn al Moldovei și în urmă al Munteniei. Cine nu cunoaște „Hora Unirei”, scrisă în 1857, pe care o cântau mic și mare?

Alecsandri a fost creat numai pentru literatură. Dacă totuș a luat parte la mișcările politice, este a se atribui nemărginitei sale iubiri de țară.

Indată după indoita alegere a lui Cuza, Alecsandri a fost trimis la Paris ca reprezentant al noului principe, având să exopereze recunoașterea diplomatică.

Vizita ce a făcut la curtea lui Napoleon III, invărtitorul politicei mondiale din acele timpuri, și primirea ce i-s'a făcut, o găsim descrisă în un extras al misiilor sale politice publicat între alte reviste și în „Albina Carpaților” din 1878.

Serviciile, ce el aduse țării în această misiune, nu le putea altul aduce mai bine. Vasta cultură i-a permis să fie și diplomat bun.

Ministrul afacerilor străine al Franciei nu putea să promită spriginul său cu toată hotărîrea, deoarece el știa, că Turcia și Austria sunt contrare unirii principatelor, Englitera spriginește sistematic politica Turciei, Prusia nu are interes a fi favorabilă Românilor, cât pentru Rusia etc.

„Oricât de mari împotriviri poate găsi cheștiunea Românilor în unele cabinete ale Europei, zice Alecsandri, noi nu perdem curajul încât vom fi siguri, că Excelenția Voastră va susține interesele noastre în conferențele ce au a se deschide încurând, precum le-a susținut și în congresul trecut”.

„Dar ce poate face Francia singură în contra Turciei, Austriei, Engliterei și celorlalte puteri?” replică ministrul.

„Francia, dle conte”, răspunde Alecsandri, „e mai puternică astăzi decât poate se crede însăși”. Ea poate aruncă în cumpăna politicei europene o greutate nemăsurată, numele lui Napoleon”.

Alecsandri aveă deplină încredere în Napoleon. Și nu s'a înșelat. Napoleon l-a primit foarte bine și nu i-a denegat nici o rugare.

„Sint o mare simpatie pentru nația română, a zis Napoleon, și văd cu mulțumire, că nu m'am înșelat când am judecat cauza principatelor demnă de spriginul Franciei. Actul patriotic ce ați săvârșit decurând prin înălțarea unui singur domn pe ambele tronuri al Moldovei și al Valahiei, tactul politic ce ați probat săvârșindu-l, îmi dau încredere, că meritați vi-

torul la care aspirați. Nu-mi rămâne decât a vă felicita și a vă asigura, că ajutorul Franciei, că simpatiile mele nu vor lipsi pe calea înțeleaptă ce ați apucat“.

De trei ori a fost primit Alecsandri în palatul Tuileriilor, totdeauna cu multă afabilitate.

La a treia întâlnire Napoleon a mai spus și memorabilele cuvinte: „Organizați-vă în liniște, desvoltați resursele voastre financiare, agricole și militare și așteptați cursul evenimentelor“.

Înțelepte cuvinte. Da, dacă Românii doresc să aibă viitor, să se organizeze în liniște și să se pregătească a profita de momentul potrivit în cursul evenimentelor.

Misiunea diplomatică l-a mai dus pe Alecsandri la Londra și Turin. Norocul l-a însoțit și în aceste două locuri.

Alecsandri nu era diplomat de profesiune, dar avea maniere fine și un spirit ales, prin cari a știut să câștige simpatiile oamenilor de stat cu cari a avut să negocieze. Se poate susține cu siguranță, că un diplomat sau politician de profesiune nu putea să îndeplinească mai cu succes această sarcină.

Misiunea aceasta Alecsandri o îndeplini ca trimis extraordinar al prințului Cuza („Du-te și fă cum te-or povățui inima și conștiința“ i-a zis Vodă Cuza); în țară el ocupă funcțiunea unui ministru al afacerilor străine. Dar naturelul lui Alecsandri nu se potrivea cu valorile vieții publice, cu intrigele nedeslipite de ceea ce numim politică. În urmare numai scurt timp i-a fost dat țării a-l ști făcând parte din guvern. Ce e drept, în cursul anilor a mai fost ales deputat și senator, chiar și vice-prezident al Camerii deputaților; dar inima lui de poet îl trăgea iară și iară în acea luncă dela Mircești, pe care a immortalizat-o prin sublimele strofe din „Lunca din Mircești“ și „Concertul în luncă“.

Poetul nostru era, aș putea zice, fărmeecat de lumea inchipuirilor. Nevasta sa, cu care s'a căsătorit la anul 1873, îngrijea de moșie, ea stringea recolta și ea o prefăcea în bani; iar el trăia pentru poezie. Numai glasul țării, numai vocea neamului era în stare să-l abată dela îndeletnicirile sale predilecte.

Glasului țării a dat ascultare, când la 1885 a primit să fie numit ministru plenipotențiar la Paris. Acest post l-a ocupat până la moartea sa; dar n'a lăsat să treacă un an fără a cercetă iubita sa luncă din Mircești.

Deja în 1888 Alecsandri a fost cuprins de un morb incurabil, de cancer. În primăvara anului 1890 era așa de rău încât, profitând de o ameliorare trecătoare, a părăsit Parisul, dorind să moară acolo, unde a petrecut mai bucuros în viața sa.

Vederea oamenilor și locurilor lui iubite i-au făcut bine. Acest bine era numai sugestiv. Cancerul rodea fără întrerupere la rădăcina stejarului și îl doborî în 22/10 August 1890.

Vestea morții sale a străbătut ca un fulger în toate unghiurile locuite de Români. Intregă națiunea românească eră pătrunsă de o adâncă jale, căci a fost lipsită de poetul ei cel mai iubit, cel mai mare; căci moartea i-a răpit pe acela, care a trăit și a lucrat pentru gloria întregului neam.

Dar numai corpul lui Alexandri l-au dus la groapă cei nouă dorobanți din Vaslui, spiritul lui viează încă în scrierile ce ne-a lăsat moștenire.

Alecsandri a dezvoltat o activitate literară întinsă. El a scris proză, poezii și piese dramatice. În covârșitoarea majoritate a scrierilor sale s'a inspirat din viața și spiritul poporului român. Iată motivul pentru care scrierile lui Alecsandri sunt cetite și iubite pretutindenea unde locuiesc Români.

„Dacă este — zicea Alecu Russo în 1855 — ca neamul românesc să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradițiile și obiceiurile pământului unde stau ascunse încă și formele și stilul; și de aș fi poet, aș culege mitologia română, care-i frumoasă ca și cea latină și greacă; de aș fi istoric, aș străbate prin toate bordeele să descoper o amintire sau o rugină de armă, de aș fi gramatic, aș călători pe toate malurile românești și aș culege limba“.

Kogălniceanu scria cu trei ani înainte, la 1882, în prefața letopisecelor: „Artele și literaturile n'au speranță de viață decât acolo, unde-și trag originea din însăși tulpina popoarelor; altmintrelea ele nu sunt decât niște plante esotice, care la cel dintâiu vânt ori îngheață ori se usucă. Ca să avem o artă și o literatură națională, trebuie ca ele să fie cu societatea, cu credințele, cu obiceiurile, într'un cuvânt cu trecutul nostru“.

Lui Alecsandri nu i-a fost greu a-și „aplecă urechia la glasul sfios al muzei populare“, a se inspira din tradițiile și obiceiurile pământului, a străbate munții și câmpiile pentru a culege roadele muzei populare, mitologie și adevărata limbă românească, dat fiind că el iubiă poporul român așa cum numai un poet știe iubi. Iubirea aceasta, aș putea zice nemărginită, o motivează însuș astfel: „Mie mi-e drag Românul și știu a prețui bunătățile cu care l-a dăruit natura. Mi-e drag să-l privesc și să-l ascult, căci el e simplu și frumos în înfățișarea lui; căci e curat, înțelept, vesel și poetic în graiul său“.

„Imi plac obiceiurile sale patriarhale, credințele sale fantastice, dansurile sale vechi și voinicești, portul său pitoresc care la Roma se vede săpat pe coloana lui Traian, cântecele sale jalnice și melodioase, și mai ales poeziile sale atât de armonioase.“

„Eu îl iubesc și am multă sperare într'acest popor plin de simțire, care respectează bătrânețele, care-și iubeste pământul și care, fiind mândru de numele său de Român, îl dă ca un semn de cea mai mare laudă oricărui om vrednic, oricărui viteaz, fie măcar de sânge străin“.

„Am multă sperare într'acest neam, a cărui adâncă cumiinție e timpărită într'o mulțime de proverbur, unele mai înțelepte decât altele; a

cărui închipuire minunată e zugrăvită în poveștile sale poetice și strălucite ca însăș acele orientale; al cărui spirit satiric se vedește în nenumăratele anecdote asupra tuturor națiilor cu care s'a aflat în relație; a cărui inimă bună și dornică se arată în obiceiul ospetiei pe care l'a păstrat cu sfințenie dela strămoșii săi; al cărui geniu în sfârșit lucește atât de viu în poeziile sale alcătuite în onorul faptelor mărețe.

Numai un Român din creștet până în talpă, numai un poet stăpânit de o nemărginită iubire de neam a putut să verse lacrimi de bucurie la reintoarcerea armatei române victorioase de pe câmpiile Bulgariei. Alecsandri nu a plâns, că revede armata patriei sale, ci a vărsat lacrimi pentru redesteptarea vitejiei, reinvierea virtuților strămoșești, intocmai ca o mamă, care varsă șiroi de lacrimi auzind de faptele bune săvârșite de copiii ei.

Părintele, care vede asigurat viitorul copiilor săi, moare liniștit, fără părere de rău; astfel și Alecsandri văzând că viitorul neamului românesc este asigurat prin luptele victorioase, spune, că de acuma poate să moară fericit.

Alecsandri a studiat istoria și literatura popoarelor mai înaintate decât Românii, a admirat gloria și bunele calități ale străinilor, dar nu și-a pierdut echilibrul sub farmecul culturai franceze, nu și-a tradat țara și neamul. Nu, ci a căutat să-și pună forțele sale pentru a face istoria română mai glorioasă, a da avânt literaturii românești și a trezi bunele calități ale națiunii, cari nu lipsiau, cari erau înăbușite de o forță majoră ce venia dela străin.

Alecsandri a fost contemporanul și soțul de luptă al acelei pleiade de bărbați, care a întemeiat România de astăzi și care a căutat să asigureze nu numai viitorul acestei țeri, ci viitorul tuturor Românilor, afle-se ei ori unde. Nu exagerez când susțin, că în această direcțiune Alecsandri a lucrat cu foarte mult succes.

Poeziile lui, cum sunt: Sentinela română, Hora unirii, Peneș Curcanul și încă multe altele au străbătut în toate colibeale românești, promovând unitatea culturală a tuturor Românilor în mare măsură. Poeziile lui naționaliste și patriotice au răsunat ca o trimbiță de alarmă scuturând poporul din nepăsare; ele au mărit mândria națională, au redat poporului român încrederea în forțele proprii, în puterea sa de viață, în viitorul său.

Activitatea literară a lui Vasile Alecsandri a durat aproape o jumătate de veac, dela 1842 până la 1890. În acest timp el nu a lăsat să treacă un moment istoric fără a suna în buciul său plăcut, fără a încuraja pe contemporanii săi.

Anul 1848, evenimentele unirii principatelor și războiul pentru independența României sunt trei momente istorice, când lira lui Vasile Alecsandri a răsunat puternic deșteptând poporul din letargie, apelând la unire, cerând jertfe patriotice și cântând reinvierea vitejiei strămoșești.

Cine nu cunoaște energicele accente din „Deșteptarea României“, apărută în epocalul an 1848? Alecsandri simția viu curentul de renaștere ce străbatea dela un capăt la celalalt al bătrânei Europe. Doriă ferbinte

ca acest curent să cuprindă în valurile sale și pe poporul românesc și să-l redea misiunii sale exprimate atât de plastic în „Sentinela Română“ prin versurile:

„Maica Roma cea bătrână
Mi-a pus arma asta-n mână
Și mi-a zis cu glasul său:
Fiul meu, alesul meu!
Tu din toți ai mei copii
Cel mai tare-'n vitejii.
Mergi în Dacia, grăbește,
Pe barbari de-î risipește,
Și-apoi vecinic priveghiază,
Sentinelă mult vitează,
Și te-așine la hotare,

Că s'aud în depărtare
Răsunând dușmane pasuri,
Menințând barbare glasuri“.

Și:

„Să trăești ostaș romane,
Stâlp al lumii apusane!
Tu cu peptu-ți ai oprit
Valul crunt de răsărit,
Și cu brațul tău armat,
Pasul soartei l'ai schimbat“.

Da, apărător al ordinii, civilizațiunii și culturei a fost pus Românul de marele împărat. După o întrerupere de câteva veacuri întunecate el și-a reluat frumoasa misiune.

Vasile Alecsandri doriă mai înainte de toate să vadă pe tot Românul pătruns de dorul și dragostea libertății, mântuitoarea și înălțătoarea poarelor; eră sătul de domnie străină, care numai rele a adus poporului român și țărilor române.

Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare,
zice el în „Deșteptarea României“

N'auziți prin somnul vostru acel glas triumfător,
Ce se 'nalță pân' la ceruri din a lunei deșteptare
Ca o lungă salutare
Cătr-un falnic viitor?

Nu simțiți inima voastră, că tresare și se bate?
Nu simțiți în peptul vostru un dor sfânt și românesc.
La cel glas de înviere, la cel glas de libertate
Ce pătrunde și răsbate
Ori ce suflet omenesc?

Iată lumea se deșteaptă din adâncă-i letargie!
Ea pășește cu pas mare cătr'un țel de mult dorit.
Ah! treziți-vă ca dânsa, frații mei de Românie!
Toți sculați cu bărbăție,
Ziua vieții a sosit!

Libertatea 'n fața lumii a aprins un mândru soare,
Ș'acum neamurile toate cătră dânsul ațintesc
Ca un cârd de vulturi ageri ce cu-ariپی mântuitoare
Se cerc vesel ca să sboare
Cătră soarele ceresc!

Numai tu, popor române, să zaci vecinic în orbire?
Numai tu să fii nevrednic de-acest timp reformator?
Numai tu să nu iei parte la obșteasca înfrățire,
La obșteasca fericire,
La obștescul viitor?

Până când să creadă lumea, o, copii de Românie!
 C'ori ce dor de libertate a perit, s'a stins din voi?
 Până când să ne tot plece cruda, oarba tirănie
 Și la caru-i de trufie
 Să ne 'njudge ca pe boi!

Până când în țara noastră tot străinul să domnească?
 Nu sunteți sătui de rele, n'ați avut destui stăpâni?
 La arme, viteji, la arme, faceți lumea să privească
 Pe câmpia românească
 Cete măndre de Români!

Sculați frați de-acelaș nume, iată timpul de frăție!
 Peste Molna, peste Milcov, peste Prut, peste Carpați
 Aruncați brațele voastre cu-o puternică mândrie,
 Și de-acum pe vecinicie!
 Cu toți mânila vă dați!

Hai copii de-acelaș sânge! hai cu toți într'o unire,
 Libertate-acum sau moarte să cătăm să dobândim,
 Pas, Români, lumea ne vede... Pentru-a patriei iubire,
 Pentru-a mamei desrobire
 Viața noastră să jertfîm!

Fericit acel ce calcă tirănia sub picioare!
 Care vede 'n a lui țară libertatea renviind.
 Fericit, măreț acela care sub un falnic soare
 Pentru patria sa moare,
 Nemurire dobândind.

Regele poeziei române nu se adresează numai către Moldovenii săi, el trece granițele patriei sale restrânse, indeamnă pe toți Români de pretutindenea a se încălzi la razele soarelui libertății.

E grandios apelul, ce Alexandri adresează poporului român prin nemuritoarele strofe din „Deșteptarea României“. „Vocea sacră a libertății“, zice N. Predescu în scrierea sa: „Poeți și artiști“, „răsună aci puternic ca valurile mării infuriate. Isbiri electrice simt la cetirea Marseliezei române, ce egalează în frumseți pe cea franceză, ambele conținând metalul din care se formează răsbunătoare fulgeri. Avântul unui entuziasm continuu imprimă în piesă țări nenarabile“.

Prin „Hora Unirei“, scrisă cu doi ani înaintea indoitei alegeri a lui Cuza, Alecsandri a promovat ideia unirii ca nimeni altul. Poezia aceasta s'a răspândit ca fulgerul în Moldova și Muntenia, o cântă și recită mic și mare, tinăr și bătrân; ea a pătruns în toate straturile poporului român și a produs un curent, căruia nu mai puteau rezista interesele particulare ale câtorva familii boerești.

Multe strofe din „Hora Unirii“ sunt și astăzi actuale, se potrivesc de minune și la adresa Românilor de dincoace. Este și la noi multă iarbă rea, multă neghină, care ar trebui să peară; se învrăjdesc și dușmănesc

și la noi prea mult oamenii, cu toate că tuturor este cunoscut, că unde-i unul nu-i putere la nevoi și la durere.

Conștii de existența acestor rele, ferm hotărâți a le delătură să zicem toți într'un glas:

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română,
Să 'nvărtim hora frației
Pe pământul României!

Iarba rea din holde piară!
Piară dușmănia 'n țară!
Intre noi să nu mai fie
Decât flori și omenie!

Măi Muntene, măi vecine,
Vină să te prinzi cu mine
Și la viață cu unire,
Și la moarte cu 'nfrățire!

Unde-i unul, nu-i putere
La nevoi și la durere.
Unde-s doi puterea crește,
Și dușmanul nu sporește!

Amândoi suntem de-o mamă,
De-o făptură și de-o samă,
Ca doi brazi într'o tulpină,
Ca doi ochi într'o lumină.

Amândoi avem un nume,
Amândoi o soartă 'n lume,
Eu ți-s frate, tu-mi ești frate,
In noi doi un suflet bate!

Vin' la Milcov cu grăbire
Să-l secăm dintr'o sorbire,
Ca să treacă drumul mare
Peste-a noastre vechi hotare.

Și să vadă sfântul soare,
Intr'o zi de sărbătoare,
Hora noastră cea frățească
Pe câmpia Românească!

Războiul pentru independența României Alecsandri l-a purtat alături cu Dorobanții, cântați de el. Nu pe câmpiile Bulgariei, ci acasă, nu cu arma, ci cu peana lui măească. Cetiți poeziile „Ostașii noștri“ și veți vedea că după fiecare învingere mai însemnată pe câmpul de războiu Alecsandri adăugea o nouă perlă la coroana sa de rege al poeziei române. Luptă spirituală pentru fortificarea încrederii poporului în forțele sale a dat Alecsandri în timpul când voinicii căciulari râdeau de bombele păgâne.

Alecsandri nu putea să lucreze altfel. El, care avea deplină încredere în virtuțile poporului român, care era convins de vitejia Românului, deși acesta veacuri de-arândul nu a mai dat probe de virtuțile sale militare, trebuia să cânte cum a cântat în anii 1877—8.

Nu primele învingeri ale armatei române l-au întărit în convingerea sa despre vitejia Românului. Încă la 1859 a zis lui Napoleon III: „Eu considerez, Sire, soldatul român ca pe unul din cei mai buni din Europa, căci este disciplinat prin însăși natura sa cu toate greutatea vieții, cu foamea, cu ostăneala, cu căldura, cu gerul, și are o aplecare la soldăție“.

Prin poezia „Balcanul și Carpatul“ Alecsandri arată rostul și motivul principal, pentru care poporul român s'a văzut necesitat a scoate sabia din teacă. „Nu pot să încapă doi paloși în teacă, e scris ca din doi unul în pulbere să treacă“. Românul iubitor de progres, de libertate, dușman al sclăviei, dornic de neatârnare, nu putea să încapă lângă și stăpânit de acela, care „a fost odinioară gigant prin înălțime, amar prin fanatizmu-i, puternic prin cruzime, care a revărsat pe lume și groază și rușine și s'a scaldat în sânge“.

E minunat dialogul ce se incinge între Balcan și Carpat, cu permisiunea Dvoastre il voiu ceti in intregime :

Balcanul și Carpatul la Dunărea măreață,
Ca doi giganți năprasnici stau astăzi față 'n față
Ș'aprinși de dor de luptă, cu ochii se măsoară,
Cu glasul s'amenință, cu gândul se doboară,
Zicând: „Nu pot să 'ncapă doi paloși într'o teacă!
„E scris din noi doi unul in pulbere să treacă!“

Balcanul cel fanatic, muncit de aspră ură,
Nu știe să 'ngrădească sălbatica lui gură,
Și zice cu trufie: „Carpatule vecine,
„De nu pleca-vei fruntea amar va fi de tine,
„Căci repezi-voiu grabnic din plaiurile-mi 'nalte
„Torente 'necătore deprinse ca să salte
„Din maluri peste maluri, din munte peste munte,
„Să bată-a tale coaste, s'acopere-a ta frunte,
„Să facă într'o clipă, ca să dispari din lume
„Cu-a tale stânci și codri, cu-ai tăi copii și mume!“

Carpatul scoate-un freamăt teribil de urgie,
Mișcând coama-i de codri, ca leul în mânia,
Și-n clocot lung răspunde: „Balcan-e-a ta trufie
„Arată, că tu astăzi căzut ești in pruncie,
„Nevoie ai de-o cărjă ruina-ți s'o supoarte,
„Căci ești acum, sermane, ajuns la prag de moarte.
„Ai fost odinioară gigant prin înălțime,
„Amar prin fanatizmu-ți, puternic prin cruzime!
„Ai revărsat pe lume și groază și rușine,
„Și te-ai scaldat in sânge pân' ce-ai dat pept cu mine.
„De-atunci au trecut secolii!... Strivita omenire
„S'a deșteptat, și numai tu stai in adormire,
„Ademenit de visuri nebune și trufașe,
„Făr'a pătrunde norii care te țin in fașe!
„Orb urieș! cu cărja tu genele-ți ridică
„Și vezi l'a tale poale cât umbra-ți e de mică!
„Esti șters din cartea lunei, tu care din vechime
„Stai răzimat in somnu-ți de-o putredă mărime!
„Și vrei să ții in lanțuri popoarele creștine?
„Și vrei, Balcan gârbov, eu să mă 'nchin la tine?
„Dar n'auzi cum te râde și Dunărea și Marea?
„Deviza ta-i *sclăvia*, ș'a mea *neatârnarea!*“
Cum zic, doi vulturi ageri, sburând din vârful de munte,
Se 'nalță până 'n ceruri și scot țipete crunte.
De pe Balcani e unul și din Carpați e altul...
Mult repede le'i sborul, mult crâncen le'i asaltul,
Căci se isbesc ca fulgeri la luptă-ucigătoare!...
Intinsele lor aripi se bat lucind la soare
Ș'a lor cumplite ghiare și pliscuri oțelite
Iși dau loviri de moarte și răni își fac cumplite.

De-odată cade unul din vulturii dușmani:
E vulturul prădalnic din barbarii Balcani,
Și'n patru părți a lunei sbor smulsele lui pene!...
.....
Și cântă libertatea pe maluri Dunărene.

Dintre toate poeziile publicate sub titlul colectiv „Ostașii nostri“ cea mai nimerită, cea mai iubită este „Peneș Curcanul“. In această poezie ni-se

prezintă un tip clasic de soldat român, îmbrăcat simplu, care a plecat voios de acasă, din câmp, dela plug, ca să scape sârmana scumpă țară de jugul străin. Peneș Curcanul și ai lui vrednici tovarăși râdeau și glumeau, se incingeau și la horă, când bombele le dă răgaz, gândul îi ducea uneori și la cei rămași acasă; dar în ziua de asalt, în fața morții crude un cuget aveau cu toții: izbânda, făceau trei cruci, o porneau la fugă și nu se opreau înainte de a pune steagul românesc pe crâncena redută. Poezia „Peneș Curcanul“ este cunoscută tuturor, dat fiindcă după războiul româno-ruso-turc o declamă mic și mare. Au trecut zeci de ani dela prima ei apariție, dar și astăzi tot Românul o cetește cu plăcere, ea ne încălzește, ne elevează sufletește ori de câteori o cetim.

Virtuțile militare ale Românului sunt admirabil descrise și în poeziile: „Sergentul“, „Frații Jderi“ și „Căpitanul Romano“.

După căderea Plevnei, în Novembre 1877, adevărat la un timp, când gloria armelor române nu mai putea suferi vr'o știrbire, Alexandri a scris „Oda ostașilor români“. Fiecare strofă, fiecare șir, ba fiecare cuvânt se pare a fi rupt din sufletul poetului, care și-a văzut visul cu ochii, vis cultivat din tinerețe de o generație întreagă, a văzut strămoșeștile virtuți reînviată, a văzut aievea neatârnrarea patriei sale, secole dearândul oprită a lua și ea parte la promovarea civilizațiunii neamului omenesc, a contribui și ea, conform firii poporului român, la ceea ce numim cultură.

E frumoasă această închinare, e sincer acest prinos de recunoștință, „Oda ostașilor români“ merită a fi recitată cât mai des. Să o cetim deci și în această ocaziune:

Juni ostași ai țerii mele, însemnați cu stea în frunte!
 Dragii mei vultani de câmpuri, dragii mei șoimani de munte!
 Am cântat în tinerețe strămoșeasca vitejie,
 Vitejie fără seamăn pe-acel timp de grea urgie
 Ce la vechiul nostru nume au adaos un renume
 Dus pe Dunărea în Marea și din Marea dus în lume!
 Vin acum, la rândul vostru, să v'aduc o închinare,
 Vin cu inima crescută și cu sufletul mai tare,
 Ca eroi de mari legende, vin să vă privesc în față,
 Voi, nepăsători de moarte, disprețuitori de viață
 Ce-ați probat cu-avântul vostru lumii pusă în mirare,
 Că din vultur vultur naște, din stejar stejar răsare!
 Dela domn pân' la opincă, duși de-o soartă norocoasă,
 V'ați legat în logodire cu izbânda glorioasă
 Ș'ați făcut ca să pricepem a trecutului mărime,
 Măsurându-vă de-o samă cu-a strămoșilor 'nălțime,
 Ș'arătând, precum prin nouri mândrul soare se arată,
 Cine-am fost odinioară, cine iar vom fi odată!!
 Să trăiți feciori de oaste! Domnul sfânt să vă ajute
 A străbate triumfalnic în cetăți și în redute,
 Ca la Rahova cu tunul, ca la Grivița cu sborul,
 Ca la Plevna unde astăzi cei întâi ați pus piciorul,
 Infruntând pe Ozman-Gaziul, și prin fapt de bărbăție
 Ridicând o țară mică peste-o mare 'mpărăție!

O, viteji de viță veche! Auziți în depărtare
 Acel vuet fără nume ce răsună ca o mare?...
 Sunt bătăile de inimi ale 'ntregu-i neam al nostru
 Ce adună zi și noapte dorul lui cu dorul vostru,
 Sunt vărsările de lacrimi pentru-acel care se stinge,
 Sunt urările voioase pentru-acel care învinge!

O! Români, în fața voastră, colo 'n tainica cea zare
 Vedeți voi o rază vie care 'ncet, încet răsare
 Străbătând prin umbra deasă de lungi secolii adunată?
 E voiosul fapt de ziua mult dorită, mult visată,
 E lumina re'nvierii, e luceafărul sperărei,
 E triumful luptei voastre, soarele neatârării!

Dragii mei! din focul luptei oțeliți când veți întoarce
 La cămin unde Româncea așteptând, suspină, toarce,
 Tot poporul: rudă, frate, soră, mamă și părinte
 Ca la Domni, cu pâni și sare, vor eși vouă 'nainte.
 Căci din voi fieștecare poartă 'n frunte o cunună
 Și de gloria de astăzi și de gloria străbună!

Pas dar! pas tot înainte! timpul vechiu din nou zorește!
 Viitoriul României dat-a mugur ce 'ncolțește!
 O, copii! de voi sunt mândru, simt acea mândrie mare
 Care crește cu mărirea unui neam în deșteptare,
 Mi-am văzut visul cu ochii, de-acum pot să mor ferice!
 Astăzi lumea ne cunoaște: *Român zice, Viteaz, zice.*

Plină de patriotism curat este poezia „Păstorii și plugarii“; nu mai puțin și „Eroii dela Plevna“.

Am zis la alt loc, că Alecsandri nu a lăsat să treacă nici un moment istoric fără a suna în buciul său poetic.

S'au implinit 100 de ani dela încorporarea Bucovinei la Austria, dela ruperea ei din corpul Moldovei. Alecsandri nu putea să tacă, pentru pierderea veselei grădini, cu pomi roditori și mândri ficiori, el a trebuit să-și aline durerea zbiciuind și pe răpitorul și pe acela, care a vândut un lucru străin ce eră dator să păstreze intact.

Când în 1881 România a fost declarată regat și domnitorul ei proclamat rege, Alecsandri a scris: „10 Maiu 1881“ (data încoronării regelui), „Imnul Coroanei“ și „Ploconul lui Peneș“.

Onorat public!

Nu am intenționat să Vă dau întreagă biografia lui Vasile Alecsandri, poetul nostru cel mai iubit; nu am avut de gând să Vă arăt întreagă activitatea literară a bardului dela Mircești; o conferență nu ajunge pentru așa o lucrare. Activitatea regelui poeziei române este atât de varie și așa de întinsă, că sări de-arândul ne-am putea ocupa cu scrierile sale. După mine vor urma și alții, cari asemenea se vor ocupa cu activitatea literară a lui Vasile Alecsandri.

Intențiunea mea a fost să Vă arăt, că o bună parte a activității literare a bardului nostru a fost inspirată și condusă de iubirea libertății,

de nemărginita dragoste de neam și țară. Poeziile patriotice ale lui Vasile Alecsandri au contribuit foarte mult la deșteptarea poporului român, atât dincolo cât și dincoace de Carpați. Dat fiind însă, că Românii de pretutindenea mai au încă un drum lung înaintea lor până a ajunge pe celelalte popoare și că acest drum se face mai ușor mânat de entuziazm patriotic și național, să cetim mereu poeziile patriotice ale lui Vasile Alecsandri și să le cultivăm ca pe niște flori alese, cari îngrijite bine vor da și roade alese.

Până mai deunăzi scrierile bardului dela Mircești nu erau accesibile pentru tot Românul, dat fiind că ele se găseau numai în o ediție mult prea scumpă. Societatea „Minerva” din București le-a publicat însă în o ediție populară, efină, oricine poate avea poeziile lui Vasile Alecsandri pentru K 1:50. Ar fi de dorit, ca ele să nu mai lipsească din casa nici unui Român care se respectă. Ar fi de dorit, ca ele să formeze hrana noastră sufletească de toate zilele.

Inspirându-ne, on. public, din poeziile indeosebi cele patriotice ale lui Vasile Alecsandri, activitatea noastră totdeauna va fi condusă de iubirea libertății, iubirea de neam și dragostea de țară. La neamul nostru și „la țara noastră gândul deapănarea avându-l, sus inima, Români”.

Dr. I. Beu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

II.

Epica Alecsandri.

Incep cu o constatare din viața noastră culturală.

La catedră când muncește prelegătorul, intru atâta numai realizează vre-un succes, intru cât isbutește a provoca un *schimb de idei* între sine și auditori. Pentru că nu atât desfășurările prelegerii, cât *ideile proprii* ce auditorii pot să adaugă celor predate, hotărăsc interesul și mulțămirea sufletească. Așa ne spune psihologia științifică, întemeiată pe dovezi pozitive.

Prin urmare dacă între prelegător și auditori nu e dat a se săvârși un *schimb de idei*, în acel caz rezultatul prelegerii e zero. Cu cât însă auditorii vor adauge mai mult din propriile lor gânduri cuprinsului prelegerii, cu atât rezultatul va fi mai strălucit și mai pătrunzător.

În acest adevăr psihologic se cuprinde importanța unei chestiuni vitale pentru noi, importanța *școlii naționale* față de cea străină. Deoarece auditorii școlii naționale, în urma predispozițiilor și tradițiilor moștenite dela părinți, în urma cercului de cunoștințe din mediul familiei și poporului propriu, pot să adaugă dela sine foarte mult celor predate dela catedră, găsind un *razăm firesc* în desfășurările catedrei, ceea-ce înalță și entuziasmează spiritele, înarmându-le cu puterea energiei și siguranței.

Pe când rostul catedrei străine, nu împărtășește aproape nimic similar, nimic înrudit tradițiilor și sentimentelor familiei și poporului propriu,

de unde provine indiferentismul și răceala inimii, ale cărei fructe sunt: spirite șubrede, timide și fără inițiativă. Rezultat, ce cu durere trebuie să mărturisim, e deja o treaptă pentru triumful adversarului.

Iată cum se poate explica psihologic, neintrecuta superioritate a școalei naționale față de cea străină. Bine înțeles în trăsături generale, deoarece excepții, mai mult sau mai puțin pronunțate, întotdeauna se găsesc.

Constatat acest adevăr psihologic, e oarecum de sine înțeles, că rolul amintit al prelegătorului dela catedră, revine întocmai și nouă prelegătorilor publici. Dacă va succeda să provocăm un *schimb de idei* între noi și auditori, rezultatul dorit va urma de sine. Nu vom izbuti a deșteptă schimb de idei, lucrarea noastră va însemna: a cără apă cu ciurul.

Dar cum s'ar putea presupune să găsești vre-o inimă închisă, când e vorba despre Vasile Alecsandri, care a cules și intrupat în cadrele frumosului toate tresăririle inimii poporului român, din epoca readeșteptării sale naționale și literare. Alecsandri, în a cărui inimă n'au incolțit și nu s'au nutrit decât *sentimente nobile*, pe o gamă atât de întinsă cum rar se găsește, începând dela primele licăriri ale fragedei sale tinerețe, până la puternicele palpitări ale bărbatului matur, pururea sânin și integru.

Vom culege deci unele flori, ce au răsărit din aceste *sentimente nobile*, pe vastele câmpii străbătute de geniul poetului Alecsandri, dintre cari eu voi alege cu preferință pe acelea, pentru cari cred mai accesibil schimbul nostru de idei.

Observ însă, că nu voi alege flori de siminoc, deși ne plimbăm prin regiunile-i fermecătoare, pe înălțimile muntelui albastru, ci voi culege cetina verde a bradului falnic, ce ca veghe priveghiază de pe umărul stâncei mănoasele câmpii dela poalele sale.

Fac aceasta pentru că nu mi-a venit rolul să mă ocup cu poezia proprie sentimentului: *poezia lirică*, ci cu poezia proprie evenimentelor și întâmplărilor omeneste: *poezia epică*.

Și după ce se știe, că din *contraste* se lămuresc ideile mai bine, întocmai ca fenomenele naturii, voi nizu să desfășur întâi de toate condițiile *poeziei lirice* și felul pășirii *poetului liric*, pentru că în *contrastul* acestora vom găsi *poezia epică* cu punctele de mănecare ale *poetului epic*.

Și de câte-ori se tractează despre artele frumoase, e imposibil să nu aruncăm o privire la clasică cultură elenă. Voi aminti deci, că la Grecii antici se numiau *lirice* poeziile, ce se recitau pe lângă acompaniarea *lirei*, un instrument muzical național al poporului elen. Prin urmare în anticitate nu *conținutul* hotărâ timbrul sau genul poeziei, ci *faptul* dacă se predă pe lângă acompaniarea *lirei*.

În timpul mai nou s'a schimbat raportul. Adece cuprinsul poeziei e aproape singurul moment hotăritor în privința timbrului și genului poetic. Mănecând dela aceasta, numim astăzi *poezii lirice* acele *produse poetice*, cari intrupează *frumosul* prin exprimarea sentimentelor poetului, cu alte cuvinte: cari fac *senzibil frumosul* prin exprimarea dispoziției sufletești a poe-

tului. Dispoziție senină, veselă, entuziastă ori măhnită și încinsă de durere, dupăcum o determină variatele împrejurări ale vieții și ale înclinării individuale subiective.

Dar deși se intonează *subiectivismul* poeziei lirice, să nu credem totuș că poetul liric în strunele *lirei* sale oglindează pururea numai sentimente proprii. Niciodată. Pentrucă e absolut imposibil ca o inimă simțitoare să nu se impresioneze de mediul în care trăește. Absolut imposibil să ne închipuim, că un poet se poate izola cu desăvârșire de lume. Pentrucă om este și poetul, în lume trăește și el și nu se poate exclude pe sine în fața nenumăratelor impresiuni ce mediul încunjurător îi transmite.*)

E dificil deci a constata în ce măsură sentimentele *poetului liric* încolțesc și izvoresc din propria sa viață sufletească. Dacă ele sunt toate bucăți rupte din propria sa ființă? Deoarece nu există un singur sentiment în inima poetului, a cărui origine să nu o fi provocat și urzit vre-o *caușă externă*? În urmare trebuie să concludem, că și poeziile lirice îndeobște sunt efectul *cauzelor externe*, la cari se refer și cu cari stau în oarecare legătură.*)

Drept aceea n'avem să ne mărginim la propriile sentimente ale poetului. Pentrucă și poetul liric nu odată se transpune în situația și relațiile altora, exprimând vederile, sentimentele și aspirațiile lor sufletești. Se transpune în spiritul unei clase de oameni, conform șoaptelor și pornirilor ei. Se transpune în spiritul unei societăți, unei națiuni, ba chiar în spiritul întregii omenimi.

Acestea sunt izvoarele, sunt stimulii poetului liric, fără de cari el nici că ar putea să creeze. Pe lângă ce drept mijloace îi stau la dispoziție fenomenele naturii cu nesfârșitele frumseti pitorești și farmece ademenitoare, de cari poetul și artistul preste tot, are neapărată trebuință pentru o continuă alimentare a fantaziei în favorul creațiunii sale.

Un lucru însă se intonează, că orice ar atrage atenția poetului liric și orice ar fixa el pentru întruparea frumosului, are să treacă prin prisma vederilor și sentimentelor sale proprii, absorbind cât mai mult din parfumul aceluia, ceea ce hotărește marca subiectivă a individualității poetului.

Cu cât va vărsa mai mult apoi din acest *subiectivism* în productul său poetic, cu atât se va apropia mai mult de *poezia lirică*. Și viceversa cu cât elementul *obiectiv* va fi mai preponderant față de cel *subiectiv*, cu atât productul poetic se va apropia mai mult de *poezia epică*.

Prin ce am atins punctul principal de despărțire între *poezia lirică* și *epică*. A demarca însă în mod absolut linia de despărțire între elementul *subiectiv* și *obiectiv*, nu e posibil, fiindcă elementul subiectiv cu cel obiectiv se amplifică împrumutat în creațiunile poetului. Dar după cum unul sau altul dintre aceste elemente va fi preponderant, astfel productul poetic va aparține *genului liric sau epic*.

*) Kleinpaul, Poetik, p. 414, 440.

Pe terenul liric Alecsandri a produs foarte mult. E îndeobște cunoscut. Și dulceața limbii lui populare cu sentimentele nobile ce tâlcuește în cadrele lirei, va rămâne încă multă vreme neîntrecută în literatura noastră. Toți esteticii constată, că *lirica* este adevărata sa forță.

Cu toate acestea Alexandri nu s'a mărginit la acest teren, pentru care zeii l-au menit poporului român, ci a cultivat și terenul *epice* cu acelaș zel și succes strălucit, dacă nu în toți ramii, în cei mai însemnați însă la toată întâmplarea.

Înainte de a ilustra aceasta cu spicuri din produsele sale *epice*, țin că e în favorul cauzei să ne lămurim puțin și asupra noțiunii și condițiilor poeziei epice, paralel cu cea lirică.

Cuvântul *epic* se derivă din grecescul *epos*, ce înseamnă: *povestire* sau *narațiune*. De aci numirea *poeziilor epice*, cari povestesc întâmplări sau evenimente săvârșite odată în realitate, ori apoi închipuite numai ca săvârșite și în urmăre aparținătoare domeniului fantaziei.

Am văzut cum lirica exprimă viața internă a poetului, bucăți smulse din înșasă ființă a poetului, ce determină caracterul ei subiectiv-individual.

Poezia epică însă nu privește direct viața internă a poetului, ea desfășură întâmplări externe, petrecute în vremuri depărtate de poet și între oameni cu desăvârșire independenți de viața sufletească a poetului. Din acest motiv *subiectul epice* aparține istoriei, trecutului, ori apoi e directă plăzmuire a fantaziei. În această privință poetul epic are deplină libertate să recurgă la izvorul propriei sale fantazii, ori la istorie, mitologie și tradiția populară, ba chiar și la creațiunile altor autori, ținând însă pururea seamă de condițiile estetice și *genului epic* ce și-a ales.

Ca o notă particulară a poeziei epice este a se releva încă împrejurarea, că în desfășurările narațiunii epice e dat a se întretese și influința *supranaturalului*, influința puterilor extraordinare ale *misticismului* și *miraculosului*.

Acest element însă numai intru-atâta ridică *succesul estetic* al poeziei epice, intrucât se întemeiază pe vre-o credință deșartă sau prejudiț existent în sinul poporului, ori a existat când subiectul s'a plăzmuț în fantazia autorului, sau apoi dacă în supranatural se oglindează cel puțin *probabilitatea* adevărului.

Pentru că a depăși marginile probabilității, ori cel puțin ale aparenței probabilității, nu e dat poetului epic, nici chiar când supranaturalul sau miracolosul influințează desfășurarea narațiunii. Deoarece frumosul estetic devine caricatură și ridicol, dacă nu se întemeiază pe *adevăr*, ori cel puțin pe *aparența adevărului*.

Acestea cu privire la concepțiunea epice. Avem însă de observat și cu privire la *forma* epice, mai ales în ce se deosebește de lirică.

În poezia lirică, fiind vorbă de spontana expresiune a sentimentului, forma e ușoară și scurtă, acomodată pentru cântare. În poezia epică însă evenimentele întretesute, complicate, cu peripeții și surprinderi adeseori incalculabile, aduc cu sine gravitatea formei și extenziunea conținutului.

E știut apoi, că orice eveniment s'a desfășurat vreodată în timp și spațiu, totdeauna a tras în vârtejul său alte întâmplări mai secundare. Adecă acțiunea principală întotdeauna provoacă acțiuni secundare, ce împedecă sau promovează desnodământul.

A țineă echilibru între aceste părți constitutive ale narațiunii epice, ridicând la nivou momentul principal, ori apoi coordonând și subordonând cele secundare, e prima condiție cu raport la formă, pentru satisfacerea frumosului estetic. Drept aceea acțiunile secundare, așa numitele *epizode*, n'au să conturbe *unitatea* acțiunii, n'au să întunece interesul față de momentul principal, din contră să-l ridice și vivifice, ca să nu sufere armonia formei.

Sucesiunea firească a părților constitutive, se consideră de altă parte, drept o condiție logică indispenzabilă. Din acest motiv orice narațiune epică începe cu o viuă și emoționantă *introducere*, ce cuprinde în sine primele fire ale complicației, menite a deștepta interesul. Apoi urmează *variantele peripeții* ale complicației cu persoanele acțiunii până la izbucnirea *catastrofei*, ce constituie de comun *punctul culminant* al narațiunii, căruia îi succede treptat deslegarea.

Toate acestea în o grupare naturală, întregindu-se imprumutat unele pe altele, pentru a rotunzi *unitatea* întregului și *armonia* formei. Ideea fundamentală dominează însă neîntrerupt atențiunea, în vederea căreia firele acțiunii, se și concentrează îndeobște asupra unei singure persoane, ce se numește *eroul* piesei.

Pe lângă forma schițată aci, îndeosebi cu raport la rânduirea logică a materiei, drept mijloace pentru întruparea operei sale, îi stau încă la dispoziție poetului epic: *idealizarea directă și indirectă* *).

Idealizarea e *directă*, dacă se referă la părți singuratice din construcția narațiunii, reprezentând fiecare de sine frumosul, cât și în cadrele întregului.

Idealizarea indirectă însă privește totdeauna *întregul* și numai întru atâta desvoaltă părțile singuratice, întru cât admite condiția întregității și unității. În literatura universală Omer este amintit ca prim reprezentant al idealizării *directe*, iar Shakespeare al celei *indirecte*.

Din cele premerse rezumăm, că în poezia epică *elementul obiectiv* e preponderant, iar cel *subiectiv* e oprimat aproape cu desăvârșire. Deoarece poetul epic n'are să prezente crâmpiele din propria sa viață sufletească, ci are să zugrăvească *obiectiv*, fără nici o preocupare, oglinda reală a lumii și vieții omenești, după cum ea s'a arătat și săvârșit în timp și spațiu. Ori apoi prezintă productul propriei sale fantazii, adese-ori sub influința elementului supranatural, isvorit totdeauna din credința deșartă sau din pre-

*) Kleinpaul, Op. c. p. 425.

judițiile poporului și conținând în sine cel puțin probabilitatea adevărului. Cunoscând ființa poeziei epice și condițiile ei de formă, rămâne să tractăm pe rând cele mai însemnate *genuri epice*, în legătură cu creațiunile poetului Alecsandri, la fiecare gen, și cu potrivita lor analiză literară, estetică.

*

Intre poeziile *epice* cel dintâi și cel mai cunoscut gen poetic e *po-vestea*, ce se rapoartă la domeniul liberei creațiuni a fantaziei.

Alecsandri ne-a dat în acest *gen* frumoasa bucată:

Inșiră-te mărgărite
Pe lungi fire aurite
Ca o horă luminoasă
Ca povestea mea duiosă
.

În această bucată găsim în fericită combinație elementul popular cu indiscreția psihologului pătrunzător în tainele inimii omenești.

Nu știm ce să admirăm mai mult, mlădierea versului ori gingașele *peisage*, ce sdrobota inimă a Mamei zugrăvește sub condeiul poetului.

Frumușele ritmice și tonice ale versurilor curg, ca murmurul dulce al izvorului de munte, când picurii săi în repede cădere se străcură pe îngusta alvie ce lacoma stâncă abia le-o despică.

Iar tablourile ce se succed, descoper la fiecare pas un nou colț de viață, ori o nouă fază a durerii. Începând dela urzirea fericirii casnice, până la punctul ei de culminație în desmerderea primilor doi bobocei, apoi răpirea fericirii prin acul morții amare și doborârea inimii în vârtejul celei mai adânci dureri, ce se pierde în însăș întunecarea minții, sunt tot atâtea tablouri ce ne indeamnă să însoțim cu lacrimi de simpatie chipul cernit al mamei obidate, cu atât mai intim, cu cât în ea vedem chipul mamei adevărate, cuprinsă până la delir de vocațiunea ființei sale pe acest pământ.

Adevărat, că nimic mai covârșitor decât iubirea mamei pentru fătul său. Acesta e subiectul piesei: *Inșiră-te mărgărite*, zugrăvit cu talentul ce Muzele lui Alecsandri numai i-au hărăzit.

Citez câteva din grăitoarele-i versuri, în care se descrie fericirea mamei:

„Ale! mândre sorioare!
Puteți voi a-mi spune oare
Cei mai bun în astă viață
Ca iubirea cu dulceață?
Cei mai sfânt și mai alin
Ca mama cu prunc la sin?
Cei mai drag și mai plăcut
Ca pruncuțul nou născut?
Mama, doamnă fericită,
Cu doi prunci împodobită,
Ii țineă duios la sin

Ca doi fluturi pe'un crin,
Și din pletele-i cu soare
Le făceă învălitoare,
Și pe brațe-i, ca să-i culce
Le făceă un leagăn dulce.
Ea-i priviă și zi și noapte,
Le grăiă cu blânde șoapte,
Și, privindu-i, se uimiă!
Ea-i treziă și adormiă,
I-adormiă tot în cântări
Și-i treziă în sărutări!!“

Apoi versurile ce sunt refrenul neconținutei dureri:

„Inșiră-te mărgărite	Inșiră-te mărgărite
Pe lungi fire aurite,	Pe lungi fire aurite,
Precum lacrimile mele	Ca și anii mei de jale
Pe lungi raze dela stele!	Pe-a durerii tristă cale!

Inșiră-te mărgărite
Pe lungi fire aurite,
Pân' ce dorul bieteii mume
Va 'nșetă de-a plânge 'n lume!“

Accentele duioase au și o explicație psihologică. Femeea e înclinată dela natură să iubească, ori să urască cu tot focul patimei sale. Nuanțe de gradațiune între aceste două extreme, rar se dovedesc.

Acest motiv psihic explică, de ce și în zilele noastre vedem atâtea cazuri duse la extrem de femei, până și la desprețuirea tronurilor regești. De sine înțeles, că în ultimele consecințe, aceste porniri sunt aproape totdeauna tragice și duioase. Note bolnăvicioase, ce-i drept, dar factice.

Pe această pornire sentimentală a femeii se întemeiază și o generală credință, că triumful unei cauze, susținută cu foc de femei, poate să întârzie, dar să se zădărnicească nici odată. Pentru aceea e de dorit ca femeia română să nu fie sclava indeletnicirilor străine, ci să fie în rândurile, numai în rândurile române.

Carmen-Sylva, regina României, inspiratoarea poetului Alecsandri, i-a tradus această poveste în idiomul german, cu multă simțire delicată, însușirea distinctă a înaltei autoare. În cazul de față însă, câtă să adaugem, și cu o prea duioasă competență, deoarece chipul mamei obidate din creațiunea poetului, l-a oglindat însăși *inima regină*, când pe fruntea-i strălucită pe lângă coroana de oțel, a trebuit să brăzdeze și o duioasă linie de mahnire eternă pentru pierderea unicei sale copile.

*

Altă bucată frumoasă, ce ne dă Alexandri în acest gen epic este: „Răzbunarea lui Statu-palmă-Barbă-cot“, de cuprinsul următor:

Doi uriași stau față 'n față: *Strâmbă-lemne* și *Sfarmă-peatră* și vorbesc împreună despre *Ileana Cosânzeana*, ce-i frumoasă ca o floare, chiar ruptă din soare. Ambii uriași doresc inima fetei și numără pe întrecute darurile ce i-ar da fiecare în schimbul inimii.

„Unul i-ar da petrele scumpe găsite prin stânci, mărgăritari ascunși în fundul mării, aurul și argintul de prin munți; celalalt ar pune-o în stăpânirea pădurilor, ar arunca la picioarele-i lunci selipinde, i-ar da tot ce natura vizibilă are mai strălucit, mai tainic“.*

Din vorbă în vorbă gelozia se deșteaptă în sufletul uriașilor și *Sfarmă-peatră* ridică un gigantic bolovan să sfarme peptul rivalului dușman; *Strâmbă-lemne* smulge un stejar și-l învârte pe deasupra-i ca un groaznic buzdugan.

Deodată un țipet s'aude. *Statu-palmă* vestește uriașilor că *Făt-frumos* i-a răpit copila și cere ca ei să-l răzbune.

*) Predescu: „Poeti și Artiști“ pag. 136.

Uriașii s'aprend de mânia și pleacă să prindă fugarii. *Sfarmă-peatră* calcă din munte 'n munte, macină cu palma stâncă înaltă și bolovanii sub picioare îi dă de-a dura. Iar *Strâmbă-lemn*e e uragan de vijelie. Pământul se cutremură sub pașii lor. Apele ies din alvie, copacii se rostogolesc din rădăcini, sunând întreg văzduhul de trosnetele lor. Lumea e îngrozită.

Deodată un nor acopere soarele. Uriașii cată 'n sus și zăresc cum tinerii fugari călătoresc pe cer în focul desmerdărilor îmbătătoare.

Aceasta le aprinde mai aprig mânia și se fac vârtej de nebunie, se fac Dunăre turbată, și încep să arunce cu bolovani și cu cei mai groși stejari spre călătorii înaripați. Dar îndeșert, căci stâncile departe de a ajunge soarele, cad din cer pe capul lor ca să-i zdrobească.

Așa se simbolizează puterile oarbe ale naturei, în fața cărora nu este scăpare. Lasă însă narațiunea a se întrevede în cuprinsul ei și o mică fracțiune din vechea Mitologie greacă și romană, unde zeul soarelui *Febus-Apollo*, întocmai încalcă cu pletele-i aurii, ridicând din spuma mării pe gingașa *Afrodita*.

Are narațiunea și o morală, zice Predescu în „Poeti și Artiști“, anume: „*că cei mari nu trebuie să se îngâmfe, că de mulțori îngâmfarea le e dăunătoare*“, pentru aceea încheie poetul cu proverbul: „*Buturuga mică carul mare mi-l prăvale*“!

În ce privește tehnica piesei, Alecsandri nu mai păstrează versul popular. În schimb alege versul de 16 silabe variat cu 15 silabe, cel mai nimerit compozițiilor epice. Și dă dovezi eclatante, că „*e poetul mișcării, învălmășelii, luptelor nesfârșite*“.*)

Alte bucăți alese din acest *gen*, mai amintim cu numele: „*Poiana fermecătoare*“, „*Toamna țesătoare*“, „*Prier și fata Iernii*“, „*Noaptea albă*“, „*Baba Cloanță*“ etc.

*

Trec apoi la al doilea *gen epic*, la *legendă*, în care Alecsandri a concentrat tot ce se poate numi mai înalt, măreț și energetic. Șirag de frumuseți neperitoare! Ne vine a crede, că acest *gen poetic* s'a creat anume pentru Alecsandri, cu atâta perfecție îi satisface condițiile, pe lângă faptul, că în acest *gen* ne dă cele mai variate și mai bogate subiecte. E mai pe sus de orice discuție, că relativ la epică, în acest *gen* și-a atins Alecsandri punctul de culminațiune.

Înșirăm aci unele dintre cele mai frumoase legende ale lui Alecsandri, în ordinea ideii lor fundamentale :

- a) Legende de motiv eroid :
 1. Dan, Căpitan de plaiu.
 2. Ana Doamna.
 3. Vlad Țepeș și Stejarul.
 4. Ghioaga lui Briar.
 5. Visul lui Petru Rareș.

*) Predescu Op. c. p. 137.

b) Legende de motiv religios :

1. Grui Sânger.
2. Legenda bisericii dela Argeş.
3. Biserica risipită.
4. Noaptea sfântului Andreiu.

c) Legende de motiv social :

1. Mărioara Florioara.
2. Legenda Rândunicei.
3. Legenda Ciocârliei.
4. Legenda Lăcrămioarei.
5. Legenda dela Dorna, ş. a.

În legende, preste tot, se desfăşură *întâmplări miraculoase*, privilegiate din osebite îndemnuri de vitejie, de credinţă religioasă, viaţă socială etc. . . Uneori se desfăşură *întâmplări*, din cari se explică cum a venit poporul, răpit pe aripile fantaziei, să dea *cutare nume* unor obiecte din natură, d. e. unei peşteri, unui munte, unei stânci, plante etc. Îndeobşte însă sub influinţa elementului supranatural, sub influinţa misticismului.

Despre Goethe se zice, că în cele mai multe din produsele sale a vărsat o bucăţică din *sine însuş*. Şi chiar când avea să aleagă vre-un subiect extern, străin de propria sa viaţă, a înclinat totdeauna mai vârtos spre *tradiţie* decât spre *istorie*. Adecă a preferit *tradiţia* faţă de *istorie*, şi cu mult noroc.

Această procedură a practicat-o şi Alecsandri în legendă, deoarece *subiectul* celor mai alese din legendele sale, e scos din bogata *tradiţie* a poporului român, ceea-ce le ridică nespus farmecul şi importanţa. Iată câteva dovezi :

„Dan Căpitan de Plaiu“ e scos din următorul „*Fragment de cântec poporal*“ :

„Frunză verde de mălaiu	„Frunză verde lemn de brad,
Cine merge sus la raiu?	Cine merge jos în iad?
Merge Dan, Şoiman de plaiu;	Merg Tătarii lui Murad;
C'a ucis el mulţi duşmani,	C'au ucis în zi de Maiu
Un Vizir şi patru Hani“.	Mândrul Căpitan de plaiu!“

Din acest cântec poporal a vrăjit Alecsandri strălucita figură a eroului său Dan cu tovarăşu-i *Ursan*, întocmai cum odinioară legendarul *Moise* cu magicu-i toiag a scos apă din tăria stâncii pentru hrana cercatului său popor. Şi răzimat pe tradiţia poporală, cum şi pe icoana glorioaselor vitejii din timpul lui Ştefan cel Mare, zugrăveşte Alexandri eroii săi în cele mai plastice linii.

Pe Dan Căpitan, viteaz de frunte îmbătrânit în lupte, ni-l prezentă pe coastele unui munte păduratic, în viaţă solitară ca un pustnic, mângâind zilele sale cu : *Fantasma drăgălaşă a verzei tinereţi*.

Dar o veste cruntă îi tulbură liniştea, c'au intrat Tătarii în ţară, că ard sate şi câmpii şi duc în robie fete şi copii.

Dan cu ochii plini de scântei, desprinde paloșu-i vechiu din cuiu, pe sânu-i apasă mâna și simte cu mândrie, *că în peptu-i tot mai bate inima română*, apoi pleacă năvală la pretinul său Ursan.

Ursan e om groaznic, în vremea sa sub ochii lui Ștefan cel Mare a ucis pe Mirza, Hanul Tătarilor, pentru ce prințul îi dase resplătă moșii bogate.

Dan îi vestește, că țara e în primejdie, că păgânii o calcă și trebuie s'o apere. Ursan într'o clipă e gata de războiu. Fiica sa, Fulga, îi aduce pe murgul cel țăntat și pleacă vitejii la luptă.

În cetele dușmane fac minuni de vitejie, dar Ursan cade străpuns de o săgeată, iar Dan rănit devine prizoner. Într'aceea sosesc Arcașii din Orhei și curăță țara de Tătari.

Hanul Ghirai trece Nistrul, cum inima lui n'a voit, și duce cu sine pe Dan ca prizoner. Trei zile trec până se reculege Hanul, apoi dispune să-i aducă pe Dan prizonerul, căruia îi declară, că va fi ucis dacă nu se lăpădă de legea sa creștinească. Dan respinge cu mândrie propunerea și zice maiestos:

— Ceahlăul sub furtună nu scade mușunoiu.

Eu, Dan, sub vântul soartei să scad păgân, nu voi.

Deci nu-mi convine viața mișelnic câștigată,
Nici pata fără de legii pe fruntea mea săpată.

Alb am trăit un secol pe plaiul strămoșesc
Și vreau cu față albă sânin să mă sfârșesc.

Așa m'a deprins Ștefan, ușoară țerna-i fie!

La traiu fără mustrare și fără prihănie.

Cere însă înainte de a pieri, să-l lase să mai sărute odată pământul țării sale. Ghirai se învoește și eroul român împlinindu-și dorința se întoarce și dinaintea Hanului moare, storcând admirația acestuia, ce-o exprimă prin cuvintele:

O! Dan viteaz, ferice ca tine care pieri,
Având o viață verde în timpul tinereței,
Și albă ca zăpadă în iarna bătrâneței!

Narațiunea întreagă vibrează de suflări războinice, din cari unele mișcă adânc. Cum este momentul când Dan, înainte de a încinge sabia, cu neîncredere din cauza vârstei, pune mâna pe inimă și simte cu bucurie, *că în pieptu-i tot mai bate o inimă română*. Când preferă moartea mai bine decât a se lăpădă de legea sa, înaltă frumseță morală înprejmuește figura eroului. Asemenea când exprimă ultima-i dorință patriotică, să mai sărute odată pământul țării sale, ș. a.

Tot atât de puternic e schițat Ursan, neîntrecutul căpitan; fiica sa Fulga, trup de voinicel; cum și Hanul Ghirai, în respectul și admirația sa pentru virtuțile veritabile.

Pentru legenda: „*Grui-Sânger*“, de motiv religios, scoate subiectul din o poveste veche, al cărei început se indică în fruntea legendei drept motto: „Ci că a fost odată un hoț năpraznic ce se numia Grui-Sânger. El locuia într'un codru întunecos și omoritor, ce-i ziceau: Codrul fără viață!!.. etc.

Din această poveste își dăpână Alecsandri firul narațiunii, în care ne prezintă un tip de monstru, ce vârfuește culmea fărădelegilor sale cu însăș uciderea tatălui său, săvârșită în întunerecul nopții, fără a ști, că tatăl său e prada loviturii sale criminale.

Când în lumina unui fulger află c'a ucis pe tatăl său, muștrarea-i cuprinde sufletul. În acea clipă s'aprinde pădurea întreagă de tunetele cerului, și un glas din altă lume rostește blăstămii ceresc asupra paricidului, în care energia de stil atinge cea mai completă măsură.

Il reproducem :

„Tu, proklet ucigașe! infame paricide!
 Tu, pentru care astăzi tot Iadul se deschide,
 Tu răpitor de zile cui ți-au dat viață, nume!
 Atunci a ta osândă sfârșit să aibă 'n lume,
 Când astă buturugă de arbor ars, sub care
 Părintele tău zace ucis, fără suflare,
 Va da și flori și frunze, etern fiind udată
 Cu apa cea din vale în gura ta cărată.
 Iar pân' atunci iazmă ce a născut Păcatul,
 Legat în înfrățire cu Răul ne'mpăcatul,
 În viață și'n mormântu-ți în veci să nu guști pace,
 Și cugetul din tine s'auzi că nu mai tace.
 Să nu privești tu cerul și omenirea'n față!
 De foc să-ți fie apa și soarele de ghiață!
 Să bată 'n tine biciul urgiilor turbate
 Pân' n'a mai fi pe tine loc unde a mai bate!
 Toți șerpilor de pe lume să iasă 'n a ta cale!
 Să 'ntâmpini numai ură, să nu simți decât jale!
 Să chemi cumplita moarte și ea l'a ta chemare
 Să ridă, să te lase luptând cu-a ta muștrare
 Incât s'ajungi tu însuși a-te feri de tine
 Prin ultima ta crimă, uciderea de sine!
 Blăstăm! blăstăm pe capu-ți în lunga vecinicie!
 A ta cenușe piară în vânt, și neagră fie!“

O jumătate de veac ispășește paricidul osândă sa. Și rupti îi sunt genunchii, și rupte a sale coate, și sângele i-se scurge, cărând apă neîncetat la rădăcina copacului de pe vârful culmei. Dar buturuga nu mai reinverzește!

Odată la mijloc de drum află o păsărică pe jumătate moartă. Bătrânul, neiertatul, o prinde în mână și c'o picătură de apă prielnic o adapă.

Păsărica reînvie. Plină dovadă, că cumplitul ucigaș de odinioară s'a pocăit, ceeace-i dobândește iertarea cerului, căci mult rău o faptă bună în ceruri cumpănește. Sub îndurarea cerului își dă sufletul.

„Se spune că pe locul, unde-a murit sermanul,
Un arbor mic selbatic, resare pe tot anul,
Având o păsărică 'n vârf, cu glas de inger . . .
El poartă poame roșii și numele de *Sânger*“.

Această credință o găsim și astăzi în sinul poporului român. Că un blăstăm ar fi legat de arborele *sânger*, din care motiv poporul ține, că nu e bine să atingi pe nime cu creangă de *sânger*.

* * *

Între legendele de motiv social, la locul întâi amintim pe „*Mărioara Florioara*“, cântarea cântărilor Muzei române, cum i-se zice atât de nimerit, în care Alecsandri „a grămădit tot ce penelu-i aveă mai fraged mai divin răcoros. Avânturi de entuziasm pătrund pe Mărioara, aripa lirismului o poartă. Mărioara, regina munților, sora florilor, e inundată de imnuri radioase, apele își dispută albu-i corp, florile desvoltându-se o salută ca pe o scumpă stăpână, copacii înverzesc ca prin minune în prezență-i, umbrindu-o. Dar deși natura scutură asupra-i farmece irezistibile, deși fiecare zi e o strălucită sărbătoare pentru simțurile-i uimite, cu toate acestea sufletul tinerei fete nu e împăcat, căci timpul iubirei sosise. Dar iată că un mândru străin apare pe un falnic cal; . . . privirile junilor se întâlnesc, pudice roșeți acoper obrajii Mărioarei . . . extaze de fericire sboară pe arzândeale lor buze Dar în lume bucuria e trecătoare. Trei zile țin bucuria Mărioarei, trei zile drăgostiții se îmbătase la cupa desmerdărilor, trei zile luna și stelele erau geloase de dulcile lor desfătări. În timpul așteptării nețărmarite fericiri, dorința copilei se împlinise ca prin minune: un semn, și îndată o masă micuță plină de fructe se așeză lângă ea; alt semn și o trăsură aurită cu un armăsar iute ca gândul o plimbă dimpreună cu scumpu-i prin munți, păduri, câmpii sclipinde; de zăria un izvor, Mărioara se aruncă în curatele-i ape, jucându-se ca o Nereidă în lichidul cristalin, dar iată că în repeziunea întoarcerii, arborii își scutură frunzele, florile în doliu își pleacă capul vestejite ca sub suflări furtunoase, aprinse de gelozie. Zina munților însă nu observă intristarea ce trecerea-i pricinuește, ea ne-având priviri decât pentru iubitu-i“.

„A treia zi o nesfârșită melancolie cuprinde pe Mărioara, neînălăturalnica melancolie ce premerge marilor nenorociri. Dânsa invită pe dragu-i s'o desmerde cu cântecu-i dulce, dar glasu-i se amestecă cu jelirea unei mume și cu tânguirea clopotelor. Juna fată privind atunci spre vârful munților, zări un nor negru, posomorit, amenințător, având forme de smeu și aripa morții. Mărioara trămură, lacrimi îi inundară obrajii, dar smeu o cuprinse în brațe și se făcù nevăzut cu alba-i victimă“.*)

Versurile în cari zugrăvește poetul farmecul Mărioarei sunt următoarele:

La Moldova cea frumoasă	Fură minți cu glasul lor!
Viața-i dulce și voioasă!	Multe fete și neveste
L'al Moldovei dulce soare	Fură inimi făr' de veste!
Crește floare lângă floare!	Dar umblarea-i, frățioare,
Multe păsărele 'n zbor	Noue ani întregi cu soare

*) Predescu, Op. c. p. 21.

Sus în munte, la munteni,
 Jos în vale, la văleni
 Si de-ai călea nouă țări
 Si de-ai trece nouă mări,
 Florică n'ai găsi,
 Păsărică n'ai zări,
 Nici nevastă mândruliță,

Nici copilă drăguliță,
 Ca Mărioara
 Florioara,
 Zinișoara munților,
 Sorioara florilor

Astfel se desfășură mai departe „bogății de fantazii grămădite, grații pătrunzătoare.*)

*

Am ajuns apoi la al treilea gen poetic al epiceii, la *epos* sau *epopee*, în care poetul tractează îndeobște evenimente istorice epocale, ce hotărăsc soarta popoarelor sau națiunilor. Desfășură în deosebi luptele vitejilor, luptele și încercările unui popor din prilejul întemeierii sorții sau patriei sale.

Epos se chiamă dacă subiectul desfășurării e de interes mai restrâns și în consecință de întindere mai scurtă; iar *epopee*, dacă subiectul desfășurării e un eveniment de interes cât mai general, aparținător chiar istoriei universale, în consecință și de întindere mai bogată.

În epopee însă nu mai găsim icoana omului individual, ci găsim icoana timpului, a epocii și societății în care au trăit eroii piesei, cu aspirațiunile și tendințele aceluia timp.

În acest gen ne-a dat Alecsandri două bucăți mai de seamă: „*Sentinela română*“ și „*Dumbrava roșie*“.

„*Sentinela română*“ e un buciem de protestare la adresa adversarilor preocupați ai latinității neamului român. E alegoria originii romane a poporului român, compusă de autor, precum spune însuș, în Munții Carpaților.

Sus în desimea brazilor, în șopotul viu al izvoarelor de munte, a fixat Alecsandri eternul adevăr: „*Apa trece, petritele rămân*“, ce a găsit cel mai adânc răsunet în peptul Românului.

Vărsate în acest spirit versurile, saltă de puterea bărbăției.

În „*Dumbrava roșie*“ ca prin o măiastră țăsătură zărim firea Românilui, blândă și pacinică, ce nu neîndreptățește, nu atacă. El însă dacă-i neîndreptățit, în legitimă apărare devine leu înspăimântător ce nu mai cunoaște margini. Atât de drept îl aprețiază Alecsandri.

Eră în pace Moldova la 1497, după o domnie de 40 de ani a lui Ștefan cel Mare. N'avea nici un cuvânt a se teme de vre-o surprindere din partea vecinilor Poloni creștini. Dar alte gânduri răsbăteau sufletul trușului rege polon Albert. Invidia îl sbuciumă pentru sclipindele petri din coroana lui Ștefan și c'o puternică armată calcă hotarele Moldovei.

Ștefan adună oastea sub căpeteniile-i probate: *Mihul, Păun de Codru, Ursul și Pală dalbă, Grozan și Sparge lume!* Și după ce Albert calcă tratatele, îl ocolește în Codrul-Cozminului, îl taie și doboară, îl frânge și zdrobește cu desăvârșire. Abia scapă cu viața avarul rigă, lăsând în urmă-i 8000 de prizoneri în mâinile Moldovenilor.

*) Predescu, Op. c. p. 27.

Aceasta-i partea istorică a poemului. Are însă și o parte legendară, creațiunea fantaziei poporului. Că Ștefan prinde pe cei 8000 prizoneri la 500 pluguri și ară cu ei o largă câmpie, ce o samănă cu ghindă. Codrul de stejari ce a răsărit din aceasta s'a numit „*Dumbrava roșie*“, dela sângele ce i-a stropit răsadul.

În zborul fantaziei sale poporul nu atribuie eroului act de cavalerism deosebit. Dar de câte-ori nu depășește el marginile, în emoțiile de fantazie!

Sunt încă obiecțiuni cu privire la construcția acestui poem. Fie zis pentru acestea, că nu ne putem opri la mici chestiuni de formă, când miezul se impune, cucerind inima cât și sufletul.

Versurile poemului oglindesc adevărul istoric, că Ștefan a fost atlet al creștinătății, zid al Moldovei, timp de jumătate secol, sburând din biruință în biruință.

Iată cum îl descrie Alecsandri :

„În mijlocul pădurii este-o poiană lungă
Și largă, ce foește de oameni ca un roi,
La capătul-i din dreapta se prelungeste-o strungă,
Prin care ostășimea curge ca un șivoin.
Ea intră în poiană și se așează 'n rânduri,
Privind la o colibă de ramuri de stejar,
În care-o umbră mare de om plecat sub gânduri
Stă pe genunchi, se 'nchină în față c'un altar.

De-odată o lumină fantastic izbucnește
Din zece nalți mesteacănii cu fruntea 'nflăcărată.
Coliba se deschide, umbra se scoală, crește
Și splendid, maiestoașă la oaste se arată!
Un lung fior pătrunde mulțimea 'n admirare.
Toți zic: „E Ștefan! Ștefan!“

Dar! Ștefan e cel Mare!

Iată-l cărunt, dar încă bărbat între bărbați
Ca muntele Ceahlăul prin munții din Carpați!
El intrunește'n sine o triplă maiestate:
Acea care-o dau anii la conștiinți curate,
Acea care resfrânge a tronului splendoare,
Ș'aceea întipărită de faima 'nvingătoare.
Timpul i-a pus coroană de-argint, țeara de aur,
Și gloria măreață i-a pus cununii de laur.

Pe falnicii săi umeri, cu anii, sunt clădite
Neperitoare sarcini de fapte strălucite,
Dar, ani și fapte, Ștefan nu simte-a lor povară,
Căci dragostea moșiei, ca dalba primăvară,
În sinu-i înflorește și îl întinerește
Pentru salvarea țării, când țara pătimește.

Eroul plin de lumină, el e merit în lume
Pe secolul ce-l vede să sape al său nume
Și să respândă raze pe secolii viitori,
Precum un soare splendid ce sparge deșii nori.

Ființă de-o natură gigantică, divină,

El e de-aceia la cari istoria se 'nchină,
De-aceia cari prin lume, sub pașii lor, cât merg,
Las' urme uriașe ce 'n veci nu se mai șterg,
A căroră legendă departe mult se 'ntinde
Și 'nchipuirea lumii fantastic o aprinde.

Măreț, în a sa umbră un timp întreg dispăre,
Căci Dumnezeu pe frunte-i au scris: *Tu vei fi mare!*

În mijlocul poienei el se înaintează,
Se urcă pe-o movilă și astfel cuvintează:

„Români din toată țara! Boieri, vechi Căpitani,
Și voi, feciori de oaste!... Sunt patruzeci de ani,
Moldova, la *Dreptate*, pe soartea ei stăpână,
Mi-au pus pe cap coroana și buzduganu'n mână.
Prin cel Atotputernic ce apele închiagă
Păstrat-am până astăzi coroana mea întreagă
Și buzduganul teafăr, deși pe mulți dușmani
I-au doborât, lovindu-i, în patruzeci de ani!
Dușmani din fundul lumii, păgâni, dușmani vecini,
Și, cine-ar putea crede!... chiar dușmani frați, creștini!
Trufași cu toți, sălbateci, lacomi, vicieni și orbi,
Care 'mprejurul țării, precum un cârd de corbi,
Stă gata s'o sfășie... dar' n'au vrut Dumnezeu,
N'au vrut Moldova, țeară vitează, n'au vrut eu!...

.....
Români din toată țara, Boeri, vechi Căpitani,
Voi toți ai mei tovarăși de patruzeci de ani!
Când Albert ne menește robie, rele soarte,
Răspundeți, ce se cade lui Albert?...“

— Moarte, moarte!“

Strigă poiana; „*Moarte!*“ pădurea clocotește,
Ș'un soare roș în ceruri de-odată se ivește.
„Fie! le zice Stefan, fie cum cereți voi...
„La arme! și pe moarte! tot cerul e cu noi!

Satisfacem sentimentului pietății noastre, intonând acestea și acum, când abia ne-am despărțit de anul serbărilor comemorative, la împlinirea centenarului al IV-lea dela apunerea acestui erou român.

*

Între genurile poeziei epice, drept încheere, avem să înregistrăm: *pastelul* sau *idila*, în care se cântă simplitatea vieții dela țară cu farmecul ei.

S'a zis, că pe Alexandri nimic nu l-a putut ademeni să părăsască viața dela țară. Nici poziții înalte, nici ranguri, nici chiar tronul principatelor române, la care și el fusese candidat. Atât îndrăgise viața dela țară. „*Pastelurile*“-i dovedesc cât farmec a găsit el în sinul naturii, în șoaptele tainice ale florilor, în ciripitul paserilor, în sfatul gândăceilor ș. a. de cari nu s'ar fi putut despărți pentru bunu a tot pământul.

Nu voiu întretineă, Onoratul Auditoriu, cu analiză și din aceste produse, în cari se rezumă însuș veselul Alecsandri, vecinic tânăr și ferice,

în intimă înțelegere cu frumsetile naturii, pe cari el le știă surprinde la tot pasul. Nu se simte trebuința acesteia, deoarece subiecte ca „*Rodica*“, acea copilă harnică și frumoasă, care trece zimbînd printre sămănătorii ce-i prăsară părul de grăunțe cu drăgălașele urări :

S'ajungi mireasă, s'ajungi crăiasă!
Calea să-ți fie numai cu flori;
Și casa casă, și masa masă!

apoi „*Concertul din luncă*“, cu ideala personificare a florilor; „*Secerișul*“ vesel; „*Cositul*“, și altele, sunt momente desăvârșit contopite cu viața Românului, ce-i de dorit să le cunoască și aprofundeze fiecare inimă simțitoare.

Dr. V. Bologa.

III.

Teatrul lui Alexandri.

Doamnelor și Domnilor,

Teatrul este, de sigur, acea parte din opera lui Alecsandri care a străbătut mai repede și în pături mai largi, fiind-că nici un gen de literatură nu se adresează așa imediat publicului mare, poate să ție în așa măsură seamă de gustul lui și să-i procure așa felurite distracții și senzații, în schimbul celei mai mici osteneli intelectuale posibile din parte-i, ca teatrul.

Dar timpul își răsbună întotdeauna asupra popularității mari și repede dobândite. Opera trainică, care trebuie să fie clădită pe temeiul statornic al principiilor vecinice de artă și nu pe gustul schimbător al unui public adeseori incapabil a se ridică până la acele principii, — opera trainică răzbate încet și greu.

Ceeace este făcut mai mult pentru moment, pierde deodată cu momentul. Opera care face prea multe concesii generației în care s'a născut, trece deodată cu acea generație.

Dar dacă a fost lucrarea unui mare talent, totuș nu va peri fără urmă. Însemnătatea ei vor păstra-o lacrimile pe care le-a stors din ochii strămoșilor, chiar și dupăce s'au uscat de mult, sau răsul unei generații întregi, stărnit de dansa, chiar dacă astăzi nu s'ar mai rade cu acelaș hohot.

Partea cea mai mare din opera dramatică a lui Alecsandri nu intru-nește acele condiții de adevăr și frumusețe vecinică care fac dintr'o lucrare o operă clasică. Ea nu poate deci să devie, în măsură puternică, proprietatea intelectuală și sufletească a poporului nostru din orice timp, ci aparține mai mult numai câtorva generații, astăzi deja aproape cu totul dispărute, cu care împreună se va îndepărta tot mai mult de privirile și înțelegerea noastră.

Trei piese însă se deosebesc, și ca fond și ca formă, de mulțimea celorlalte. Ele sunt scrise în faza din urmă a activității poetului și nu cu

scopul de a distra publicul obicinuit al teatrului, ci cu gândul de a înzestra literatura noastră cu opere clasice.

Astfel materialul nostru de studiu se grupează dela sine în două părți, care trebuiesc judecate fiecare din alt punct de vedere. Vom studia pe fiecare deosebit, căutând ce este tipic și caracteristic pentru lucrarea și personalitatea lui Alecsandri și ce este mai aproape de interesul și înțelegerea noastră, firește fără pretenția de a face un studiu complet. Așa, trebuind să vizitezi o galerie de tablouri în câteva ceasuri n'ai folosi nimic oprindu-te dinaintea fiecărui tablou două-trei minute, dar vei putea să ai și mulțămire și folos, căutând pe cele mai de valoare și pe acele care convin gustului tău și privindu-le pe îndelete.

Comediile lui Alecsandri — titlu sub care cuprindem acum toate piesele grupului prim — zugrăvesc — cine nu știe aceasta? — tipuri și moravuri, care astăzi nu mai există ori s'au prefăcut aproape cu desăvârșire. E societatea moldovenească a anilor 1840—60, care este prezentată în aceste piese, una din acele societăți de o varietate extraordinară, pe care le produce numai fenomenul ciocnirii și amestecului a două culturi cu totul diferite cum erau atunci în țerile românești vechea cultură orientală și cea apuseană în deosebi franceză, care năvăliă cu putere, bătându-și joc de orice stavilă. Câte fenomene izbitoare, prin neobicinuitul lor, ce contraste ciudate, ce zgomot de prisos și câtă zăpăceală, stări pe cât de curioase, pe atât de repede schimbate.

Astăzi de abia se mai cunoaște urma acestor lucruri acolo unde au fost. Cât de străine sunt ele pentru un Ardelean. Să ne gândim numai la figurile de Greci, de Evrei, de bătrâni cari nu se împacă cu timpurile nouă, de tineri întorși dela Paris, pe cari nu-i mai incapă casa și țara părintească.

Cine dintre noi n'a văzut ceva din acestea? Și nu vorbesc de bătrânii cari se înduioșază și-acum, amintindu-și vre-o reprezentație a unei trupe teatrale, venită, în timpuri mai bune, de peste munți, sau de acei cari au văzut poate chiar pe *Millo*, strălucitul interpret al creațiilor lui Alecsandri. Cine n'a asistat, sau cel puțin n'ar fi avut ocazie să asiste la reprezentația vreunei comedii de Alecsandri?

Cu tot aierul lor de timpuri trecute, cu personagiile lor dintr'o lume străină nouă, cu glumele și aluziile lor, care pentru noi adese-ori n'au nici un haz, comediile lui Al. continuă încă a formă repertoriul de predilecție al teatrelor noastre de diletanți și-și păstrează locul lor de frunte față cu toate traducerile și localizările fără de gust. Pentru-ce? Pentrucă se simte totuși, în fiecare piesă, ceace nu se poate învechi: talentul, verva, gustul autorului; pe urmă, fiind scrise pentru niște stări scenice de o primitivitate asemănătoare cu a celor dela noi, ceace în fața criticei riguroase de artă constituie un defect, aici devine o calitate care convine gustului publicului.

Spre a nu judecă deci greșit această parte din lucrarea lui Alecsandri este neapărat de nevoie să știm în ce împrejurări și cu ce scop a fost făcută.

Iată cum descrie Alecsandri starea teatrului românesc de pe timpul când își începuse activitatea de director de teatru și autor dramatic:

„Dificultățile ce se ridică în ochii mei cu forme urieșe de fantasmе, au sorgintea lor chiar în sinul institutului teatral; căci trei lucruri sunt de creat, pentru a se dobândi un rezultat satisfăcător: 1, limba, 2, jocul actorilor și 3, educația publicului.

Limba întrebuințată până acum de traducătorii dramelor franceze și germane este o macaronadă ridicolă și indigestă care displace auzului și nimicește interesul pieselor, fie cât de bine jucate . . .

Jocul actorilor este în gradul cel mai înapoiat, încât orice piesă bună sau rea, spirituală sau proastă, are aceeaș soartă: ea-i măcelărită fără milă! . . . Comediile cele mai fine sunt schimbate în bufonerie lugubre; într'un cuvânt teatrul nostru nu e decât o păpușarie pretențioasă. Și în adevăr nici că poate să fie altfel, când amatorii ce se urcă pe scenă lipsesc de orice cunoștință despre arta dramatică, de ori ce educație pregătitoare pentru cariera de artist . . . Lipsa de modele îi obligă a crea rolurile după o închipuire totdeauna greșită, și cât pentru declamarea acelor roluri, ei se mulțămesc a le recita cu o răpejune monotonă, fără pauze, fără intonații variate, fără natural mai cu samă. Unii însă care se cred artiști cad în esces contrar, sbuciumându-se ca nebunii, . . . și răcnind cu așa furie, că publicul se întreabă: Ce i-a apucat? . . .

Costumele ca și decorurile prezintă adesea anacronismuri neiertate. Scene de codru se petrec în piețe de orașe; scene de salon în grădini . . .

Publicul asistă cu nepăsare la toate aceste netoții, căci nu are idei de condițiile unui bun teatru, și, ce e trist! el pare mai mult dispus a gusta farse grosolane și drame apelpisite (grozave, extraordinare) decât piese de înaltă comedie. Pentru el un individ ce se strâmbă ca o momiță, sau strănută lung, des și tare, e un actor de talent, deși nu-l numește *actor* ci *karaghioz*; asemenea el dă diplomă de artist, însă *artist cu ducă-se pe pustii*, acelui ce sub pretext de a fi dramatic, își sburlește părul vâlvoiu, scrâșnește din dinți, geme, țipă, rage, se bate de pârți, se trânteste la pământ și se sbuciumă ca un epileptic.* *)

În astfel de împrejurări fu chemat Alecsandri, împreună cu C. Negruzzi și M. Cogălniceanu la direcția teatrului național din Iași.

Al. își dedea bine seamă de greutățile cu care avea de luptat, el vede de ce este nevoie și ce se poate face.

El își formulă deci astfel programul său de activitate: „Un teatru perfect nu se improvizează de azi până mâni; trebuie timp și sacrificiuri, și în lipsa acestor două condiții un autor va fi ținut a compune piese ușoare și potrivite cu puterile diletanților, și a merge înainte treptat, punând un frâu imaginației sale, făcând act de abnegare, condamându-se la o lucrare restrânsă și ridicându-și inspirațiile la talia interpretatorilor. O asemenea

*) V. Alecsandri, Opere complete, București 1875. Teatru, I, p. XI. s.

intreprindere cere multă bunăvoință, mult tact, multă răbdare din partea celui ce s'ar încercă să creeze un repertoriu național. Ferindu-se de mania traducătorilor de drame cu mare spectacol și cu situații exagerate, el va alege din repertoarele străine piese plăcute lesne de jucat, și le va localiza cu măiestrie în privirea gustului public, sau mai bine, va compune bucăți originale în care va introduce moravurile și tipurile locale.¹⁾

Urmând cu stăruință acest program de muncă, Al. a creat, în sensul adevărat al cuvântului, teatrul românesc. La 1844 el debută cu comedia „*Iorgu dela Sadagura sau nepotu-i salba dracului*“, care avu un succes foarte mare și alarmă întreaga societate ieșană. Deja această întâie piesă se poate privi ca tipică pentru toată creația ce a urmat până la anul 1871. Ea posedă toate defectele și toate calitățile comediilor lui Al.: lipsa de studiu și de adâncime, primitivitatea mijloacelor menite a produce efectul comic, lipsa de caractere sau de tipuri mai consecvente și zugrăvite cu îngrijire; dar tocmai aceste defecte erau, pe de altă parte, calități pentru publicul fără gust și educație literară, la a cărui pricepere eră avizat autorul. Mai eră însă și o calitate reală de cea mai mare însemnătate și de cel mai bun folos: *satira*, prin care se intenționa combaterea ridicolelor societății — și care de asemenea se găsește în fie care piesă a lui Al. În comedia aceasta se satirizează mania celor plimbați pe la Paris de „a disprețul prostește pământul lor strămoșesc cu tot ce are bun sau rău“. ²⁾

Ar fi, cum am mai spus, imposibil să analizez, într'un timp așa de scurt ca cel care-mi stă la dispoziție, nu toate, dar măcar cele mai însemnate din comediile lui Alecsandri și nici n'ar fi de vre-un folos mare. O comedie devine clasică, dacă autorul ei a izbutit să creeze într'insa un caracter sau un tip comic de un adevăr adânc și vecinic. Numai o astfel de figură poate să trăiască pe scenă din generație în generație; să ne gândim la un Falstaff al lui Shakespeare, la un Tartuffe al lui Molière. Alecsandri n'a creat în comediile sale nici un singur personaj de o consecvență și realitate desăvârșită; aceasta este, din contra, partea cea mai slabă a operei sale. Figurile lui n'au nici plasticitatea personajilor din comediile lui Caragiale. Un singur tip al lui Alecsandri a devenit popular și a rămas până în ziua de astăzi: „*Cucoana Chirița*“. De acest tip voim să ne ocupăm puțin spre a cunoaște felul creației lui Alecsandri, iar, pe urmă, vom căuta, în satira cu atâta belșug revărsată în comediile sale, partea care ne interesează mai deaproape, fiindcă ne privește pe noi, pe Ardeleni.

„*Cucoana Chirița*“ este o figură de predilecție a lui Alexandri. Două comedii în câte trei și două acte îi sunt consacrate cu totul: una ne prezintă pe *Chirița în Iași sau 2 fete ș'o neneacă*, iar cealaltă pe aceiași „*Chirița în provincie*“. Apoi ne mai întâlnim odată cu „*Chirița în voiajiu*“, într'un „cânticel comic“.

¹⁾ Ibid. p. XIII.

²⁾ Op. cit. p. XV.

Sub alt nume, ea apare deja în cea dintâi comedie a lui Alecsandri, în „Iorgu dela Sadagura“ ca „Gabița Rosmarinovici“ și în multe alte piese.

În piesa cea dintâi „Cucoana Chirița a banului Grigori Bârzoiu dela Bârzoieni vine la Iași cu Aristița, Calipsița și Gulița, copiii lor“. Și-a adus fetele la Iași „ca să petreacă cășlegile“ și cu gândul să-și găsească aici „în capitale“ — cum zice ea — gineri mai pe plac.

În adevăr se și gădesc doi șarlatani, vânători de zestre, și cucoana Chirița e gata să le dea binecuvântarea, bucuroasă că „s'a cotorosit“. Însă la urmă șarlatania lor este dată de gol și Bârzoiu sosește tocmai la timp ca să-și ia soția și fetele din toiu unui bal și să le ducă acasă, unde își va îndeplini, fără doar și poate, făgăduiala dată de a le mărită după cinstiții „boierinași de țară Brustur și Cociurlă“.

Acțiunea și intriga sunt slabe, dar tipul Chiriței reese viu și plastic mai ales din unele scene de un comic desăvârșit: este tipul ridicol al femeii fără cultură adevărată, dar cu multe mofturi și pretenții, și Alecsandri a prins sub forma ce o avea pe timpul său, acest tip atât de răspândit în societatea de pe atunci și în care este totuș și-o picătură de vecinic adevăr ce-l face să trăiască și când forma s'a schimbat cu totul și acolo unde este alta.

Ne putem închipui ce haz sgomotos, ce răs homeric trebuia să stărnească, de pildă, actul al II-lea, în care Chirița și fetele ei se pregătesc de dimineață pentru balul de seară și dansa le dă sfaturi ca aceste: „Ei! cătați de vă 'mpodobiți frumos și puneți-vă nasul în talgere cu apă rece să se disroșească“; sau: „cătați să mai zâmbiți... să mai faceți cochetă-rismosuri ca la Eși, că așa se mărită fetele“.

A doua piesă, „Chirița în provincie“, e mult mai slabă, acțiunea lipsește aproape cu desăvârșire, intriga e banală, avem mai mult o înșirare de scene de un comic adeseori foarte exagerat. Singură figura Chiriței păstrează unitatea piesei, dar și ea este aici mult mai exagerată.

Chirița este acum acasă „în provincie“; ea vorbește cu predilecție franțuzește, o franțuzească oribilă, în care traduce cuvânt cu cuvânt expresii românești, și e încântată de franțuzeasca și mai oribilă a lui Gulița, copilul ei, un ștregar răsfățat de felul acelor ce întâlnim în „Momentele“ lui Caragiale. Ea face toate nebuniile modei, având pentru toate cuvântul de îndreptățire „dacă-i moda“, „c'ășa-i moda“, încât stă să aducă la desperare pe bietul bătrân de moda veche care este Bârzoiu, soțul ei. Dorul ei cel mai fierbinte — ca al tuturor Chirițelor din acele timpuri — este un voiaj la Paris, pentru că „s'a uscat aici în provincie“, „nu mai poate trăi în țara asta“. Acest dor i se și împlinește în fine și autorul ni-o mai prezintă odată, sosită dela Paris, într'un cânticel comic.

Voim să stăruim puțin și asupra părții de satiră din comediiile lui Alecsandri, care este îndreptată în contra Ardelenilor și ne interesează prin

urmare mai de aproape. Firește, satira aceasta nu privește pe Ardeleni în genere, ci numai pe Ardelenii literați și aberațiile („aberăciunile“ ar fi zis Alecsandri) lor lingvistice. E vorba de cunoscuta tendență a unor scriitori cu sentimente foarte curate, dar lipsiți de gustul limbei, de a apropia limba noastră din nou și cât mai mult de formele limbei latine, sau cu alte cuvinte de a o sili să nu-și mai urmeze puternica dezvoltare organică, care este rezultatul tuturor pulsațiilor sufletului mare românesc, ci regulile pedante ale unor gramatici.

Alecsandri avea așa dar în fond dreptate, căci el reprezintă gustul ales, simțul fin de limbă. Avea dreptate a se opune din toate puterile și cu toate mijloacele unui curent în care nu vedeă numai un lucru vrednic de a fi luat în răs, ci o adevărată primejdie națională. Dovadă e următorul pasagiu dintr'o scrisoare a lui către prietenul său I. Negruzzi: „Ardelenii, sub masca romanismului, lucrează la desfrățirea Românilor, cătând a rupe acel lanț puternic ce leagă strâns pe Românii din diferitele provincii, limba strămoșască. Când locuitorii de peste Carpați or învăța a grăi ca Cipariu, Laurian, Macsim et *tutti quanti*, ei nu se vor mai înțelege cu Românii din Principate și cu cei din Basarabia, și în acea zi glorioasă pentru pedanți, Nemții și Rușii vor bate în palme. Inșă sper că ne-a feri Dumnezeu de o asemenea calamitate“.*) În adevăr, primejdia putea să i se pară poetului destul de mare când ne gândim că, tocmai pe când scria aceste rânduri (la anul 1869) se tipăria la București, din însărcinarea și sub auspiciile societății academice române, faimosul dicționar al lui Laurian și Massim, în fața căruia, astăzi, te cuprinde mai mult un sentiment de milă și duioșie pentru atâta muncă și putere intelectuală cheltuită în zadar.

Curentul fals trebuia să cadă, ca tot ce este fals, dar Alecsandri, ca și Odobescu și alții — în prima linie însă Alecsandri —, are meritul necontestat de a-i fi grăbit căderea. El a purtat o luptă înverșunată împotriva lui, oriunde i se da ocazie, și arma cea mai puternică în această luptă eră, de sigur, satira, luarea în bătaie de joc. Sunt cunoscute exemplele din „Dicționarul grotesc“. În scrisorile către I. Negruzzi este foarte adeseori vorba de „Beoțienii-Ardeleni“, cari „nu produc nimic frumos și poetic pentru că spiritul lor s'a inciunit și nu poate lua zborul mai pe sus decât aberăciunile gramaticale“.

Intr'o scrisoare adresată lui I. Negruzzi, pe atunci redactorul „Convorbirilor Literare“, Alecsandri îndeamnă la luptă: „Dl Maiorescu va face un mare serviciu limbei și literaturii noastre, combătând tendința transilvană de a le poci sub cuvânt de a le latiniza orbește, sau mai bine zicând, de a le brașoveni. Dlui care este inzestrat cu un spirit analitic și ajutat de cunoștințe variate, ar nimeri foarte mult, dacă ar cercetă asemenea lucrările literare din București, care mi-se par cam *hop de-o parte*, dupăcum zice Românul“. (Scrisori, p. 33). Nici limba literară a scriitorilor

*) V. Alecsandri, Scrisori, publ. de Il. Chendi și E. Carcalechi, București, 1904, p. 50.

munteni așa dar nu-i place, și de ea își va bate joc adese-ori în comediile sale. „Tot Moldova, sârmana“, exclamă în altă scrisoare, „păstrează simțul bun și gustul esteticin privirea literaturii“. (Scrisori, p. 34).

Eră deci de așteptat ca și în comediile sale, și încă aici în deosebi, să combată cu arma celei mai crude satire și să ridiculizeze după putință aberațiile gramaticilor ardeleni. Așa în piesa „*Concina*“, doctorul Leonard, un bătrân din generația veche, care vede numai părțile rele în multele schimbări aduse de un progres pripit, regretă, între altele, și cu drept cuvânt, stricarea limbei: „Ori care grămătic se crede gramatic și vrea să fie reformatorul limbei românești, și prin urmare îl vezi făcând proască în această comoară națională, păstrată cu sfințenie de strămoșii noștri. Unul îi adaugă o codiță, un *ciune*, altul un *țiuine*, altul un *țione*, etc.; încât nu mai știe bietul neam românesc ce este: nație, năciune, națiune ori națiune“. Piesa, un proverb, cea dintâi și singura comedie de salon a lui Alecsandri, s'a reprezentat mai întâi în Cernăuți de către trupa dnei Tardini, și avu un mare succes. După reprezentație A. Hurmuzachi îi scrisese lui Alecsandri între altele: „Un lucru îți spun în sinceritate, că am lăsat afară două linii, acolo unde iar pocnești în filologii ardeleni, că se linguesc și se târăe pe brânci. Aici nici n'aș fi putut spune asta. Ș'apoi aluziunea e prea specială: de vei voi s'o lași afară, sau s'o faci mai generală, piesa nu va pierde nimic din frumuseța și valoarea ei și nu va vătămă fără nevoie o jumătate din Români, toți cei de dincoace, cari aminterea s'ar putea bucură, ca și noi, de ea“.*)

În vovedilul într'un act „*Rusaliele sau satul lui Cremine*“ în fine, Alecsandri ne înfățișază pe dascălul ardelean în activitate. El se chiamă Ionus Galuscus — un nume de un haz cam gros, ca de obicei la Alecsandri, — și e „profesorul școlii din satul“ în care se petrece acțiunea piesei. Toader, vornicul satului, îi zice, ca toți ceilalți țerani: „Gălușcă“. Dar dânsul îi spune: „Faci eroare, amice. Eu mă numesc din străbuni Galuscus, nu Gălușcă. Sunt Roman din Dacia transcarpatină și mă cobor dintr'un general Roman ce a ținut resbel cu Gaulia pe timpul lui Cezar, din care motiv el a fost supranumit Galuscus de Senatul Romei“. Acest tip de dascăl ardelean se poate judecă deja după citația ce am făcut: aceeaș exagerare ca pretutindeni în comediile lui Alecsandri, aceeaș ingrămădire de note comice brute, care nu dau un tip real; dar scuza autorului este și-aici publicul care voia să rătădă cu orice preț și căruia numai prin astfel de mijloace i se putea procură dispoziția necesară.

Țeranilor, „fraților Romani“, cum le zice el, Galuscus le vorbește astfel: „V'am luminat de demult asupra sorgintei voastre, sunteți Romani, strănepoți ai împăratului Traian, anticii dominatori ai lumii!“

Incolo acest fervent predicator al latinității noastre, este un om cu moravuri destul de ușoare, bucuros să zăpăcească și să tragă pe sfoară

*) Cf. Il. Chendi, Alecsandri și Românii din Bucovina (foiletonul „Voinței naționale“).

pe cei simpli și fără carte, cari însă, în cazul acesta, sunt mai isteți decât el și la urmă îl păcălesc și-l dau de rușine și pe el și pe rivalul său, subprefectul cu numele ce-i indică tipul — Răsvrătescu.

Timpul scurt al unei conferențe nu îngăduie să ne ocupăm mai mult de comediile lui Alecsandri.

Iată observațiile ce se pot face în genere asupra lor: acțiunea și intriga, de obicei, sunt slabe, mijloacele lor foarte simple: păcăleli, deghizări, „ascunderi în dulapuri“, de unde se poate auzi în liniște ce se petrece pe scenă. Caracterele lipsesc, chiar tipurile nu sunt destul de reale; ele se reduc, în comparație cu mulțimea pieselor, la un număr relativ restrâns de tipuri care se repetă cu variații ușoare.

Am văzut cum Chirița apare în mai multe piese și în altele sub nume schimbat; și tot aseminea bătrânul de moda veche, tinărul bonjourist, fata mare, care-i vecinic „piatra din casă“; copilul răsfățat, servitorii, șarlatanii de orice soi, apoi străinii: Grecul, Evreul, Neamțul, Francezul, cari schimonosesc limba românească fiecare într'un chip deosebit, un mijloc de care autorul face întinsă întrebuintare spre a stârni râsul publicului său. Cu multă iubire și poezie sunt zugrăviți, ca pretutindeni la Alecsandri, țeranii.

Dar însemnătatea acestor comedii trebuie căutată aiurea: în istoria lor, în rolul care l-au jucat în dezvoltarea culturii poporului nostru. Iată ce judecată dreptă și limpede a spus asupra lor dl Iorga:*)

... Teatrul e strâns legat de dezvoltarea intelectuală a publicului: fiecare public are teatrul pe care îl merită și nu poți dojeni pe un om de talent, pentrucă, scriind pentru un public fără gust și grosolan, nu s'a ridicat mai sus decât farsa... Teatrul lui Alecsandri e patriotic, fiindcă întâi a fost o școală, pe urmă o armă. Așa trebuie să-l privim noi astăzi și nu ca pe o operă de artă liniștită și senină, în scrierea căreia autorul a avut înaintea ochilor o țintă estetică numai.

Atuncia vom fi dreți cu Alecsandri. Comediile, cântonetele și vodevilurile, sub forma lor neingrijită, cu spiritul lor greoiu, cu imitarea lor de jargoane, au biciuit tendințele rele, care nu se puteau altfel atinge, au învățat un public incult, pregătindu-l pentru opere mai însemnate.

Ele au fost o *pedagogie literară*“.

Și tot Alecsandri, după ce a desăvârșit educația publicului, i-a dat la urmă și operele mai însemnate, pentru care eră acum pregătit. Acestea sunt cele trei lucrări dramatice din urmă ale poetului: „*Despot-Vodă*“, „*Fântâna Blanduziei*“ și „*Ovidiu*“.

Ele se prezintă, din capul locului, sub o formă deosebită, îmbrăcate în haina serbătorească a versului. Ele nu sunt scrise pentru trebuințele scenei; — poetul, încordându-și lira, a încercat să urce drumul greu spre

*) Schițe din literatura română, Iași (Șaraga), I, p. 60 s.

idealul artei vecinice, a celei mai înalte; el a vrut să creeze opere mari și neperitoare, opere clasice.

Alecsandri avea în urma sa întinsa și rodnică lucrare dramatică de care am vorbit mai înainte. Limba, actorii, publicul, de a căror insuficiență se izbise, cum am văzut, la început, se reformaseră, se dezvoltaseră, — adică le reformase, le dezvoltase în mare parte el însuși. Eră acum, în București, un public cu o cultură foarte înaltă; eră un teatru național, creat după modelul comediei franceze, cu artiști ca Aristița Romanescu, Manolescu și Nottara, cari puteau să interpreteze piese ca „Despot-Vodă“, precum, pentru comediile sale, Alecsandri găsisse un interpretator atât de fericit în Millo.

Rămâneă acum ca poetul să creeze operele mari, care lipseau încă, și Alecsandri s'a achitat de această datorie către public și către teatru, dându-le o legendă sau dramă istorică națională și două piese cu subiectele luate din viața Romanilor de pe timpul împărăției lui August.

Cele două din urmă sunt mai puțin izbutite. Ele păcătuiesc prea mult în contra „colorii locale“ și a timpului. Viața ce se zugrăvește aici nu este adevărata viață romană, oamenii au prea puțin din felul de a cugeta și a simți al vechilor locuitori ai Romei, ei sunt oameni cu gândire și simțiri moderne. Horațiu și Ovidiu, eroii acestor drame, nu sunt figurile adevărate ale celor doi poeți romani, atât de bine cunoscuți din istorie și din operele lor. Alecsandri îi idealizează într'un mod neertat și schimbă astfel cu desăvârșire caracterul lor istoric.

În amândouă piesele motivul de frunte al acțiunii este amorul.

În „*Fântâna Blanduziei*“ poetul îmbătrânit se aprinde de farmecul frumsetii naive și curate a unei sclave din Dacia și sfârșește prin a renunța la ea, care n'are pentru el decât admirație, în favorul unui slav mai norocos, căutând el însuși mângăere în arta sa.

Subiectul lui „*Ovidiu*“ este cunoscuta relație a poetului cu Iulia, nepoata lui August, relație care îi atrase exilul pe țărmul mării negre, la Tomi, Constanța de astăzi, unde moare, nu fără de-a prevedea înălțarea unei Rome nouă pe pământul Daciei.

Cu toate scăderile amintite, aceste piese cuprind părți lirice de cea mai mare frumusețe; Alecsandri a fost mai pe sus de toate poet liric. Iar limba lor înseamnă o culme din cele mai înalte la care s'a ridicat nu numai opera poetică a lui Alecsandri, ci toată poezia română.

Voiu urmă și-aici ca în partea primă a acestor expuneri. Voiu alege, din cele trei piese „artistice“ ale lui Alexandri, pe cea mai interesantă și mai de valoare și voiu căuta să infățisez printr'insa ceea ce ne interesează mai ales — în ultima analiză — personalitatea poetului.

În toamna anului 1878, Alecsandri, se gândia să fugă de gerul iernej moldovenești, să caute undeva, în străinătate, „un soare mai cald“. Afaceri neașteptate însă îl siliră să petreacă toată iarna la Mircești, unde s'au plămădit cele mai frumoase din operele sale. Și de astădată „închisoarea

silită“, de care se plânge într'o scrisoare, e priincioasă producțiunei sale poetice, căci, pe când afară „din văzduh cumplita iarnă cerne norii de zăpadă“, la focul cald al sobei, „în care ard trei bucăți de frasin, povestind de lumea veche legendară“, se făuresc versurile de aur ale lui „Despot-Vodă“.

La 12 Noemvrie 1878 el scria prietenului său Iacob Negruzzi că a început cu Despot. „După *Doine*, după *Lăcrămioare*, după *Pasteluri* și după *Legende*, de care parte a literaturii îmi rămâne să mă leg? M'am gândit la teatru... și pe loc am răsfoit paginile istoriei noastre, unde am găsit subiecte minunate de drame în versuri“¹⁾.

Și prietenii îl indemnaseră la o lucrare mai mare. „Tu care ai compus atâte comedii“, îi zisese adesea-ori prințul A. Cantacuzino, „vodevuri, canțonete etc., pentru teatrul român, de ce nu te gândești în fine a intra pe calea mult mai largă și mai atrăgătoare a dramei istorice? E timp ca Ciocărlia ce s'a alintat sub soare cântând plăcerile primăverii, să prindă la pene de Vultur pentru ca să-și cerce sborul în sferile nalteale idealului“.²⁾

Și „îmboldit de acest indemn seducător“ de prieten, în răgazul lungilor seri de iarnă dela Mircești, Alecsandri citea cronicile și fantazia îi rătăcia pierdută pe aceste pagini unde, în limba naivă și colorată a „învățaților mireni“, se înfățișează atât de viu trecutul de mărire și de dureri al țărilor românești; izvor de nesecată inspirație a poeților noștri.

Poetul „se simți atras de figura originală a lui Despot precum și de trecerea sa fulgeroasă prin istoria Moldovei“ și adunându-și materialul necesar din cronicarii moldoveni și din Cronică lui Șincai și din alte câteva scrieri istorice, „se puse să scrie *Legenda* lui Despot într'un șir de tablouri istorice care să formeze împreună întregul unui poem dramatic sau al unei drame epice — ad libitum — cu tipurile, cu datinele, cu luptele, cu credințele și cu tendințele politice din secolul XVI“³⁾.

Alecsandri se gândi întâi la o trilogie istorică, ale cărei părți erau să fie *Jolde*, *Lăpușneanu* și *Despot*; dar n'a scris decât pe cea din urmă. El lucră foarte repede. Incepuse prin Octomvrie 1878 și la 11 Aprilie 1879 putu deja să scrie lui Negruzzi: „Piesa este sfârșită de mult. Acum e copiată, corectată și gata de a eși în lume“⁴⁾. La 30 Septemvrie 1879 ea se reprezintă pentru prima oară pe scena teatrului național din București și avu un succes, „plin de sgomot și de entuziasm“.⁵⁾ Poetului, care eră de față, i se făcură ovații din partea întregii societăți bucureștene.

Cine a fost Despot și cum a izbutit Alecsandri să facă din el eroul unei piese dramatice?

Izvoarele lui Alecsandri, cronicile, povestesc că a fost fiul unui om de rând din insula Creta, că a ajuns slugă la un principe grec, cu care

¹⁾ Srisori I, p. 111 s.

²⁾ V. Alecsandri, *Despot-Vodă*, București 1880, p. V.

³⁾ Ibid p. VII.

⁴⁾ Srisori, I, p. 114.

⁵⁾ D. Ollanescu, V. Alecsandri, București 1894, p. 122.

veni la Roma, și că, la moartea stăpânului său, „acest slugă mai ispravnic și mai isteț la fire“ puse mâna pe documentele princiare. Cu ajutorul lor începî apoi o viață de aventurier, trecî prin Spania și Franța, venî pe urmă petrecî în Germania, la Wittenberg, unde se împrieteni cu Melancton — căci suntem tocmai pe timpul reformațiunii — și îmbrățișă însuș noua confesiune, se luptă în rândurile „cavalerilor negri“ ai împăratului Carol al V-lea, petrecî în Danemarca și în Suedia și ajunse în fine la curtea regelui Poloniei. Aici erau, ca întotdeauna, boieri moldoveni pribegi, nemulțumiți de domnia crudului Alecsandru Lăpușneanu. Despot află dela ei despre stările din Moldova și peste cîtva timp vine la curtea lui Lăpușneanu, cu a cărui soție se înrudea de aproape după geanologia ce posedă.

Aici începe piesa lui Alecsandri, cu venirea lui Despot în Moldova. Suntem în aierul răcoros și plin de miros de brad de pe culmea Carpaților, la hotarul Moldovei despre Ardeal, pe care îl păzesc doi plăieși. La ridicarea cortinei, unul dintre ei cîntă un fragment de doină :

Frunză verde de stejar
Sus pe munte, la hotar,
Zi și noapte stau pândar . . .

un început liric admirabil, un fericit preludiu al marei simfonii de versuri ce urmează.

Despot, vrînd să treacă hotarul, este prins de cei doi plăieși și dus înaintea boierilor, cari tocmai petreceau în munți, la vânătoare, „ca să răsufle un aier mai viu“ și să completeze în taina codrilor împotriva lui Vodă, căci „In contra tiraniei lui Lăpușneanu ura crește și la toți umple și inima și gura, Răsvrățul e în aer ca fulgerul în nori“. Despot arată boierilor pompoasa diplomă de nobilime, pe care i-a întărit-o însuș Carol al V-lea, — Moțoc, Marele Vornic și cel mai puternic dintre boieri, îl primește ca oaspe în casa lui.

Aceeaș diplomă îi deschide apoi și porțile palatului, căci ea îl face văr cu buna Doamnă Rucanda, care îl primește cu bucurie. Și Lăpușneanu se îndură să-l primească, în sfârșit, dar ca să-l omoare, căci prietenul său, craiul Ardealului, l-a înștiințat de planurile lui ambițioase. El încearcă mai întai să-l otrăvească la masă, dar nu izbutește deoarece Despot are un balsam „care desotrăvește otrava“ sau, cum zice cronicarul, „simțindu-se a fire otrăvită, îndată au luat doftorii, și nu i-au stricată nimică otrava“.

Despot, fiind un bărbat cu multe și strălucitoare calități, cucerește repede inimile poporului și ale boierilor și mai cucerește și inima Anei, a fiicei lui Moțoc. El se logodește cu ea ca să dobândească puternicul sprijin al părintelui ei. În casa acestuia se și adună apoi, în taină, boierii ca să urzească planul de răsturnare a lui Lăpușneanu. Când însă Moțoc le înfățișează ca urmaș în scaunul Domniei pe Despot, Tomșa, patriotul, protestează cu indignare, dar nefiind ascultat de ceilalți, îi părăsește. Pe boierii, deveniți șovăielnici, Despot îi răpește din nou, arătându-le planurile sale mărețe de a restabili puterea țerii de sub Ștefan cel Mare și de a întreprinde apoi o mare cruciadă împotriva Turcilor.

Din visul său de mărire, Despot e trezit brusc de Lăpuşneanu, care l prinde şi-l aruncă în temniţă. Spre a-şi bate joc de el, îi mai trimite, ca să-i ţie de urât până la ceasul de osândă, ca tovarăş pe Ciubăr-Vodă, un nebun, care crede că el este adevăratul Domn al Moldovei. Dar aceasta este mântuirea lui Despot. El face pe nebun să creadă că va fi liberat, în zori de zi, de boieri spre a fi ridicat pe tron şi-i propune să primească dânsul, în locul său această cinste, care i-se şi cuvine. Nebunul se invoieşte bucuros să schimbe hainele sale cu ale lui Despot, iar acesta scapă astfel, trecând nevătămat printre paznicii temniţei.

Despot fuge în Ardeal la prietenul său Laski. În al cărui castel, primitor de oaspeţi, a mai petrecut cândva, cucerind şi-aici — acest mare cuceritor — inima frumoasei Carmine, tânără soţie spaniolă a bătrânului său prieten. Amăgindu-o că o va face Doamna Moldovei, Despot câştigă printr'însa ajutorul lui Laski şi al aventurierilor de tot neamul, cari petrec în castelul lui „în bancheturi supt ochii fermecători ai soţiei sale, Carmina“. Astfel se adună bani şi oaste pentru o îndrăzneată expediţie de cucerire a Moldovei.

Dar în mijlocul acestor pregătiri, viaţa lui Despot este ameninţată de o nouă primejdie. O solie trimisă de Lăpuşneanu soseşte la castel ca să ceară predarea lui. Domnul Moldovei este aliatul craiului ardelean şi Laski vasalul acestuia. Ce va face deci? Despot ar fi pierdut, dacă n'ar veghia asupra vieţii sale o femeie care îl iubeşte. Carmina a inventat un plan ingenios. Când solul intră în castel, i se deschide capela şi el vede acolo pe Despot întins pe un catafalc încunjurat de călugări.

Simulacrul acesta este fapt istoric şi fie-mi aici îngăduit să pun alătura izvorul lui Al. spre a arăta, printr'un exemplu, felul lui de a prelucra subiectul. Iată cum povesteşte cronicarul N. Costin: „Şi vrând să fie pre taină lucrurile lor, au făcut veste că au murit Despot; şi îndată Laski au ascuns pe Despot într'o cămărară de taină, şi făcură veste că-i bolnav, şi se arată mâhnit şi cu voie rea, Laski, pentru Despot. Iară preste puţine zile eşit-au Laski jalnic, zicând că au murit Despot, şi de cheltuiala ce au făcut cu atâta somă de bani pentru Despot rămâne păgubaş. Făcut-au săcriu de mort, şi au pus o piatră mare; şi-l duce cu preoţi la biserică de-l prohodesc, şi-l îngropară“.

Al. a făcut numai schimbările cerute de natura dramatică a operei sale şi a căutat să introducă această scenă în ţesătura intrigei piesei întregi, dând, prin invenţie proprie, rolul principal Carminei.

Între actul al III-lea şi al IV-lea au trecut „trei ani şi-o lună“. Despot e acum Domnul Moldovei şi plăieşii cari îşi cântau doina sus pe culme de munte, păzind hotarul ţerii, au ajuns acum „la uşa lui de strajă“ în palatul dela Suceava. Din vorbele acestor doi ţerani isteţi aflăm cum s'au petrecut lucrurile, că

Dacă vânzătorul Moţoc nu 'ntorcea cuiul
În broasca ţerii, Despot Zay şi-Anton Secuiul
Nu 'ntrau aşa de lesne în ţară . . dar Moţoc . . .
Trădarea ci-că-i fiară cu zece limbi de foc.

Dar steaua strălucitoare a norocului lui Despot se pleacă deja spre apus. Țara e nemulțămîtă, fiindcă a adus atăția străini cu sine și pune biruri grele pe popor ca să plătească pe cei ce l au făcut Domn, și mai ales se teme că el, fiind luteran, vrea să-i schimbe și legea strămoșească, de care își bate joc. Despot nu simte încă că i se clatină temeiul supt picioare. El se gândește acum la realizarea planului său de mărire: să cucerească Țara-Românească și Ardealul, să libereze apoi Grecia și să frângă puterea islamului.

Despot a răsplătit bogat pe toți prietenii săi, dar a uitat — ori s'a făcut c'a uitat — o datorie ce are față de Moțoc: făgăduiala de a luă pe Ana, fata lui, de soție. Când Moțoc îi aduce aminte, el răspunde că „rațiunile de stat“ îl silesc „să-și calce pe inimă, să renunțe, în interesul țerii, la Ana, deși o iubește, și să caute o alianță“ cu o casă domnitoare. Prin aceasta Despot își înstrăinează pe singurul și cel mai puternic sprijinitor. Moțoc, cuprins de nespusă ură împotriva lui, trece și el în tabăra celorlalți boieri nemulțumiți și hotărîți să se unească cu Tomșa, singurul care n'a vrut să recunoască, dela început, domnia străinului și care vine acum cu oaste asupra Sucevei.

Despot, nebănuind nimic, ține mare adunare la curte, cu bșierii, cu brezlașii și cu poporul și primește pe trimisul sultanului, care-i aduce steag și sabie de domnie, semnele prin care Poarta întăria urcarea unui Domn nou în scaun. Dar pentru a le dobândi, el a mărit, fără să întrebe sfatul, haraciul sau tributul țerii către Turci cu 10,000 de galbeni. Când se află aceasta și Despot suferă să fie numit rob al sultanului, boierii, în frunte cu Moțoc, protestează revoltați și părăsesc sala tronului și orașul spre a da mâna cu Tomșa, care apare în fața zidurilor Sucevei.

De trei luni ține împresurarea lui Despot în Suceava. El a plecat cu Laski la luptă. În palat au rămas numai Iliăș, băiatul lui Tomșa, prins și reținut ca zălog, și Carmina, care, nerăbdătoare, a venit aici fără știrea lui Laski. E o scenă de înaltă poezie scena aceasta care introduce actul al V-lea, femeia îngrijată și copilul, puu de viteaz, privind oștirile ce se înțeleștează în bubuitul tunurilor, iar, pe de altă parte, o icoană minunată ce ni se zugrăvește în povestirea naivă a copilului: o sfântă mângăitoare — Ana, fiica lui Moțoc, — pogorită ca să aline suferințele împresuraților.

Despot se întoarce din luptă invins. Desperarea îl cuprinde, văzând cum toate clădirile-i se prăbușesc:

„Desbracă-te, o! Despot, de pompele lumești,
Căci ceriul ține frăul voinței omenești,
Și nu-i nimic al nostru decât mormântul rece,
Și el ca noi devine un putregaiu ce trece!
Ce-am fost când dintre oameni, eșind, am rupt eu rândul?
Culegător de umbră cu mâna și cu gândul!
Ce sânt?... o părăsire, un vreasă fără de răsad!
Ce-oiu fi?... un pumn de țernă pe-o scândură de brad!“

Gândul sinuciderii i se apropie o clipă, dar îl alungă, căci: „Viteazul nu s'ascunde de moarte în mormânt!“

Ana se înfățișază, trimisă de popor ca să implore mila Domnului pentru starea de cumplită mizerie la care l-a adus impresurarea îndelungată. Despot se gândește, în situația lui desnădăjduită, să se folosească de iubirea ei înșelată spre a câștiga din nou pe Moțoc. Însă Carmina îi zădărnicește această infamie, desamăgind — ea însăși desamăgită prin cele văzute — și pe Ana. Apoi Carmina se lasă surprinsă de Laski, care o ucide și părăsește cetatea și pe Despot. Poporul se grămădește la palat și cere ca cetatea să se predeă, căci nu mai poate suportă mizeria. În sfârșit Despot însuș dă ordin să deschidă porțile. Moțoc intră în fruntea boierilor, apoi Tomșa, noul Domn, cu oșteni de ai săi și el e gata să-și jertfească chiar copilul, cu a cărui moarte amenințase Despot, numai să scape țara de Grecul usurpator. Dar iată, Despot apare „cu hlamida pe umăr și cu coroana pe cap“, în fața tuturor, dându-i copilășul înapoi. Toți cer moartea lui. El își ascultă cu demnitate osânda. Planul i-a fost măreț, dar fatalitatea l-a învins, ei îi închină spada. Deodată cu podoabele domnești, el desbracă și demnitatea de Domn, ca să nu fie ucis Domnul țerii, ci numai Despot omul. Copilul lui Tomșa cere iertare pentru el și toți își unesc, înduioșați, glasurile cu al lui. Tomșa își dă încuviințarea, schimbându-i pedeapsa în închisoare la mănăstire. Atunci, Ciubăr nebunul, care a devenit un călugăr fanatic, ucide pe „cel ce-a ucis legea“ între reprobarile tuturor. În fața tatălui său, Ana cade leșinată pe peptul mortului Despot și piesa se mântue prin aceste cuvinte, zise de Tomșa:

... Moțoaice, așa vrea Dumnezeu!

Acel ce-și vinde țara își perde neamul său!

Nu este aici locul pentru a arăta ce schimbări a făcut Alecsandri în ce privește adevărul istoric. Vom spune numai încă câteva cuvinte despre acțiunea piesei în genere și despre caractere.

Din mulțimea de fapte povestite de cronicari, Alecsandri a știut să aleagă cu multă artă momentele potrivite spre a înjgheba din ele actele și scenele. Întăiele încercări și intrigi ale lui Despot la curtea lui Lăpușneanu, fuga lui, înoitele-i intrigi în castelul lui Laski, apoi, după izbândă, mărirea și totodată declinul și, în sfârșit, căderea lui — iată toate fazele acestei vieți, fără îndoială interesante. Ele ni se înfățișează într'un șir de tablouri vii și colorate, dar legătura între acestea nu este destul de strânsă, scenele nu se desvoltă cu necesitatea cerută de legile dramei unele din altele și toate împreună din caracterele personajilor. Avem, după propria expresie a poetului, care pare a fi simțit această slăbiciune a operei sale, mai mult „un șir de tablouri“ decât o acțiune dramatică unitară.

Partea cea mai slabă a piesei este psihologia caracterelor. Istoricul Despot a fost un aventurier îndrăzneț. Alecsandri l-a idealizat spre a putea face din el eroul unei drame, cum idealizează toate personajile ce creează și indulcește până și pe crudul Lăpușneanu. Lui Despot i-a atribuit „ideia de a face parte dintr'o cruciadă menită să libereze creștinătatea de sub jugul otoman“. „În el m'am încercat“, zice Alecsandri, „a prezentă nu un

simplu râvnitor de putere, ci un ambițios îndemnat de un țel măreț la început, însă zdrobit de fatalitate, nimic în aspirațiile lui prin un concurs de împrejurări neprevăzute și rătăcit prin ameteala înaltei regiuni la care a ajuns“. Precum n'am găsit o acțiune unitară, tot astfel nu găsim aici un caracter întreg, avem însă, după expresia foarte nimerită a dlui Iorga, „manifestări splendide ale lui“.

O figură mai izbutită încă este Moțoc, acest „vecinic conspirator“, cum îi zice Al. Pe căi piezișe, el urmărește un scop ambițios și e, la sfârșit, aspru pedepsit de soartă, trebuind să dărâme însuș zidirea clădită pe înșelăciune și îngropând sub dărămăturile ei fericirea fiicei sale iubite, această jertfă nenorocită a jocului ambițios al bărbaților.

„Om cu inimă mare“ caracterizează cronicarul Ureche pe Tomșa și tot așa vrea să-l înfățișeze și Al. și să-l facă prototipul patriotului român, însă nu izbuteste să creeze un caracter. E un declamator de versuri patriotice, care sunt însă totdeauna foarte frumoase.

Mai bine zugrăvite sunt figurile femeiești: Carmina și Ana. Aici putea să se manifeste cu mai multă libertate marele poet liric care era Al. El a vrut să înfățișeze într'însele un puternic contrast al naturii femeiești. Carmina este o spaniolă pasionată, vicleană unde se cere, și care înșală fără mustrare de cuget sub puterea sentimentului ce-o stăpânește.

Pe Ana dl Iorga o numește cu drept cuvânt „una din cele mai frumoase figuri ale piesei“. Ea e minunat caracterizată prin aceste cuvinte ale mătușei sale, maica Fevronia, care înțelege, ca o bătrână pricepută ce este, din fiecare vorbă a ei ce sentimente i-a inspirat Despot:

„Ascultă-mă, copilă: Tu ești o dulce floare
Ce n'a văzut sub ceruri decât zile cu soare
Și nici măcar visează de zilele cu nori
Amare, furtunoase, cumplite pentru flori.
Alină, înfrânează a ta inchipuire,
C'ades ne rătăcește a inimei pornire
Și când din fermecare cercăm să revenim,
In brațele durerii cuprinse ne găsim“.

În aceste versuri se cuprinde toată poezia duioasă a acestui suflet blând și curat de fecioară. Ea iubește pe Despot, pentru că el îi apare ca întruparea unui ideal. Când îl vede căzut în mâinile lui Lăpușneanu, vrea să meargă la călugărie. Crezându-se uitată, se luptă în zadar împotriva sentimentului ce-i stăpânește toată ființa:

„În munți, la mănăstire, ascunsă 'ntr'o chilie,
Vroind să scap, sărmană, de-a dorului urgie,
Mi-am înălțat gândirea la cer, la Dumnezeu, . . .
Și Dumnezeu și îngeri aveau toți chipul tău!

Astfel viața i-se pare un chin, iubirea ei un păcat și ea vine în Suceava impresurată, unde apare poporului ca o sfântă, nădăjduind să găsească aici moartea.

La revederea lui Despot și la cuvintele-i amăgitoare, iubirea ei se trezește din nou și covârșește toate celelalte sentimente; în desamăgirea

bruscă ce urmează, ea vede pedeapsa cerului și totuși, prin moartea lui se frânge și viața ei, al cărei suflet eră iubirea asta mare.

Dintre celelalte figuri ale piesei mai amintesc, în treacăt numai, pe cei doi plăieși cari, ca pretutindenii la Al. Țeranii, sunt zugrăviți cu multă dragoste.

Legenda dramatică a lui Despot este o operă națională, patriotică. Intr'insa ideia patriotică constituie cea mai de frunte putere morală, dominând toată acțiunea și biruind în cele din urmă. Ea își are reprezentanții săi, dintre boieri mai ales pe Tomșa, din popor pe cei doi plăieși. Patriotismul însă nu rămâne numai o idee vagă, ci apare cu forme hotărâte. Notéle-i de frunte sunt: Puternica încredere în vrednicia Românului, în iubirea lui de neam și de țară, iar, ca parte negativă, neîncrederea față de străini; apoi păstrarea cu sfințenie a tradițiilor strămoșești; iar ca formă sub care se prezintă patriotismul, mândria de neam, care o întâlnim în toată lucrarea poetică a lui Alecsandri.

Ideia patriotică capătă însă forme și mai concrete prin faptul că se găsește personificată în figura lui Ștefan cel Mare, care trăiește încă vie în amintirea tuturor, Români și străini.

Despot, care a nesocotit această lege morală, și Moțoc, care a păcătuit împotriva ei, cad amândoi zdrobiți de puterea-i elementară.

Ceea-ce dă piesei cel mai mare farmec, cea mai înaltă frumsețe, este limba „curgătoare și duioasă ca o doină, ducând fărâme de aur în undele-i limpezi, cum o caracterizează dl Iorga. Sau cum zice la alt loc: „Despot-Vodă ni se arată, în cece privește forma, ca un adevărat juvaer de limbă, ca una din acele producții fericite, care devin clasice pentru un poet.“¹⁾

Cu toate defectele sale, Despot-Vodă întrece, fără îndoială, ca concepție, ca poezie, ca putere de avânt și mai presus de toate ca formă, ca limbă, toate încercările de dramă națională ce s'au făcut la noi înainte și după apariția acestei „legende istorice“.

Noi înțelegem foarte bine entuziasmul cu care „Despot-Vodă“ a fost primit de toată lumea românească. În cuvintele însuflețite prin care prietenii poetului îl felicitară pe acesta, se cuprind adevăruri, confirmate de timpul ce s'a scurs de atunci: „Fii sigur amice“, îi scrie A. Cantacuzino, „o zic fără părtinire, Despot va rămânea, fiindcă va începe... o eră nouă în literatura română, căci va fixa pentru mult timp înainte și limba poeziei teatrale și forma versului dramatic.“²⁾ Iar Ion Ghica îi scrie:

„Drama ta istorică, Despot, este un giuvaer din cele mai prețioase ale coroanei tale de poet, coroană bine înțepenită pe capul tău.“³⁾

¹⁾ Schițe din lit. rom., I, p. 61 și 62.

²⁾ V. Alecsandri, Despot-Vodă, p. XXI.

³⁾ Ibid. p. XXVII.

PRO MEMORIA.

Episcopul Aaron de Bistra și Aron Vodă.

De Iosif Sterca Șuluțu.

Domnul Iosif Sterca Șuluțu, președintele Asociațiunii, a depus în biblioteca Muzeului nostru, un studiu istoric cu 17 acuze, unele până acum necunoscute istoriografilor. Credem a face o plăcere cetitorilor revistei noastre, dacă, cu învoirea autorului publicăm acest studiu.

Toți cronicarii, vechi și moderni, cari s'au ocupat cu episcopul Aaron, constată *unisono* că mulți bărbați meritați pentru patrie și tron au fost din familia Aroneștilor de Bistra. Această familie s'a nobilitat prin regele Leopold I în 18 Iulie 1701. Diploma nobiliară sună pe numele lui Theodor Aaron de Bistra și pentru fiii dânsului: Petru, Johan, Gabriel și Abraham. Insigniile sau armele familiare, — sunt, precum cetim în *Siebenbürger Adel: Wappenbuch mit heraldischen und historischgenealogischen Erläuterungen*, la pag. 111 (Taf 50): „In Ungarn und Siebenbürgen auftretendes Geschlecht, welchem Péter entsprossen war, welcher als Bischof v. Fogaras verstarb. Nachdem derselbe längere Zeit hindurch, auch in Rom verweilt hatte, gab er (v. 1761—1766) drei religiöse Werke, in lateinischer und rumänischer Sprache heraus. Hierher gehört auch Nicolaus, zu Beginn dieses Jahrhunderts als Priester in Siebenbürgen lebend, und Theodor Aaron v. Bistra; dieser starb als Major; vom 1810—1825 bei der ung. adel. Leibgarde diente. Wurde und wird auch „Aron“ geschrieben. Wappen: In B. auf gr. Hügel eine sich aufwärts ringelnde n. Schlange. Kleinoß: R. gew. flugbare w. Taube. Decken: bg.—rs“. Nürnberg 1894.

Tot din aceasta familie a fost și colonelul auditor Aron de Bistra. În a. 1787 a fost Iacob Aron, preposit, iar Nicefor Aron, canonic în Oradea-mare; tot acolo a fost canonic în anii 1860 Teodor Aron; iar Nicolae Aron, la începutul secl. al 19-lea, a fost protopop în Făgăraș.

Maghiarii, cari au scris despre aceasta familie și anume despre Episcopul Aaron, îl numesc: „Egy kitűnő régi oláh család ivadéka“.

Di Dr. Bunea i-a făcut biografia în „Enciclopedia română“ și în „Istoria Românilor Transilvăneni“.

Di profesor Străjan, unul dintre cei mai competenți scriitori, care s'a distins prin scrieri valoroase și în „Enciclopedia română“, a ținut în Craiova despre Episcopul Aaron o conferință mult aplaudată; iar în „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 18 și 19 a. 1903, a dovedit într'un mod cum nu se poate mai convingător, că Episcopul Aron a fost cel mai mare binefăcător al Românilor. Domnul Străjan termină astfel: „Când știm, că pe la 1750 Românii erau pretutindeneți apăsați sub indoitul jug al întunerecului și al străinilor, cari lucrau pentru nimicirea lor; când însaș biserica, singura instituțiune în care li-se mai păstră limba, singurul adăpost al existenței

naționale, le eră răpită, în Bănat și Bihor de Sârbi, în Maramurăș de Ruteni, în Muntenia și Moldova de Greci.

Când ne gândim că în toată Româniimea (din Tisa până 'n Balcani) școalele din Blaj erau atunci singurul punct luminos, de unde a răsărit soarele re'nvierii naționale, care a strălucit atât de viu la 1848, trebuie să recunoaștem, împreună cu istoricul lui Petru Pavel Aron, că acest episcop a fost: „o specială prevedință în istoria neamului românesc“.

Vorba dlui Misail: „O singură scânteie mai licurează printre negurile cerului, și asemenea luceafărului despre zi, se apropie de noi“...

Pe când la noi nu mai existau decât vre-o două trei *buchernice grecești*, dincolo de Carpați înfloriau școalele *adevărat românești din Blaj*. Originea școalelor din Transilvania nu datează mai înapoi de mijlocul secolului al 18-lea. Dar cu cât începutul lor este mai încoace, cu atât soliditatea temeliiilor, pe cari fuseră așezate sunt mai sănătoase, cu atât *fructele ce au adus gîntei întregi sunt mai mîntuitoare pentru generalitatea națiunii*».

Dl Slavici zice: „Biserica gr. cat. este aceea, care a pus temeliiile culturii Românilor ardeleni, și a *hotărît oarecum timbrul culturii noastre moderne*“.

Dar nime cu atâta precizie și într'un mod atât de elocuent și convingător ca dl Iorga, n'a scris. Dsa. unul dintre cei mai productivi scriitori, în frumosul său op: „Istoria literaturii române“, în vol. I, pag. 12 zice: „O mare parte dintre ardeleni se unește, din dorința unui traiu mai omeneș, cu religia patronată de noii principii, din casa Austria. Ceice aduseră și iscălireă actele de unire nu se gândiră decât la realizarea prin acest mijloc a marelui ideal de îndreptățire, de egalizare politică, socială și națională a poporului lor. Prin neapărata frecventare a centrelor de cultură, prin educația latină, prin relațiile cu o biserică de lumină, — o puternică invazie de cunoștințe, de idei se produse însă, și cugetarea Românilor de peste munți fu revoluționată de dânsa. Din nou, cu mai multă cunoștință de cauză, într'un timp mai frământat de idei, într'o epocă de neastâmpăr, de prefacere totală a lumii vechi, de redeșteptare a conștiinței naționale la toate popoarele europene, vechile afirmații de romanitate se înfățișeară. Data aceasta, cărturarii de școală nouă, elevii instituțiilor vieneze și romane, cari scriau curent limba internațională a științei, nu se mulțămiră a spune în românește cuvintele invietoare, a predică evanghelia de mândrie și speranță tovarășilor de limbă, — ci strigară cu energie adevărul înaintea apăsătorilor, înaintea publicului lumii civilizate.

Cuvintele acestea răzbătură, între școlarii doritori de cultură, între preoții răspândiți în toată țara, între toți aceia, cari puteau ceti și înțelege o carte. Fiii de iobagi aflară, că strămoșii lor au stăpânit lumea și au luminat-o, pe un timp când popoarele cari acum dețineau puterea și monopolizau cultura erau barbari, rătăcitori în stepe. „Plebea valahă“ se

simți la auzul acestor cuvinte cea mai îndreptățită la mândrie dintre aristocrațiile etnice“.

Cu asemenea cuvinte elogioase a glorificat în Academia din Paris, profesorul dela universitate și ministru de culte Alfred Rambaud în conferința sa: „Românii din Dacia Traiană“, pe Episcopul Aaron și școalele întemeiate de el. Astfel scriu toți bărbații de știință din această țară, cari s'au ocupat cu faptele și cu viața Episcopului Aaron, anume: Cserey Mihály, Ujjabb nemzeti könyvtár, Szvorényi, Balugyánszkiy, Egyházitörténet, Horányi: Memoria Hungarorum, apoi Nova Memoria Hungarorum. Toți îl prezintă pe acest Episcop-model, de un mare și erudit bărbat.

Astfel au apreciat școalele din Blaj, deschise și conduse de Episc. Aaron, celebrii bărbați din România, anume: Eliad, Rosetti, Alecsandri, Sion, Urechia și alții.

Astfel se confirmă exactitatea celor scrise de mine în: „O lacrimă ferbinte“, și în partea a IV-a a „Memoriului“ meu, despre neperitoarele merite ale unuia din cei mai mari și mai erudiți bărbați ce i-au avut Români în această țară. Alecsandri, Sion, Urechia și alți bărbați însemnați din România m'au felicitat pentru scrierile mele.

Marele bărbat Ioan Brătianu a zis în parlamentul din București în 4 Decembrie 1881: „Și trebuie să știți, că chiar descoperirea noastră națională, de dincolo de peste Carpați, prin acei Români ne-au venit, cari au fost trimiși la Roma, unde au învățat să fie Români“.

Di Titu Maiorescu, în numărul festiv al „Familiei“ din anul 1904 zice: „Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg a încercat să ne ducă sub ascultarea Papei dela Roma și neisbutind ne-a împărțit în două, n'a fost noroc. Dar că din această încercare Români Transilvăneni au ajuns în cetatea eternă, unde a reinviat în ei simțământul gintei latine, revărsându-se apoi asupra noastră a tuturor: aceasta a fost o rară fericire, care dintr'o desbinare religioasă a înălțat neamul întreg spre o unitate de cultură națională“.

Acesta e adevărul istoric, mărturisit de toți bărbații bine informați și competenți, cari fac istorie națională, iar nu confesională.

Cetiți cuvântarea rostită de ministrul Haret, în Iași la 4 Octombrie 1904, din incidentul serbării centenarului „Veniamin Costache“. Cuvântarea rostită în prezența familiei regale, între altele zice: „În momentele când Metropolitul Veniamin Costache urcă pe tronul arhipăstoresc al Moldovei, țările românești ajunseseră fără îndoială la cea mai de jos treaptă a decadenței, a ruinei și a umilinței“.

Dupăce ultima perioadă a domnilor pământeni se încheiase cu o sută de ani mai înainte, din cauza intrigilor, trădărilor, războaielor civile și a relei administrări, care o caracterizase, *urmase groaznicul secol al domniei fanariote*, în care ce mai rămăsese din vloga neamului nostru părea că se perduse înecat în corupția, de jaful și de slugărnicia celor ce nu mai meritau nici numele de Domni“.

Mai la vale :

„Astăzi când țara este acoperită cu mii de școli românești și când înființarea unei școli noi este un lucru așa de simplu și de natural, încât trece în nevăgare de seamă, *nu este ușor să ne închipuim de ce mare însămnătate eră înființarea unei școli de limba românească în 1803.* Veniamin trebuia să lupte contra prejudițiilor și a rezistenței interesate a clerului înalt și a boierimei, care întreașă vorbea grecește, chiar când nu erau greci din naștere, și care nu putea admite ca biserica unei țări române, trebuia să fie română. *Ei nu admiteau că în limba românească să putea învăța carte. Să nu uităm că aceste lucruri se petreceau cu 14 ani înainte de înființarea în București a școlii lui Georgie Lazar,* care nu putea convinge pe boieri, că limba română poate servi pentru învățarea științelor. Veniamin mai trebuia să lupte cu rezistența acelorora cari nu voiau ca fiul de țăran să învețe carte, și cari nici nu-l credeau în stare să facă așa ceva. *Pe atunci pentru mulți eră o adevărată nebunie să se gândească cineva a pune o carte în mâna desprețuitului țăran, care nu se credea bun, decât să fie pus la jug.*

Aici eră apoi greutatea de a se găsi învățători, de a avea cărți, de a avea școlari, în mijlocul groaznicii sărăcii a păturei, care trebuia să-i dea“. Ați înțeles!!!!??

Această cuvântare de mare însămnătate istorică, ajunge singură, ca să se poată aprecia și constată că : „Episcopul Aaron a fost într'adevăr : o specială providență în istoria neamului românesc“.

Avem ce-i drept, în ziua de azi, gimnazii și seminarii, bine întocmite și bine conduse, dar' cu altă cumpănă a judecării să cântăresc faptele săvârșite înainte cu 153 de ani, și cu alta cele săvârșite după anul 1848, când fulgerul revoluțiunii franceze a luminat secolul și a făcut ca omul să devină „om“.

După proclamarea prin lege, a ștergerii sclăviei, a libertății și egalității confesiunilor, eră altă socoteală a înființa școli și biserici, gimnazii și seminarii, și cu totul alta, pe timpul feudalizmului, despre care baronul Kemény Gábor, în opul său : „Nagyenyed és vidékinek pustulása“, ne spune că :

„Numirea valach și iobagiu sunt sinonime și înseamnă : Sclav călcat în pulbere, care trăiește sub tirănie“ !!

— Ce soarte au avut Românii și biserica lor sub domnia legilor Aprobata și Compilata, am arătat eu în partea VI a „Memoriului“ meu, pag. 183—186; poștiți și cetiți. Și încă ceva : școlile din Blaj s'au înființat 51 de ani înaintea școlii marelui mitropolit Veniamin, când lumea eră deja convinsă că :

Țăranul e apt de-a învăța orice știință, ba dacă n'ar fi cu supărare, eu aș zice că e mai apt decât cei mai mulți „domnișori“. Apoi că : *limba română poate servi pentru învățarea oricărei științe,* se va fi convins din exemplul Blajului toată lumea românească, dar mai ales, eră convins George Lazar, care numai din exemplul școlilor din Blaj putea să se convingă

că: *Țăranul român e apt de-a învăța carte, și că limba română încă e aptă de a putea învăța științele în această limbă.* Astfel Lazar a mers anume la București ca să convingă și pe ruginiții boieri de acolo că: Dacă în Blaj pot Românii și țărani să învețe științele în limba lor, negreșit că vor putea și în București.

Un exemplu, care va invedera greutățile, cu care aveă să lupte episcopul Aaron.

Se știe din istoria patriei că trebuia să intervină adese chiar Regele Mathia și Iosif II-lea ca să-și poată primi iobagii loc pentru de a-și zidi biserică. Episcopul Aaron la stăruința unei comune, căreia n'au voit nemeșii din sat să-i dea un loc, unde să-și zidească o bisericuță, a eșit la fața locului, a încercat să-i capaciteze, s'a provocat la ordinul autorităților publice care a premers și-a vestit ieșirea episcopului la fața locului. Și a pus toată autoritatea în cumpănă, de care se bucură în întreagă țara. Toate în zadar „domnii“ (nemeșii) pe acele timpuri erau mai puternici decât guvernul. Vântul și zăpada putea să străbată pe crepătura ușii unui nobil sărac, dar Regele și autoritățile publice nu-i puteau trece pragul fără invoirea dănsului.

„Domnii“ știau foarte bine că: „Homo nobilis nisi coram suo iudice legitime citatus et convictus de iudicare non potest“. Iar dacă autoritățile publice-l poftiau să iasă până la poartă — căci „pragul nobilului nu eră iertat să-l treacă — nobilul răspundea: „Értem, hallom, párt kivánok“. Primiă còpia mandatului, la care nu se conformă.

Să ne aducem aminte de cuvintele humanului și idealistului împărat Iosif II-lea, scrise cu mâna proprie, ca răspuns dat cancelariei curții împărătești, care, după sugrumarea răscoalei lui Horia, cerea: „Să fie adunați Românii din munții apuseni *în singuratiche comune mici*, pentru a putea fi supraveghiați, apoi să li să zidească școale, *ca din acele fiare răpitoare să se poată crește cetățeni*“.

Împăratul n'a primit propunerea Cancelariei.

Răspunsul sună astfel: „Școalele de sigur sunt trebuincioase, dar tocmai pentru că casele sunt răspândite prin munți, prin aceea se împedecă realizarea; doar pentru *«cultivarea acelor fiare răpitoare*“, ar fi tocma așa de folositor, dacă nobilimea *stăpânii Valahilor ar cercetă înșiși școalele, unde și-ar putea câștiga principii mai bune*“. (V. Szilágyi F. „A Hora világ Erdélyben“).

Ne putem înfățișa starea sufletească a episcopului Aaron, care aveă să se întoarcă la reședința sa: „Re infecta“. Dar mai ales văzându-se înzultat de acei nemeși, în prezența țăranilor, în interesul cărora întreprinsese acea călătorie, nu ne vom mira, dacă dănsul, despre care Klein zice în istoria sa bisericească, că a trăit o viață de om sfânt, în amărăciunea sufletului său, s'a aruncat în genunchi, a amenințat cerul cu pumnul și a zis: „Așa-ți trebuie ție Dumnezeule, dacă ai dat tot pământul la „domni“, acuma nu găsim un loc, ca să-ți zidim o căsuță, unde să te preamărim pe Tine!“

Și după toate aceste, dacă totuș s'ar mai găsi cineva, care n'ar fi lămurit despre adevărata cauză: pentruce au primit Românii unirea, n'are decât să cetească legile de pe acel timp: Aprobata și Compilata:

1. Cei de secta valahă, până când ii va plăcea domnitorului și țării (adecă dietei) se vor suferi în țara aceasta. (Aprobata pars. I. Tit. 1. a. 3.)

2. Națiunea valahă nu e numărată între staturile țării, nici confesiunea ei nu e dintre religiunile recepte. (Apr. P. I T. 8 a. I.)

3. Națiunea valahă, considerând starea ei mojicească, națiunei maghiare să nu-i prescrie, și că la sărbătorile lor să nu lucreze, pe nime să împedee. Adecă Valahul eră dator și în sărbători să lucreze, dacă stăpânul său il chemă la lucru etc. (Apr. P. I T. 9 art. I.)

4. Popii valahi lotri pe suspțiune se pot arestă. (Apr. P. V. ed. 42.)

5. Călugării valahi în țara aceasta nu se primesc, ci se esclud etc. (Apr. P. III. T. 53 a. I.)

Au vrut Valahii să-și scape preoțimea de a mai iernă câinii de vânat ai nemeșilor și de a-l trage pe popă pe „dereș“ pentru a-i măsură 25 de băte pe izmene. Și de a scăpa pe protopopi de a transportă în spinare pe superintendenții calvini la sinoade.

Vă mai amintesc încă vre-o două articole de lege, care împreună cu cele înșirate, au fost rușinea secolului, în care s'au decretat:

Art. 36 din a. 1556 decretase stărpirea dogmelor și a ritului ortodox, declarându-l de erezuri și superstițiuni.

Art. 37 impune Valahilor pe un popă calvinesc de superintendent. Și dacă Valahii nu s'ar întoarce cu vlădici cu tot la legea cea adevărată (calvinească) să fie scoși afară din țară. Tot poporul aveă să asculte de popii pe care ii va numi superintendentul, altcum vor fi pedepsiți ca trădători de patrie.

Principele Apaffi prin decretul său din Alba-Iulia ddto 14 Iulie 1674 supune pe metropolitul și tot clerul ortodox jurisdicțiunei superintendentului calvin.

Dar să ne oprim deocamdată aici, să nu mai scormonim prin tristul trecut al neamului nostru, să ne bucurăm că egalitatea confesională a fost proclamată la 15 Martie 1848 și repetită în 15 Maiu al aceluiaș an, apoi codificată în legile țării, fără de care biserica rom. ortodoxă, tot asuprită și bajocorită ar fi până în ziua de azi.

Am luat și eu parte activă în 15 Martie 1848 în Budapesta, la proclamarea acelor sublime principii humanitare, liberale și democratice. Am fost unicul Român Ardelean de față. Am descris în „Memoriile“ mele pe larg tot decursul. Asemenea și impresiunea grandioasă ce avuse la frunțașii români Ardeleni, Cipariu, Baritiu, Pumne, apoi la tinerime, Iancu și soții, revoluția fără vărsare de sânge a tinerimei din Pesta. (Vezi „Memoriul“ part VI, pag. 95—102.)

Iată o epistolă ce mi scrie avocatul Dr. Brândușan, român din comit. Bihor:

„*Prea stimate domnule Șuluțu!*

Vă mulțămesc foarte frumos pentru broșura intitulată „O lămurire“, care ați avut bunătatea a mi-o trimite.

Am cetit aceasta lămurire cu atențiune și plăcere, precum tare cu plăcere caut să cetesc când îmi vine la ochi ceva scris de D-Voastră, fiindcă m'a răpit totdeauna dulceața stilului și propunerea convingătoare și respective enararea lucrurilor ce am aflat-o în scrierile D-Voastre.

Mai vârtos că la o grămadă de narațiuni de ale D-Voastre, mai vârtos cele ce se referesc la scenele și undulațiunile de prin Pesta din anul 1848 am fost însumi de față, **și pot pune degetul pe cele pentru care sum martor ocular clasic**“ etc.

Rog pe cetitor, înainte de a urmă cu cetirea mai departe, să deschidă partea VI din „Memoriul“ meu și să cetească la pag. 221 „Amintiri de călătorie“, căci astfel numai va putea fi pe deplin lămurit. Acest „Memoriu“ se vinde la Krafft în Sibiiu, în folosul Muzeului, cu prețul de 85 cruceri, plus 10 cr. porto.

Și dacă totuș ar mai fi cineva, ca să nu înțeleagă: pentruce au trecut Români la „unire“, și pentruce ne-a părăsit nobilimea română și trecând la alte confesiuni privilegiate s'a maghiarizat? n'are decât să cetească clasica și epocala cuvântare a metropolitului Șuluțu, rostită în conferența regnicolară din Alba-Iulia în 11 Februarie 1861, în prezența guvernatorului, a cancelariului curții regești și a reprezentanților tuturor națiunilor din Ardeal. În aceasta conferență regnicolară au stat față în față după 400 de ani, primadata reprezentanții așa numitei „Oláh Natio“ cu reprezentanții națiunilor privilegiate la sfat. (Vezi „Memoriul“ meu partea III, pag. 111.)

Pentru aceasta cuvântare metropolitul Șuluțu a fost denunțat la Papa, că e: „un schismatic declarat“. Dar aceasta nu l'a putut reține pe metr. Șuluțu, ca să nu-și repească în dieta din Sibiiu, în 19 August 1863 aceiaș declarațiune. (Vezi ziarul acelei diete.)

În anul 1862 fiind unchiul meu metropolitul Șuluțu la băile din Elöpaták, într'una din zile G. Sion a fost invitat la masa metropolitului, cu acea ocaziune i-a descoperit, că dânsul, împreună cu Ioan Brătianu, cu Rosetti, cu Urechiă și cu Alecsandri, s'au înțeles să-i facă metropolitului pentru cuvântarea sa, rostită în Alba-Iulia, o Medalie-comemorativă. Metropolitul mulțămindu-le pentru binevoitoarea atențiune, i-a rugat să nu-și execute planul, căci dânsul este destul spionat și suspiciionat cu fantoma „Dacoromanismului“. Medalia-comemorativă ar întări pe dușmanii săi în acea credință nebunatică.*)

*) Vezi epistola lui Sion în „Memoriul“ meu partea V, pag. 69. Originalul se păstrează în Muzeu.

Bietul Român însă, ca totdeauna, așa și după epocalul an 1848, tot cel păcălit a fost. Cum l'a păcălit Viena, am descris eu în partea a VI-a a „Memoriului“ meu la titlul: Iancu și Nemții.

Enorma jertfă, ce a adus României, s'a răsplătit cu întemnițarea lui Iancu și cu palmile ce i-s'a dat în temniță. Despre care dl Jancsó Benedek în cartea sa așa zice că: „Aceste palme brutale au dat ultima și fatala lovitură, ca vâlul întunerecului să-i acopere creerii cu desăvârșire.

Bărbatul cu inimă simțitoare și nobilă a înțeles că brutală stăpânire învingătoare, prin aceste palme i-a plătit aceea grațitudine cu care i-a rămas datoare.

Aceste palme față cu Iancu au fost simbolul murdării ingraturdine“.

Această ingraturdine și faptă urită, nu s'a petrecut în secolul al 16-lea, despre care tractez eu în acest studiu, ci după anul libertății 1848, în era absolutismului nemțesc, brutal ca orice absolutism. Iată ce ne spune Montesquieu despre absolutism: „În republică oamenii sunt egali: ei sunt totul. În absolutism încă sunt egali; ei sunt nimica.“ Astfel au făcut Nemții, îndată după anul 1848; dânsii au proclamat sus și tare „*Gleichberechtigung*“, apoi au introdus „*Gleichbeknechtigung*“. Astfel au realizat ad literam, programul de guvernare proclamat. Și nu poți zice că nu s'au ținut de cuvânt.

Vorba lui Schiller: „Das ist der Fluch des unglükseligen Landes: Wo Freiheit und Gesetz darniederliegt.“

*

George Barițiu aprețind memoriile mele, între altele zice: „Familia Sterca Șuluțu de Cârpeniș și Aron de Bistra, e una din cele mai renumite binecuvântate de Dumnezeu, între două sute ciucizeci de mii familii române din Transilvania“.

Tot astfel au scris și vechii cronicari despre familia Aron de Bistra, dintre cari amintesc pe cel mai competent și mai autorizat scriitor, pe Șincai care în tomul II pag. 405 așa zice că: „Aroneștii de Bistra, dintre cari mulți bărbați sdraveni au fost și sunt acuma în anul 1810, când scriu eu acestea“.

„A magyar egyetemes Encyklopedia“ îl numește pe Episcopul Aaron: „A bisztrai előnevet viselő, *kitünő Aaron Oláh családból*“. Aceste cuvinte se referesc la familia Domnitoare Aaron.

O ramură a familiei Aron, în decursul timpului s'a folosit de predicat ca nume familiar, adecă în loc de Aaron de Bistra s'a numit pe ungurește Bisztray de eadem. Cu acest nume găsim la guvern, în comitate și în armată, multe familii de frunte. Așa a fost prefectul comitatului (distric-tului) Făgăraș, o persoană însemnată, decorat cu crucea lui Leopold, pentru o misiune cu bun succes realizată în Constantinopol.

Portretul acestui prefect, în mărime naturală, în costum maghiar de gală, atârână la altarul bisericii romano-catolice din Făgăraș, la care confesiune trecuse.

Ce joc caprițios al destinului: Când Episcopul Aaron, care eră precum ni-o spun istoricii contemporani: Șincai, Petru Maior și Klein, cel mai sever observator al datinelor orientale, care prin o reprezentațiune extraordinară a mijlocit o deosebită bulă papală, care opreă și ingreună trecerea și primirea Românilor uniți la legea popistășască (romano-catolică), n'ar fi putut crede, că se vor află membrii din familia dânsului, cari vor trece la confesiunea romano-catolică și prin aceea vor deveni Maghiari. (v. part. VI. pag. 292 Memoriu). În anul 1784, precum constată și Szilágyi în istoria rescoalei lui Horea, în Câmpeni: „Rei aerariae Prefectus, a fost Aaron de Bistra“ — un văr al moșului meu, acesta încă își schimbase numele în Bisztray. Sub pretext că familia Bistray nu este identică cu familia Aron de Bistra, prin urmare nu este nobilă, urmașii lui au fost citați înaintea așa numitului: Forum producționale.

S'au infățîșat deci înaintea tribunalului din Aiud, unde prin documente autentice și prin martori clasici s'a dovedit, că familia numitului prefect a fost într'adevăr din familia Aroneștilor de Bistra. Și că aceasta familie 'și trage originea dela Aron Vodă din Moldova.

De aceea zice Șincai în vol. II. pag. 405 că: „Aroneștii de Bistra nu fără fundament se zic a fi din sămânța lui Aron Vodă“.

*

Acum să vedem ce zic cronicarii din România despre Aron Vodă, căruia îi dau atributul de: „Tiran“, care a domnit între anii 1591—1595.

Cunoșteam din casa părintească, ca băiat că, fratele străbunei mele, Episcopul Aaron a fost din familia lui Aron Vodă.

Am descris o scenă petrecută în casa străbunilor mei, unde se constată că străbuna mea încă eră conșcie că se trage din familia lui Aron Vodă. (v. „O lacrimă ferbinte“, pag. 18—30). Dar nu-mi veniă de loc să mă însuflețesc pentru un străbun, care a fost „Stallknecht“ și care a murit în „temniță“.

Mă mulțameam cu bunul nume, ce l-au avut Aroneștii de Bistra, n'am scormonit mai departe. Când am cetit în „Convorbiri literare“ Nr. 2 anul 1905 pag. 115, unde dl Jorga zice că: „Aron Vodă se dădea drept fiul lui Alexandru Lăpușnean“, mi-am zis: Stai pe loc, acuma totuș trebuie să studiez istoria Moldovei. Familia mea îl ținea pe Aron Vodă drept fiul lui Aron, penzionarul regelui Ferdinand I. care a murit în Pojon.

M'am pus deci pe studiu: am frunzărit toate scrierile, ce să referesc la faptele lui Aron-Vodă; am vrut să mă conving, dacă, într'adevăr este dovedit după toate regulile, că el a fost un „Tiran“ și că a săvârșit faptele cu cari este învinovățit; mai ales eram curios să văd dovezile despre originea lui.

Am cetit cronicile vechi și noi în limba latină, germană, maghiară și română, scrise de Heidenstein, de graful Bethlen, de Engel, de Miron și Nicolae Costin, de Neculce, de Cogălniceanu, de Papiu, de Xenopol, apoi documentele publicate de Hurmuzaki și istoria literaturii române de Iorga.

Am cercetat, comparat și confrontat toate cronicile, precum face un conștientos judecător, când are să-și dea verdictul într'un proces. Căci istoria nu e altceva, decât procesul inrotulat, în mâna judecătorului.

Și mărturisesc, că am rămas incremenit de lipsa de o adevărată bază științifică, neapărat trebuincioasă la constituirea dovezilor pentru de a putea judeca.

Cel dintăiu cronicar român a fost Grigorie Ureche, vornic mare. Letopisetul Moldovei merge până la Petru Rareș a. 1533. În precuvântare Ureche așa zice: „Până aci merge Letopisetul Moldovean, că de aici mai incoace n'a mai scris nimenea“.

Scriitorii *noștri* au scris din *bazme și povești*, ce au auzit unul dela altul. Iar scrisorile străinilor scriu pe larg și de ajuns.¹⁾ *Și de acolo luând multe și lipindu-le cu ale noastre* (adecă cu bazmele și poveștile, ce au auzit unul dela altul), am scris acest letopiset, *care deși nu se va potrivi pe la multe locuri*, cece va fi cu minte, gândesc că nu va vinul.

Că de multe-ori omul nici cele ce vede cu ochii nu poate să le pue pe rând, și *au spune mai multe*, au mai puține; dar cele de de demult răsuflete, de atâtea vremi de ani? *Ce eu cum am aflat așa am arătat*.²⁾

Când am cetit aceasta mărturisire, am fost pe deplin lămurit, despre valoarea istorică a „cronicilor“ moldovenesti. Mai ales când am cetit aprecierea dlui Iorga, din „Istoria literaturii române“ vol. 2 pag. 557, unde ni se spune că: „Dintr'o tradiție de familie, sau din însemnări ale tatălui său *iși va fi dobândit* în fine Grigorie Ureche lămuririle asupra Domniei lui Aron Vodă“.

Grigorie Ureche n'o zice aceasta, iar dacă din însemnările tatălui său ar fi „dobândit“ lămuririle, sigur că s'ar fi provocat la ele, și la acele ar fi „lipit cele luate din scrisorile străinilor“, nu la Letopisețile moldovenesti. Că Nestor Ureche, tata lui Grigorie „un necărturar“, precum il numește d. Iorga la pag. 548 nu se va fi ocupat cu astfel de însemnări, e verosimil. A fost însă obiect de dispută, timp îndelungat: dacă cronica cea dintăiu e scrisă de Nestor, ori de fiul Grigorie. S'a constatat, că fiul Grigorie a scris'o. Pentru constatarea autenticității cronicei e irelevant: cine a scris'o? Decizător e faptul că, originalul nu există.

Astfel fiind constatat, că cea dintăiu cronică a Moldovei a scris'o Grigorie Ureche, care a trăit aproximativ între anii 1590—1646, va se zică: la moartea lui Aron-Vodă, din propria intuițiune nu putea ști nimic. Apoi: *originalul acelei cronici nici nu există*. Există numai copie simplă, iar pe copiile simple lumea de azi nu dă nimic. Ce garanță avem, că acele copii nu sunt falze, sau anume falsificate. Am avut eu ca judecător

¹⁾ Miron Costin în „Voroava“ dânsului zice din contră că: „Letopisețele cele străine, numai lucrurile cele mai însemnate, cum sunt războaiele și schimbările scriu a țărilor megieșe; iară cele ce se lucrează în casa altuia (în Moldova) nu scriu“.

²⁾ Adecă cum am aflat în Letopisețele scrise după cele „*auzite din om în om*“.

în mâinile mele o diplomă regească falsificată. Astfel eră și diploma regelui Ladislau (Posthumus) din anul 1453, prin care dăruiește Sașilor din cele 7 județe, cetățile dela marginea țării cu toate apertinențele, venitele „et cum montibus et vallibus“ unde cuvântul „vallibus“ eră înlocuit cu cuvântul „Valachis“. Adecă a donat Sașilor pe „Valachi“ și munții. Ce absurditate! Eu care am fost 30 de ani judecător știu foarte bine ce valoare are o astfel de còpie. Da, dacã ar existã originalul scris de un bărbat așa vrednic, precum a fost Gregorie Ureche, logofătul, și dacã acest Ureche ar fi fost contemporanul lui Aron, **atunci, dar numai atunci**: dator ar fi totinsul să zică: „Fides penes auctorem“. Marele român Kogălniceanu ne spune în Prefața la întâia edițiune pag. XXIV că: Còpiile ce ne-au rămas sunt ori greșite, ori întunecate **prin rei prescriitori**, la altele găsim ori simțitoare lipsuri, ori prescurtări făcute de niște nepricepuți compilatori, ce pretindeau a formã o cronică din analele deosebiților scriitori, din care cauză Letopisețele lui Ureki și ale lui Miron Costin, ajunseră a nu fi decât un singur trup, atribuit când unuia când altuia. Din aceste provine că, cronicile, cari am zis, sunt cel mai sigur și temeinic izvor al istoriei naționale, căzuseră între Români într'un discredit atât de mare, încât cine zicea Letopisețe zicea *bazme*, cine zicea cronice, zicea *mituri*. **Numai străinii au fost mai drepți pentru operele lui Ureki, a Costineștilor și a lui Neculce.**

Traducerea acestora în limba grecească de Amiras, făcută din porunca Domnului Grigori Ghica; o altă traducere în limba latinească pe care a întrebuințat-o Engel la compunerea istoriei Moldovei, scris franțuzește de dl Haase, dovedesc îndestul de prețul ce cronicarii nostri au înaintea învățaților străini“.

Lucru natural că, străinii au pus preț pe acele cronice, pentrucă dânșii au lucrat din convingere, că au d'a face cu cronică originală a lui G. Ureche.

Dacă cronicarii străini, dușmanii neamului românesc, în zisa lui Neculce, au numit pe Moldoveni „tâlhari“, de vină sunt ceice au decopiat prima cronică a lui Gregorie Ureche, anume: Eustratie Logofătul, Simeon Dascălul și Misail Călugarul; acestia au scris că: „Românii se trag din tâlharii, pe cari Traian i-a trimis din temnițele Romei lui Ladislau Regele Ungariei, ca ajutor în contra Tătarilor“. Astfel credeă și Gr. Ureche în infalibilitatea faptelor scrise de străini. Fapte, dintre cari unele iarăș se bazează numai pe auzite. Un exemplu: „Cât de mari trebuie să fi fost jafurile lui Iancu Sasul în Moldova, după mai puțin de trei ani de ocârmuire și cu toate însemnatele lui cheltuieli; la ieșirea din domnie duce cu sine: anume o sută de cară; din **aceste (40) patruzeci cu bani**, pe cât adunase și contemporanul său Petru Cercel în Muntenia, în o domnie mai tot atât de scurtă“.

Cine va fi așa de naiv să creadă că: „patruzeci de cară“ vor fi fost încărcate cu *bani de aramă*; iar *bani de aur*, ca să umple 40 de cară în toată Europa n'ar fi găsit.

Dar ian să vedem izvorul la care se provoacă cronicile.

Preiner raportează Impăratului în 29 Septemvrie 1582 între altele și următoarele: „Dass Iancula Wayvoda Moldaviae gewiss mit weib und kind samt allem, dem was er in gelt und Gelts wehrt mit sich auf hundert Gutschy (trăsură) darunter die vierzig allein mit geldt geladen *sein sollen*, seinen Weg nach Polen genommen. (Hurmuzaki III pag. 82).

Un alt increzut al Impăratului Rudolf, Penzen îi raportează din Alba-Iulia în 12 Maiu 1595, despre Aaron Vodă în următorul mod:

Man sagt auch, für gewisz, dasz man bei dieszem Aron Weida ein groszen Schatz gefunden, welchen dem Fürst in Sybenbürgen in diesen Kriegsleuffen woll zue statten kommen wird.“ Alt raport tot din Ardeal termină astfel: „Der Aron gewester weida in der Moldau ligt noch gefangen, und ist unbewust wie unser Fürst mit Ime Pocediren wird“. (Hurmuzaki III pag. 237).

Ca pupăză pe colac mai amintesc dintre multele povești înșirate de „scriitori străini“ chip „document“ istoric, ceeace ne spune ambasadorul polon: Tarnovszki despre foametea și mizeria ce domniă în Moldova, anume că: „Moldova în a. 1575 eră prefăcută prin Turci și Tătari în cea mai mare parte în întinse pustietăți și suferind de o așa lipsă, încât *Voivodul Petru, crezû a-i face cel mai frumos dar, trimițându-i o pâne de săcară*“. (V. Xenopol v. III. p. 123–124).

Minunat om voivodul Petru, Christos a săturat cu șapte pâni și doi pești cinci mii de oameni, voivodul nostru a vrut să scape de foamete cu o singură pâne de săcară o țară întreagă. Intr'adevăr nu știi: care a fost mai naiv, Petru sau Tarnovszki?

Iată încă un raport al doctorului Penzen către arhiducele Ernest: „Der neue Wajwoda Moldaviae (Aron) promittirt noch stark vor seinem von hiennen veraisen, alles was er dem Sultano und anderen zugesagt, daran er alberait zwaymahl 100 m Ducaten gelt und Geltswerth erlegt, völlig zuerlegen. Wie ich aber *von mehr Orten* (Ortten sic) in Geheim bericht, solle es fast dahin geschlossen, und Sultanus resolviert sein. So bald dieser aus der Moldau und der Wajwoda Walachiae ir ordinarj Tribut und extraordinarj Zuesagen völlig bezahlt, alsdann in gemelten zwaien Ländern Beglerbeghen und ein Turggisch Regiment einzuzueezen. Gott wölle es gnädigst verhuetten, Sonst würde mit Siebenbürgen auc dergleichen geschehen“. (Hurmuzaki 3 p. 154.)

Fără comentariu. Din parte-mi observ că: Istoria nu-i poveste, iar povestea nu-i istorie.

*

Apropos; Petru Cercel. Oricât de păcătoasă ar fi fost viața acestui Domnitor, geniala Carmen Sylva totuș a găsit în viața lui fapte: „despre care nu cântă nime“; dar' care merită de a fi eternizate. Și Dânsa le-a eternizat cu condeiul Ei fermecat, într'o frumoasă Novelă. Vedeți deci, că tot din acea floare, din care păngenul trage venin, albina suge miere.

*

Astfel de documente, privitoare la viața internă a Moldovei, la care se provoacă cronicile, ca la documente infalibile, s'ar putea găsi o mulțime, eu, așa în treacăt, le-am însemnat aceste, fără a trage din ele vr'o consecvență; căci eu în acest studiu al meu nu urmăresc alt scop decât să scoț la lumină pentru copiii și descendenții mei atât umbra cât și lumina din viața lui Aron-Vodă, tocma după aprecierea cronicarilor pământeni și streini, ca să nu pătească precum eu o pățisem în tinerețile mele, când mă genam dacă mi se zicea că: „Străbunul tău a fost un „Stallknecht“ și că: a murit în „temniță“. Să se știe că a murit în „temniță“, ca martir.

Iar ce privește „Tirănia“, istoricul are să se transporte cu cugetul în epoca despre care scrie.

Nu poți să cântărești oamenii și faptele după buzola timpului de acum, ci trebuie să-i judeci după moravurile ce au domnit în epoca despre care scrii: alte timpuri, alți oameni.

Tot respectul față cu documentele, din care cronicarii și istoricii, contemporanii noștri, au scris în zisa lui Miron Costin: „Războaiele și schimbările“.

Pe acele timpuri rivalii la domnie în Moldova se ucideau unii pe alții ca fiarele sălbatice. Dacă-i scotea numai ochii, ori îi tăia numai urechile și nasul, ca să nu poată fi domnitor, eră o faptă de om milostiv. Unui rival i-au pus belciug în nas și l-au purtat pe strade, precum poartă Țigani pe urși.

Celce ar vrea să tragă paralela între domnitorii de atunci și între cei din ziua de azi, s'ar face de răs.

În ziua de azi lumea urmează altfel. Directorul arhivelor de stat, Dr. Páuler Gyula, a descoperit 30 de documente, între cari diplome regești din secolii trecuți, preste cari critica a trecut fără observare. Dr. Páuler zice că: „O astfel de critică, în loc de știință, amăgește lumea cu povești rușinoase“. Dânsul zice, „că astfel de documente nu sunt documente, ci sunt buruiene, cari trebuie exterminate de pe câmpul istoric. Și are să se știe, că acele documente privesc familii cu nume strălucite, precum e familia lui Frangepan și a grafilor Kemény; documente ce apărau interesele puternicilor bisericii rom.-cat. din Veszprém, Pécs și Pannonhalma“. Cu toate aceste Dr. Páuler a fost sărbătorit de Academia maghiară, și acum după moarte e sărbătorit anume pentru descoperirile sale, în conferențe publice. (Vezi „Turul“ 1904, fasc. 4.)

Toți cronicarii moldoveni au reprodus despre Aaron Vodă, ceea ce au găsit în copiile de pe cronică lui Grigorie Ureche. E interesant cum se combat și se rectifică cronicarii unii pe alții, Nicolae Costin combate și pe tată-său, pe Miron Costin, introducând mai multe variante în cronică tatălui-său. (Vezi Miron Costin, v. II., pag. 387.) Fraza, în care Miron Costin îi numește pe Sași: descendenți ai Dacilor, n'o rectifică. (Vezi „Ist. lit. rom.“, Iorga pag. 81, vol. I.)

Dar mai interesant e, că unii cronicari greșesc chiar în contra cronologiei Domnitorilor. Biografia Domnitorilor și a copiilor acestora, în multe cazuri e așa cam pe nimerite, în unele cazuri e absolut falsă sau falsificată.

Un exemplu: despre Aaron-Vodă. Heidenstein în cartea sa: „De Rerum Polonicarum Liber decimus“, pag. 317 zice din cuvânt în cuvânt: „Ad Alexandrum tamen usquae filiumque eius Bogdanum, quasi certae stirpis Principes, illis praeesse. Post eos, at quisque genus Principum Valachiae e mentitus, quam maximum tributum Turcis obtulisset, ita Provinciae praefici et quoties cohibuisset, rursum dejici. Qui nuper adeo Aron Provinciae prefuerat, incerti generis homo, ex *agason* in locum eum proventus fuerat“. Agason pe românește se zice păzitor de cai, sau de măgari, adecă rândaș de grajduri. Lucru curios! Nici un cronicar moldovean n'o zice asta; și dâșii sigur că n'ar fi întrelăsat să-i aplice acest titlu de onoare, pe lângă celelalte grațiosități.

Iar Engel zice în „Geschichte der Moldau“, pag. 233: „An Peters Stelle kam Aaron, weiland eines Moldauer Bojaren Stallknecht, *nach Heidensteins Bericht*, dann selbst Bojar, und endlich gar Fürst“.

Dl Xenopol, cu provocare la Engel ne spune în vol. III. pag. 144 următoarele: „Heidenstein, scriitor contemporan, îl arată însă, că ar fi fost un rândaș de grajduri la un boier, și că *uzurpase nu se știe prin ce împrejurări titlul de boier*“.

Se vede, că nici dl Xenopol nu crede scorniturile lui Heidenstein, căci după cuvintele de mai sus adaugă: Oricare ar fi originea și starea acestui pretendent, ceea ce *este sigur*, sunt promisiunile sale de 400,000 de galbini Sultanului și 50 000 vizirului și încă alți 150,000 cătră mai multe personaje influente, din care o parte și ambasadorului englez, care-l spriginise, și garantase pentru el la mai mulți giuvaergii, între alții unuia Elman, care procurase pretendentului un inel de briliant de 11,000, și un colet de smaragde de 25,000 de galbini, daruri pentru sultanele haremului“.

Așa eră uzul în Țările supuse Turcilor, sau precum se exprimă Engel: „Wo die Herrschaft versteigert wird, da fehlt es nie an Mehrbietenden“.

Heidenstein zice, că din „agason“, s'a făcut Aaron Domnitor. Prin aceasta nu atâr pe Aaron, ci țara Moldova, a vrut s'o batjocorească; iar Engel zice, că din „rândaș de grajduri“ s'a făcut și boier și din boier chiar Domnitor. (Dann selbst Bojar, und endlich gar Fürst.) Probabil, i se va fi părut lui Engel un ce prea prea — de necrezut, ca să ajungă din „rândaș“ Domnitor, ci l-a avansat mai întâi propria auctoritate, la rangul de boier, ca să batjocorească boierimea română, arătând, că boierimea se recrutează din „rândași“. Engel nu zice precum ne spune dl Xenopol, că Aaron ar fi „uzurpat nu se știe prin ce împrejurări titlul de boier“.

E deci evident, că Heidenstein a făcut asemenea unui alt secretar polon, Brzeski, care a prelucrat cronicile Moldovei în a. 1566, respective le-a falsificat „în senz polon“, precum ne-o spune dl Iorga în „Istoria literaturii române“, vol. I., pag. 546. Lucrarea dlui Iorga, ca cea mai instructivă, e indispensabilă pentru ceice se interesează de a fi pe deplin lămuriți asupra trecutului istoric al țării Moldova.

Un document german zice, că Aaron a fost Jidov, pentru că se chemă Aron. Iată documentul, ce l-am găsit la Hurmuzaki 3, pag. 154. E raportul medicului Penzen din 12 Septembrie 1591: „Die Pollachen stehen in grossen sorgen des Petern Voivoda aus Moldau flucht besorgend weil Er so guett Gunst in Gemain und in Specie bei allen Pollnischen herrn gehabt. Er möchte seinen weeg auf Polln genuehmen. Inmities ist ainer an seiner stell so der Peteraschi befreundter *sein soll*, der auch Inen Peterascho aus Polln hieherr khumen, *mit Namen Emanul die Rassa Hebraika*, durch des Sulthanj hoggia, durch den Mufti und fürnemlich durc ein ansehenlichen Juden Salamon Tedeschi genant, so der Zeit von Ob. Vezier factotum, re ipsa und in warhait gegen Viermalhundert tausend Tucaten dem Sulthano allein, andre Zwaimal hundert tausent an mehr ortten, auf ain Schein aber dem Englischen orator ¹⁾ zugefallen, Waivoda in der Moldau worden, hat gleichwol noch starche openenten, und Ir vil vermainen Er werde noch vor seinen von hinen verraisen, wie der vorige aus der Wallachei abgesezt, und einen andern mit nahmen Eliasch Waiwoda solche stell erthailt werden“.

Bart. Penzen Dr.

Acest raport, al unui om simplu, confuz și superficial, e baza despre originea jidovească a lui Aaron-Vodă, despre enorma sumă de galbini, cu cari și-a cumpărat Tronul, și despre numele Emanuel.

Papa Clement al VIII-lea îl numește pe Aaron: Abraham. Și mai și!

Dl Xenopol în „Istoria Românilor“ v. III. p. 144 zice că: „Aaron pre-tindea, că el ar fi fiu de Domn; lucru ce s'ar putea împacă cu evreismul său, după ce și la Ioan Vodă cel cumplit, faptul că era fiu de Domn, nu împedea armenismul său, anume după muma sa“.

Dl Iorga zice în „Istoria lui Stefan cel Mare“ la pag. 287, că: „Aaron a fost copil nerecunoscut al lui Alexandru Lăpușnean, căruia 'i sămăna, fiind rău și lacom“. Iar în: „Convorbiri literare“ Nr. 2, a. 1905, pag. 115 zice că: „Aron Vodă se dădea drept fiul lui Alexandru Lăpușnean“.

Dl Emil Picot în „Cronique de Moldavie“ la pag. 567 zice următoarele: „Cine era Aaron și de unde venea el? Urechi e mut în privința asta.²⁾ Heidenstein istorisește că fusăse rânduș de grajduri la un boer, (qu'il avait été *valet d'écurie* chez un bojar) și că el însuș și-a conferit nobilitatea.

¹⁾ Vrea să zică: ambasadorul englez Barthon.

²⁾ Aceasta încă e o dovadă că, Ureche despre Aaron Vodă nimic n'a scris, ci că alții au mistificat. Cine ar putea crede că, un Logofet să nu știe cine a fost Vodă? Și dacă i-ar fi făcut biografia, tocmai lucrul principal să nu-l spună.

Alții mărturisesc prin mărturia ambasadorului Venetian la Constantinopol că, el pretindea a aparține familiei princiare¹⁾

Cronicarul Neculce, biv vel vornic ne istorisește un epizod, din care se vede cum se croiau și fabricau cronicile, pe baza celor auzite „din bătrâni“, sau cum se exprimă dânsul: „din om în om“. Un exemplu: „Aaron Vodă a fost slugă la unchiul său la Mitropolitul Nicanor, care eră ctitor la mănăstirea Agapia, unde mergea adese. Aaron Vodă încă ieșea de multe ori la preumblare (adecă sluga ieșea la preumblare) la o mănăstioară de călugărițe, ce eră pe moșia mănăstirei, ce se chiamă Hilioară, având dragoste cu o călugăriță tineră. Și așa eșind Aaron-Vodă, (adecă sluga) intr'un rând la preumblare la Hilioara, și întorcându-se la mănăstirea Agapia din deal, numai ce s'a întâlnit cu unchiul său, cu Mitropolitul Nicanor, și s'au întâlnit la un loc unde este drumul tăiat în piatră cu ciocanul; de aceea Mitropolitul să fi bătut pe nepotu-său Aaron Vodă. Iar după aceea Aaron Vodă s'a dus în țara ungurească, fugind dela unchiul său, și din țara ungurească s'a dus la Țarigrad și s'a apucat la oameni mari de slujit și cu vremea a eșit Domn în Moldova, și să fi prins pe unchiul său, pe Metropolitul Nicanor și să-l fi făcut hadimb, să-l fi scopit (adecă jugănit). Iar acolo unde s'au întâlnit Aaron Vodă cu Mitropolitul, au pus de au săpat o stâncă mare de piatră, scriind și istoria pe piatră, și de-asupra încă au săpat, ca să se cunoască pe unde a fugit; aceste semne se văd până astăzi și se chiamă „piatra lui Aaron Vodă“.

În „Dicționarul Geografic al județului Neamțu“ se află aceasta „istorie“ mai pe larg.

Vornicul Neculce în „Letopisețul țării Moldovei“, în Precuvântarea croniceii sale, între altele ne spune că: „Acest pământ al Moldovei n'au fost așezat de demult de oameni, să fie fost trăit întrânsul în pace; ce în câteva rânduri au fost pustiu. Deci pentru aceea nu se află letopisețe scrise de pământeni vechi. Ce, dela o vreme, dela descălecatul lui Dragoș Vodă, târziu s'a apucat Ureche Vornicul de au scris *din istoriile a doi istorici Leșești*²⁾ și l'au scris până la domnia lui Aaron Vodă“. Prin aceasta mărturisire este dovedit mai pe sus de orice indoială, că Letopisețul lui Gr. Ureche l-a falzificat vr'un copist, deoarece despre Aaron Vodă el n'a scris nimic.

Dar chiar dacă cineva ar interpreta cuvântul „până la Aaron Vodă“ astfel: *incluzive Aaron Vodă*, nici atunci n'ar avea cōpiile valoare și putere convingătoare, pe motivul, că originalul lipsește, iar cōpiile nu sunt autentice. Abstrăgând că în cronica lui Gr. Ureche sunt multe și mari greșeli, arătate de istoricii români. Neculce continuă așa:

„Apoi au mai făcut, după Ureki vornicul, și un Simion Dascăl, și un Misail Călugărul și un Eustrati Logofătul, și iar l-au scris, cât au scris

¹⁾ În Italia titlul de prinț eră un titlu pur onorific.

²⁾ Văzurăm pe Heidenstein, Tarnovszki și Brzeski, trei scriitori Leșești, ce „mirozenii“ au scris.

Ureki-Vornicul *până la Aaron Vodă*. Numai aceştii, poate fi, au fost oameni neînvaţaţi de n'au cetit bine la istorii, că au defăimat pe Moldoveni, scriind că sunt din tâlhari; *pentru aceasta dară nime din scrierile lor, nici cele ce ar fi fost adevărate, auzite sau văzute a lor nu le pot oamenii crede*. Eară pe urma acestora s'a apucat dumnealui Miron Costin vel Logofet de au făcut un Letopiset¹⁾ şi cât n'au putut istovi Miron Logofetul, l'au istovit fiul său Nicolae Costin, biv vel Logofet²⁾; (care, cum văzurăm, a combătut şi pe tată-său). Mai la vale continuă şi termină astfel:

„Deci, o samă de istorii, mai ales, şi noi nu le-am lăsat să nu le scriem; însă nu le-am scris la rândul lor, ci s'au pus deoparte; inaintea Dabijeii Vodă s'au scris; *ce cine va vrea să le creadă, bine va fi, iară cine nu le va crede, iarăşi bine va fi, cine cum i va fi voia așa va face*. Că mulţi istorici străini de alte țări nu le știu toate, câte se fac într'alt pământ; tot mai bine știu cei din loc, decât cei străini. *Insă numai ce se face în viața lor, iar nu după îndelungate vremi*. Iară istoriile cele vechi mai bine le știu istoricii dacă le au scrise, iar nu auzite³⁾.”

Precum au făcut cronicarii Moldoveni, cari fără nici o critică s'au folosit de scrierile străinilor, chiar şi atunci, când nu toate meritau crezământ. Minunată apreciere face Logofetul Neculce. Par'că a presimţit judecata posterităţii: „Cine va vrea să le crează, bine va face; iar cine nu va vrea iarăşi va face bine; cine cum îi va fi voia, așa va face”.

II.

Acum să vedem motivele — de dovezi nici nu întreb — pentru care Aaron Vodă a fost supranumit „tiran”. Aaron Vodă s'a numit tiran pentrucă precum se zice, dânsul cumpăraseră Domnia cu un milion de galbini şi ca să-şi poată plăti datoria, a trimis pe creditori, cari au luat dela fiecare om câte un bou; care nu aveă boi, luau dela ceice aveau doi boi. Văzurăm că pe acele timpuri oamenii aveau boi jefuiţi din alte țări, berechet. Dar apoi eră datină a luă dela oameni „zeciuală” din boi, chiar şi aci la noi în țară. Țăranii dădeau Regelui în loc de contribuție vite, în cantitate așa de mare, încât din acelea Regele dădea a zecea parte arhiepiscopului din Strigon. (Vezi Akademiai értesítő 1905, fasc. 182, pag. 63).

Declar din capul locului, că nu desvinovățirea lui Aaron Vodă e scopul meu, cu atât mai puțin rectificarea cronicarilor şi istoricilor vechi şi noi. E de sine înţeles că, ori cât de iluŝtri bărbați şi scriitori ar fi ceice au comentat vechile cronici, dânsii nu puteau să facă mai multă lumină decât puteau scoate din materialul ce le stătea la dispoziție. Dacă dânsii au

¹⁾ Vasilie A. Ureche în cartea sa: „Miron Costin, opere complete” la pag. 322 zice că: „Miron Costin şi-a scris Letopisețele la anul 1678, adevă 87 de ani dela prima domnie a lui „Aron”. Unde mai puteă atunci găsi „oameni bătrâni”, dela cari să audă unele şi altele, fie şi bazme?

²⁾ Vezi Kogălniceanu part. 2, pag. 177.

primit de bani buni bazmele și povestile din copiile de pe cronica lui Grigorie Ureche: bani buni să rămână, iar Aaron Vodă „Tiran“ să fie în vecii vecilor. Ce-mi pasă mie. Căci tirani au fost toți voievozii țărilor românești pe acele timpuri, astfel eră: „duhul vremii“. Se poate oare o tirănie mai mare decât aceea, când domnitorii din Moldova intrau cu armata în Muntenia, iar cei din Muntenia intrau în Moldova, unde asemenea Turcilor și Tătarilor ucideau și devastau cu sabie și foc. Astfel făceau și când intrau în Ardeal toți d'arândul, fără deosebire.

Graful Wolfgang Bethlen: Tom. I., pag. 597 și Engel: Erste Abth., pag. 195 ne spun că, în lupta lui Ferdinand I. cu Izabella, voivodul Moldovei Alexandru și voivodul din Muntenia Petru în a. 1556 au dat ajutor pentru Izabella, care a triumfat.

Armatele valache însă în reîntoarcerea lor acasă, au ars în jurul Orăzii-mari 300 de sate și pe unde au mers au pustit și jefuit.

Se poate o tirănie mai mare decât aceea săvârșită de Mihai-Viteazul, când dânsul îndrăgit de tirănia nemeșilor din Ardeal, a introdus robia, iobăgia în țara românească. luând cu puterea moșiile țăranilor liberi și dând voie boierilor lacomi și despoți să facă asemenea. (Vezi Xenopol: „Istoria Românilor“ partea III, pag. 404 și următoarele). Barbare timpuri au fost acele, iată ce a zis în academia din Paris, despre cel mai mare erou al timpului său, despre Stefan cel Mare, Alfred Rambaud, profesor la facultatea de litere din Paris și ministru de culte și instrucțiune publică: „Dacă sunt fiii lui Romulus oameni ca Mircea cel Mare, Vlad Țepeș și Stefan cel Mare, este vădit, că ei nu samănă câtuș de puțin cu Impărații Flavieni, acești rășboinici filozofi, cari întemeiază Dacia Romană. Alături de un Traian, de un Antoniu, de un Marc Aureliu, ale căror profile Auguste ni le-au păstrat medaliile din vremuri, Stefan și Vlad mai cu samă par fiare sălbatice. Tipul roman fū schimonosit prin „funinginea“ ce le murdărise ideomul“.

Marele bărbat Kogălniceanu într'o alocuție adresată lui Cuza-Vodă, când fū ales Domn al ambelor principate, între altele a zis: „Fii bun și îndurător, mai ales cu țăranii, *cătră cari toți Domnii de mai înainte, au fost răi și nepăsători*“.

Cetiți istoria Ardealului de pe acele timpuri și veți găsi în luptele pretendenților la tron, tirăni de cari sufletul unui om din zilele noastre se cutremură. Tirăni asemenea celor din Moldova și Valahia.

*

Al naibii și minunat Sultan a trebuit să fie acela, care a conferit Domnia și Tronul unui „rândaș de grajduri“. Și și mai minunați bancherii greci și turci, precum și ambasador englez va fi fost Barton, cari l-au împrumutat pe Aaron, adecă pe un „rândaș de grajduri“ cu un milion de galbini.

Și cu deosebire minunat om a trebuit să fie Andronic Cantacuzino, descendent al Impăratului din Bizanț Ioan Cantacuzino, care și-a măritat

fata după Aaron, un „rândaș de grajduri“. Un milion de galbini valoră pe acele timpuri de zece-ori cât ar valoră azi; adică 10 milioane de galbini, sau o sută milioane coroane.

Ca să ne putem face o idee, ce sumă enormă va fi fost pe acel timp „un milion de galbini“, n'avem decât să ne aducem aminte că: la anul 1456 Turcii pretindeau dela Moldova 2000 de galbini, iar țara n'a fost în stare să plătească. În anul 1410 domnul Moldovei Alexandru cel Bun împrumutase pe regele Poloniei, pe Vladislav, cu o mie de ruble în argint, iar acesta i-a amanetat 3 cetăți. Apoi când Petru Mușat împrumutase tot pe regele Vladislav cu 3000 ruble, acesta amanetase întreg ținutul Poloniei mărginaș cu Moldova.

Încă un exemplu: Alexandru cel Bun se desparte de nevasta sa, Ringola, sora regelui Polon Vladislav, în anul 1421 și-i dă o penzie de 600 fl. Cea dintâi nevăstă a fost fata principelui Ardealului Stefan de Lozsoncz.

Am văzut eu însumi un document, în care principele Apaffy zice prefectului său: „Aștept pe trimișii principelui din Valachia, îngrijește să fie bine primiți și ospătați; căci și dâșii așa au primit pe trimișii mei. N'ai să cruți de loc speșele chiar dacă ar costă una sută floreni“.

Există până în ziua de azi un proverb maghiar, când un bărbat de valoare face o prostie, se zice: „A száz forintos paripa is megbotlik“. Pe acele timpuri cal mai scump nu există. În ziua de azi sunt cai de prăsilă cu 40,000 fl.

Încă un exemplu: În 24 Iunie 1541 stătorese cele 3 Națiuni regnicolare, adică nobilimea maghiară, Săcuii și Sașii un plan de războiu: „Când o sabie cu sânge va fi purtată prin țară, fieștecare dintre aceste trei națiuni are să plece la războiu, sub pedeapsa de moarte, adjustat cu: Panteră sau cuirază, cu coif, scut, spadă și cu lance, călare. Săcuii și Sașii mai puțin avuți, călare sau pe jos, cel puțin cu săcure sau coasă. Sașii, dacă ar avea o avere de 12 floreni să aibă și pușcă, prav și plumb. Numai scut și arc pot avea aceia, cari n'au avere peste 6 fl. Eră scumpe mare ca pe timpuri de războiu. (V. Gesch. der Siebenbürger Sachsen pag. 207, Deutsch). Oamenii din tabără plăteau pentru un bou treizeci denari, pielea și untura trebuia restituită. Un bou și o vacă costă 6 fl. Carnea dela o oaie 12 denari, o găină 1 denar, o găscă 2 denari, o jumătate slănină optzeci denari, o găleată de ovăs cinci, fân pentru un cal pe o zi și o noapte 1 denar“. Denarul valoră 30 de bani, sau cinci groșițe. Ca un ce caracteristic despre valoarea banilor, sau despre generozitatea și gratitudinea oamenilor de pe acele timpuri, spre completarea celor amintite, mai adaug cele mărturisite de superintendentul Deutsch la pagina 405—407. În 18 Decembrie 1659 intrase Acațiu Barsai, protegiatul Turcilor la Domnia Ardealului, însoțit de mai mulți magnați și de o armată turcească în Sibiiu. Pe urma lui sosește rivalul său, Rákoczi, cu armata sa, impresoară Sibiiul, apoi începe lupta. Numai decât a pornit armata turcească din Buda spre a scăpa Sibiiul de asediu. La auzul acestora Rá-

kozzi a părăsit Sibiul. Turcii s'au purtat atât de cavalereste, încât cetătenii au zis că: „Mai bucuros țin în cuartir zece Turci decât un Ungur“. Magistratul, vrând a se arăta *recunoscător* pentru eliberarea orașului a dăruit Vizirului Aga Dede Begh, 10 taleri, lui Aga Janicearilor Hussain tot 10 taleri, la alții câte 6—8 taleri. „*Dem ganzen türkischen Präsidium einen fröhlichen „Baletschmauss“.*“

*

Nu-i vorbă, barbare timpuri au fost acele și rușinoase stări, dar să nu credeți, că, aici la noi în țară ar fi domnit mai mare siguranță pentru persoane și avere, decât în Moldova.

În 25 Ianuarie 1542 Sașii au înaintat dietei o jalbă, în care spun, că funcționarii săvârșesc volniciei; iar nobilimea răpește sate întregi pentru sine. Soldații săvârșesc fapte, pe cari nici pronunță nu le poți fără a păcătu.

Nobilimea însaș a fost silită să înființeze tribunale speciale, pentru a pedepsi pe ucigași, pe lotri, pe tăciunari: „Nobilul,*) care întreprinde excursiuni cu servitorii săi, pentru a face jafuri, să moară 'n furci, tot asemenea și acela, care va fi acuzat de cătră doi nobili, pentru furt, și nu ar fi în stare a se desvinovăți, prin un atestat alor *șase nobili neesceptionabili*.

Încă un exemplu: Să nu creadă cineva că, Sașii din Ardeal, pe lângă toate privilegiile lor, n'ar fi avut și zile amare, foarte amare. De câte-ori curgea o luptă între pretendenții la Tron, par'că eră o făcătură: Sașii se alăturau de regulă la partea, care mănca bătaie. Astfel s'a întâmplat în a. 1324 în lupta între Ducele de Bavaria Otto și între Carol din casa Anjou. Sașii s'au pus pe partea lui Otto, au fost învinși și bătuti. În a. 1533 s'au pus pe partea lui Ferdinand I. După suferințe de 7 ani, au fost siliți să deschidă porțile Sibiului înaintea lui Zápolya. În anul 1659 s'au pus pe partea lui Barcsai, și numai ajutorul Turcilor din Buda a scăpat Sibiul de asediul lui Rákoczi al II-lea. Ce au suferit sub Báthory Gábor, vom vedea.

Cea mai teribilă soarte i-a ajuns pe Sași în a. 1457 în lupta văduvei lui Ioan Huniadi cu regele Ladislau. Sașii s'au declarat pe partea regelui. Acest rege slăbănog și nemulțămitor, amăgit de dușmanii Huniadeștilor a dat pe Ladislau fiul mai mare a lui Ioan Huniadi, pe mâna călăului, iar pe cel mai mic, pe Mathia l-a aruncat în temniță, deși abia un an mai înainte prin o diplomă splendidă mărturisește, că Huniadi a scăpat țara și tronul de perire. Văduva lui Huniadi, o demnă matronă a marelui om „Trimisul lui Dumnezeu“, cum îl numiau toți oamenii de bine, a cutrierat țara ca o furie, ca o mamă, care a văzut cu ochii ei căzând superbul și nevinovatul cap al fiului ei, în etate de 24 ani, la picioarele călăului. Dansa n'a plâns, ci a răgnit ca o leoaică: „Răzbunare!“ Și s'a răzbunat, precum numai văduva lui Huniadi se putea răzbuna. A revoltat țara în contra regelui. Pe fratele ei, pe Szilágyi, l-a trimis în contra Sașilor, cari adunaseră două tabere, una la Bistrița, alta la Sibiu. Szilágyi, în fruntea

*) Lucus a non lucendo.

unei armate a mers de-adreptul la Bistrița, a zdrobit tabăra Sașilor. A prins pe toți conducătorii; pe unii a lăsat să-i spânzure, la ceilalți a lăsat să li-se taie nasul și urechile; apoi a bombardat Sibiul. Așa ne spune viceprezidentul Academiei maghiare, Fraknai, în minunatul său op „A Hunyadiak kora“. Superintendentul Teutsch în istoria sa zice, că a lăsat să li-se scoată și ochii conducătorilor, (v. „Moartea Huniadeștilor“, studiu publicat de mine în „Transilvania“ Nr. 4, a. 1901.)

III.

Mihaiu Viteazul încă eră plin de datorii, ca și Aaron Vodă. Asupra lui Mihaiu năvăliseră creditorii tot așa, ca și asupra lui Aaron. Mihaiu Viteazul ca să scape de creditorii, i-a poftit pe toți să se infățișeze în curtea domnească, sub pretext, că are să-și achite datoriile. S'au infățișat toți creditorii. Atunci Mihaiu Viteazul a lăsat să închidă porțile și să i ucidă pe toți, peste 2000 (v. Xenopol vol. III, pag. 180). Pe calea aceasta putea să scape și Aaron Vodă de creditorii săi. La tot cazul o curioasă invențiune de a-și „achită“ datoriile.

Ei bine, care e mai mare tirănie, fapta lui Aaron Vodă, sau a lui Mihaiu Viteazul? Și Mihaiu Viteazul în cronica lui Ureche nu se numește: „Tiran“. Se vede deci că copiii au scris din patimă, sau a abuzat cineva dintre aceia, pe cari cronicarul Neculce îi numește în precuvântarea letopisețului seu, și a falsificat cronica lui Gr. Ureche.

Aceste indicii i-se impun atențiunei unui judecător expert, care ar vrea să răstoarne încrederea în autenticitatea, sau în autoritatea croniceii. Imparțialitatea în istorie e suprema lege. Axioma: „Quod uni justum, alteri aequum“, are să fie cu sfințenie respectată.

*

Mai aveă Aaron Vodă un păcat, pentru care cronica lui Gr. Ureche l-a cualificat de: „Tiran“.

Jupăneșele boierilor nu erau sigure de Aaron, le făcē silă, asemenea și fetelor de țărani. Engel, pe baza celor scrise în cronica lui Ureche, îl numește: „Prasser und Wollüstling“, adecă: dezmerdat și desfrănat. Engel a fost funcționar la cancelaria aulică ardeleană.

Aceasta e o chestie a naibii. Aceasta ar fi putut să nu fie: bazme și povești, mai ales dacă n'ar fi fost căsătorit, având o familie număroasă, căci *duhul vremii* așa eră pe acele timpuri. Decătcă, în țara noastră, oamenii ca să nu treacă de „Tirani“, s'au asigurat prin privilegiu, prin „Jus primae noctis“. Țăranul trebuia să-și ducă mireasa, dela altar, în curtea nobilului, pentru *prima noapte*.

Cronica cetății Sibiului înregistrează un caz de asemenea natură, foarte caracteristic, tragic, unic în felul său.

„Principele Gabriel Báthory, un dușman de moarte al Sașilor, la suirea sa pe tron declarase deja că: „Celce vrea să fie stăpân peste Ardeal, trebuie să aibă cheile Sibiului în buzunar“. În anul 1612 cu înșelăciune, că merge cu armata în contra Valahiei, amăgise pe Sibiieni, să-i deschidă

porțile și să-l primească în cetate. A intrat deci cu întreaga armată, 20,000 la număr. Numai decât a pus mâna pe cheile dela porțile intrărilor. A dat voie soldaților, cari au jefuit întreg orașul, au săvârșit cele mai imorale acte de sălbatici, au siluit fetele și nevestele. Au fost desarmați toți cetățenii. A fost jefuită casa sfatului de cele mai scumpe obiecte. A condamnat la moarte pe cei mai de frunte cetățeni, cari cu sume enorme s'au răscumpărat. A condamnat și exilat afară de meseriași pe toți locuitorii din Sibiiu. În anul când acest om setos de sânge, a fost ucis, condamnase la moarte întreaga populațiune din Sibiiu: bărbați, femei și copii, sub falzul pretext, că Sibiiul l-a chemat pe Mihaiu Viteazul să cuprindă Ardealul. Sibiiul devenise așa de pustiu, încât pe unele strade oamenii arau și să-mănanu meu (Hirse).

În 19 Decembrie 1610 a căzut jertfă fata primarului, comes cibiniensis Melmer, acestui Tiran; iar frumoasa soție a lui Ioan Balk, care asemenea a fost dusă cu forța la cuartirul lui Báthory, neputând găsi altă scăpare, de a-și salva onoarea, s'a sinucis. Și-a scos acul din frizură și și-a străpuns inima. Báthory a găsit-o în pat moartă". (V. „Die Stadt Hermannstadt, historische Skizze“, v. Gustav Seiwert, pag. 80 și v. Teutsch: „Gesch. der Sachsen“ pag. 336).

În cronicile Moldovei nu găsim cazuri concrete, dovedite, și nu ni-se spune, că Aaron Vodă încă ar fi găsit pe vre-o „jupâneasă“ moartă, în pat. Orgiile infernale ale soldaților, erau cu atât mai înfiorătoare, fiindcă moralitatea în acele timpuri, precum ne spun cronicarii, eră în Sibiiu atât de riguros observată, încât pe nevasta lui Gotzmeister, care aveà cu un alt bărbat, cu care ar fi dorit să se căsătorească, relațiuni scandaloase, burgezimea a prins-o, a cusut-o într'un sac și la Burgerthor a aruncat-o și inecat-o în Cibin.

În zilele noastre pe o astfel de „jupâneasă“ n'o aruncă în Cibin, dar publicul o desprețuește și oamenii cari țin la cinste o încunjură.

IV.

Aici e locul să istorisesc un epizod, ce s'a petrecut în anul 1849 în casa părinților mei în Abrud. E un ce cunoscut, că exilații politici din România, Alexandru Golesecu, Adrian, Racoviță, Iuon Ionescu, Bălcescu și un sergent din corpul de pompieri, care a luat parte în 3 Septembrie 1848 la eroica luptă pe dealul Spirea în București, în contra Turcilor — i-am uitat numele — au fost adăpostiți în Abrud. Alexandru Golesecu a stat 8 luni de zile în casa părinților mei, până la intrarea Muscalilor în Ardeal. Iuon Ionescu a stat mai puțin la noi.

Precum o spune și Rákosi Jozsef în „Közérdek“, a. 1892 (v. „Gazeta Transilvaniei“ Nr. 89—101 anul 1892) toți exilații, împreună cu prefectii Iancu, Buteanu, Balint, Dobra, când nu erau la luptă, zi de zi se întruniau sara la casa părinților mei, unde ne petreceam, discutam și politizam. (V. Memoriul meu part. VI, pag. 126 și urm.) Intr'una din zile venise vorba

la cucerirea Ardealului prin Mihaiu Viteazul. „A fost un moment, când țările locuite de Români au fost intrunite sub un domn viteaz, zise Adrian; *) iar tatăl meu, aprobat de toți prefecții a răspuns: „Nu cred, că Mihaiu Viteazul să fi avut intențiunea, de a uni Ardealul cu Muntenia și Moldova, adecă de a întemeia „Dacoromânia“ pentrucă în acel caz, greșala lui ar fi și mai mare. Dacă asta i-ar fi fost scopul, ar fi trebuit să se razeme pe popor, iar' nu pe boieri și pe nobilime. Ar fi trebuit să proclame ștergerea sclăviei. El însă a făcut tocmai contrarul, a întărit privilegiile nobililor. Mai mult: întors acasă în Muntenia, a făcut din țărani, oameni liberi, sclavi și proletari. Dacă dânsul, în fruntea Românilor din Ardeal și Ungaria, eliberați din sclăvie, împreună cu cei din Muntenia și Moldova, ar fi cuprins Ardealul, nici o putere nu-i putea scoate de aici, mai ales că țărănimea maghiară scăpată de sclăvie, încă ar fi ținut cu Românii. Atunci ar fi pățit Basta, ceea ce a pățit Mihaiu Viteazul. Iar așa s'a nefericit pe sine și a făcut și Românilor ardeleni un mare rău, căci au fost persecutați mai strașnic ca mai înainte.

Când arestase Báthory pe Aaron-Vodă, Mihaiu Viteazul ar fi trebuit să-i sară într'ajutor, să-l elibereze. Altcum s'ar fi petrecut atunci lucrurile“.

Când am cetit istoria lui Mihaiu-Viteazul, scrisă de genialul Bălcescu, am văzut că și dânsul se exprimă întocmai.

Apropos! Bălcescu în istoria sa face unele greșeli, ce trebuie rectificate. Dânsul zice că, n'a luat parte la grandioasa adunare din „Câmpul libertății“, auzise însă dela ceice au fost de față că, poporul a strigat: „Nu vrem să ne unim cu țara ungurească, ci vrem să ne unim cu țara românească“. Mă mir că Bălcescu a putut să scrie un astfel de neadevăr. Eu în acel timp (15 Maiu 1848) eram în Pesta, dar tatăl meu, Iancu și ceilalți ardeleni, cari au fost împreună cu Bălcescu în casa noastră, cu toții au fost în 15 Maiu 1848 în Blaj, dela dânsii de repeți-te-ori auzise: cum s'au petrecut lucrurile în Blaj. Bălcescu în hiperzelul său a scris în istoria sa la mai multe locuri astfel, precum ar fi dorit el să se întâmple, fără a putea prevedea că, va veni o zi, când dl Jancso Benedek în cartea sa: „A dákoromán törekvésék“ se va folosi în defavorul nostru de acele notițe, inofensive, precum le va fi crezut Bălcescu.

V.

Văzurăm scăderile lui Aaron-Vodă. Acum să vedem reversul, pentrucă Aaron Vodă avuse și însușiri bune. Precum zice și Miron Costin: „Domnii nu erau așa răi, ca boierii, cari 'i încunjurau“. Dl Xenopol ne spune în istoria sa, bazat pe Analele lui Fugger, pag. 224—231: „In acelaș timp Aaron Domnul Moldovei după ce tăia în bucăți 4 ciauși Turci, pe cari Sultanul avuse îndrăsneala a-i trimite cu bani spre a-l cumpăra, repurtă izbânzi nu mai puțin strălucite (ca Mihaiu-Viteazul). El respinge mai multe

*) Adrian eră primlocotenent; în urmă fû ministru de războiu și ambasadorul României în Paris.

năvăliri tătarești, ia după aceea Izmailul, Benderul și Chilia; trece apoi și el Dunărea tot pe gheață, cuprinde Măcinul și pune stăpânire pe întreaga Dobroge.

Hașan pașa crezù atunci, că va fi mai fericit, punându-se el însuș în capul frânturilor oștirea rămase de generalul său Mustafa-pașa. Luând iar pe Stefan Bogdan în coada armatei sale, pleacă pe Dunăre, este însă și el bătut cumplit și ucis împreună cu fiul hanului tătarec ce-l întovărășia, iar desperatul Stefan Bogdan aleargă iarăș îndărăt la Constantinopol.

Impreunându-și apoi oștirile, Mihaiu și cu Aaron atacă Brăila, luând și aceasta ultimă cetate ce mai rămăsese Turcilor, din mâinile lor. Românii stăpâni pe malurile Dunării și putând trece fără piedecă în țările Turcilor, le supun la o devastare continuă și neîntreruptă, înaintând în vârtejurile lor, uneori până peste strămtorile Balcanilor. Adeseori Sultanul tremură în palatele sale de lângă Bosfor. „Nenumărată era prada luată dela Turci. Un document din acele timpuri spune că Haiducii și Valachii nostri merg îmbrăcați tot în jder și cacom și nu duc de loc lipsă de bani. Asupra mulțimii prăzii ne mai spun alte relații că Transilvănenii¹⁾ și Cazacii, după ce au silit pe femeile tatare să-și frigă ele însăși copiii și să-i mănânce, au pustiit apoi mai mult de 150 de sate, aducând mai bine de 16,000 de capete de vite²⁾).

Urmând și Aaron-Vodă datina vitejilor Domnitori a lăsat să se zidească în țarina Iașilor o mănăstire ce se chiamă Aaron-Vodă, întru amintirea victoriilor strălucite. Acolo este hramul sf. Nicolae, precum ne spune Grigorie Ureche Vornicul. (Vezi Kogălniceanu „Istoria Românilor“ Tom. I, pag. 242).

A mai zidit Aaron-Vodă o altă biserică în Brașov, numit Scheiu, și a inzestrat-o cu multe daruri. Dar să-l lăsăm să ne-o spună el însuș. *Document dela Aaron Vodă, din 28 Novembre 1595.* „În numele Tatălui și al Fiului și al sfântului Duch, Troiță sfântă și nedespărțită. Iată eu robul stăpânului meu, Domnului și Mântuitorului nostru Is. Crist. închinătoriu Treimei, Io Aaron Voivod cu mila lui Dzeu domnitor al țării Moldovei“. Urmează formalitățile îndatinat, apoi la un loc continuă astfel: „Auzind scriptura sfinților Apostoli, cine împodobește sfințele bisericii, acela sufletul său îl împodobește, întru aceasta Domnia-mea văzând într'un loc o sfântă biserică în suburbiul Brașovului, numit Scheiu, zidită de la un răposat în sfinție frate al meu Io Pătru (Petru Cercel) voivod al Țării Ungrovalachiei, fiind de domnia sa zidită și neisprăvită, în numele sfântului arhierarch și făcător de minuni a lui Chr. Nicolae, pentru aceea și Domnia-mea văzând aceasta biserică nezidită și neisprăvită, atuncia Domnia-mea m'am sîrguit dela toată inima noastră și cu ajutoriu lui Dzeu,

¹⁾ Garda maghiară din curtea lui Aaron, comandată de Rezvan.

²⁾ Aveă deci Aaron Vodă de unde să adune dela fieștecare țaran câte un bou, fără nici o greutate.

am isprăvit-o și împodobit-o, ca să se numiască și Domnia-mea ca un cititor nou, la acea mai suscrisă sfântă biserică. Așisderea Domnia-mea cu agnisierea de la Dzeu dată nouă, am întărit aceasta sfântă biserică cu toate odoarele bisericești, și am făcut și o dare de rând, din an în an câte 12,000 de aspri, care să se dea la praznicul sfintei biserici. Mai la vale: *„In fiecare an în luna lui Decemvrie la a 6-a zi să faceți privegheri și pom-nire, până când va sta sfânta biserică, iar sara paraclis și colivă.*¹⁾ Acest tot mai sus scris să fie sfintei biserici de la noi neclintită (nici când) în veacul veacului“. Și mai la vale: „După moartea noastră cine va fi Domnitor în țara Moldovii, acela să nu strice dania noastră și așezământul, *însă să facă și el dare și să miluiască cu milostenie*, — pe care Dnul Dzeu-l va binecuvânta, — *pe aceasta mai sus scrisă sfântă biserică*“ etc.²⁾

„Telegraful Român“ din 1 Noemvrie 1898 Nr. 115, publicând acest document, îi face următoarea apreciere: „Crisoavele, pe care 'și bazează biserica sf. Nicolae din Brașov-Scheiu îndreptățirea de a pretinde dela statul României despăgubire pentru moșiile, cari în decursul timpului i-s'au donat de către Principii români, și cari prin vitregitatea împrejurărilor i-s'au luat.

Care va să zică: Aaron a dat ideia și a pus baza la dotațiunea, din care se susține gimnaziul din Brașov. Dacă el n'ar fi făcut nimic altceva, ajunge acest singur fapt, să-i facă numele nemuritor.

Dânsul însă are la activul său și alte fapte mărețe.

Frământat de dorul de a vedea țările românești libere și independente, a conceput grandioasa idee d'a pune la cale o coaliție, o ligă cu ajutoriul căreia să-i gonească pe Turci din Constantinopol și din Europa.

„Nu erau Domnii atât de răi — zice dl Xenopol, vol. III. pag. 147 — pe cât îi făceau împrejurările, și însuși Aaron arată prin politica urmată de el, că ar fi fost bucuros de a găsi un sprijin în contra Turcilor. Așa el scrie în două rânduri Papei spre a-l incredința despre simțemintele sale de respect către religia catolică, declarându-i că îl recunoaște drept adevăratul urmaș al lui sf. Petru. Papa trimite la el pe un călugăr, Don Alesso, *căruia îi destăinuiește chiar dorința lui de a vedea formându-se o ligă spre a alungă pe otomani din Europa și Constantinopole*. Tot pe atunci relațiile între Turci și împăratul german înăsprindu-se din ce în ce, și războiul așteptându-se a izbucni din zi în zi, Aaron trimite un sol la curtea acelu împărat, oferindu-i toate slujbele sale, cu singura condiție de a găsi o scăpare în împărăția lui, când s'ar întâmplă să fie alungat din Moldova.

Împăratul consimte la cererile Domnului, și ambasadorul lui pleacă din Praga încărcat cu daruri. Documentul dela care împrumutăm aceste

¹⁾ Să observă această dispoziție testamentară? fac aceasta întrebare, pentruca autoritățile respective să dispună.

²⁾ În decursul acestui studiu am consultat mai multe documente în limba germană și cea română și am rămas suprins de limbajul simplu dar la înțeles și frumos românesc, în asemănare cu limbajul și ortografia germană așa zicând barbară din secolii trecuți.

știri, adaugă că: aceasta purtare nu ne-a părut nici odată sinceră, căci avem știință¹⁾ că, Aaron adunase mari bogății, și că el nu are altă dorință, decât a părăsi țara și a se pune în siguranță, înainte ca barbarii în lăcomia lor să-l fi despoiat.

Aceasta judecată — zice dl Xenopol — este nedreaptă;²⁾ purtarea ulterioară a lui Aaron și răscoala în contra Turcilor alături cu Mihaiu-Viteazul, în timpul domniei sale a doua, o dovedește“.

Nu s'a putut realiza acest dor al lui Aaron, dar vorba străbunilor: „Et voluisse sat est“.

Tratatul de alianță al lui Aaron încheiat cu împăratul Rudolf în 7 Octomvrie 1594, îi face onoare lui Aaron și Moldovei (vezi Hurmuzacki, documente v. 3, pag. 193).

*

Sigismund Báthory, principele Ardealului, dorind a se infățișa lumii în chipul cel mai strălucit, voiă să supună Domnitorii români la o închinare personală, el chemă la curtea sa pe Voivozii Munteniei și Moldovei, chip pentru a se sfătui despre măsurile de luat împotriva Turcilor. Domnii români înțelegând planurile lui Sigismund, pretextează, pentru a nu răspunde poftirei, luptele lor în contra Turcilor.

Sigismund cere atunci foarte supărat, ca fiecare din ei să trimită câte 12 boieri, la caz contrar vor fi priviți ca răzvrățitori“. (Xenopol v. III, pag. 192 și următoarele.)

Mihaiu Viteazul, strămtorat de împrejurările arătate în istoria sus citată, trimite în 20 Maiu 1595 pe cei 12 boieri, cari în numele lui subscriu și primesc condițiunile cele mai umilitoare și rușinoase pentru Muntenia și domnitorul ei. Graful Wolfgang Bethlen în istoria sa: „De rebus Transilvanicis“ tom. 3, pag. 557—571, enumără condițiunile, prin care Mihaiu-Vodă îl recunoaște pe Báthory de suveran peste Muntenia. Iată unele din condițiuni traduse în limba română:

1. Boierii împreună cu Mihaiu Voivod să supun domnului lor Sigismund, declarându-l pe acesta de principele lor.

2. Fiind însă că prea bunul principe nu poate să stea în această țară, apoi el le-a constituit un locțiitor al său, care să fie însă de o limbă cu ei.

3. Dările se vor impune de dieta Transilvaniei și de luminatul principe, luând parte la ea 12 boieri valahi, cari vor avea întâietate asupra boierilor moldoveni.

4. Baniii trebuitori Domnului se vor fixa din veniturile țării tot de luminatul principe.

5. Toate actele ce se vor da de voevod se vor elibera în numele principelui.

6. Nu se va putea pronunța nici o pedeapsă capitală contra boierilor, fără știrea principelui.

¹⁾ Sigur din vre-o bazmă, sau povesti, din „om în om“ în zisa cronicarului Neculce.

²⁾ Vor fi și mai multe asemenea judecăți „nedrepte“.

7. Religia ortodoxă va rămâneă neatinsă.

8. Titlul ce va fi dat de Mihaiu, luminatului domnitor va fi: „Prea luminatului domn Sigismund, din mila lui Dumnezeu, principele Transilvaniei, Moldovei și Valahiei transalpine și al sacralului imperiu roman, dl părților regatului unguresc și comitele Săcuilor, *domnul nostru prea milostiv*“, iar Mihaiu va fi numit de către Sigismund: „Respectabilul și magnificul domn Mihail, voivodul *țării noastre transalpine, credinciosul nostru iubit*“.

9. Sigilul oficial al principatului Valahiei va fi al principelui Sigismund. Nu se va putea voivoda folosi de sigilul Valahiei, ci numai de sigilul său familiar. Nici se va putea numi „Din mila lui Dumnezeu“.

10. Voivodul va face parte din conzilierii lui Sigismund.

11. Voivodul nu va putea încheia nici un tractat fără învoirea lui Sigismund, stăpânul său etc. etc.“

Aaron Vodă a refuzat a trimite cei 12 boieri la provocarea lui Sigismund. A declarat din capul locului, că el lui Báthory nu se supune; ci dacă va fi silit să se supună, atunci se va supune Împăratului german.

Iată ce ni-se mai spune în istoria dlui Xenopol la pag. 193: „Aaron anume este scos din Domnie după uneltirile principelui transilvan, de către garda sa de Unguri, a cărui cap eră Răzvan, care prinde pe Aaron și-l tradă în mânilor lui Sigismund, și-l jefuește de toată averea. Motivul, pe care Sigismund îl puneă înainte spre a îndreptăți această măsură violentă, eră că Aaron-Vodă ar fi primit niște scrisori dela Turci, și ar fi stat în vorbă cu Polonii, prietenii Turcilor, tradând cauza creștinătății. Atâta este adevărat, că venise la Aaron patru Turci cu un ciauș în frunte, cu scopul de a-l corumpe, nu cum zice documentul german de a-l mazili; dar Aaron punând să-i ucidă, arătase tocmai scopul său de a țineă cu creștinii. Dacă principele transilvănean găsise de cuviință a-l scoate din scaun, nu se făcū aceasta pentru tradarea, de care nu putea fi învinuit Aaron, ci numai pentru a-l pedepsi de refuzul său de a se înfățișă în persoană la curtea noului suzeran al țărilor române și de a pune mâna pe averea lui Aaron“. Báthory sub pretext că-i trimite lui Aaron trupe ca ajutor în contra Turcilor, în înțelegere cu Răzvan, generalul lui Aaron și vre-o câțiva boieri conspiratori, îl prinde pe Aaron și împreună cu întreaga sa familie îl închide în Vințul-de-jos, în luna lui Maiu 1595. Numește apoi pe Răzvan, voevod al Moldovei, iar acesta la începutul lui Iunie trimite o deputațiune de boieri la Alba-Iulia și declară Moldova de vazală a lui Báthory, sub condițiunile, care le primise și Mihaiu-Viteazul.

Răzvan-Vodă a pățit-o precum a meritat: l-au prins Polonii și împreună cu ceilalți trădători i-au tras în țapă. (V. Engel, part. II., pag. 242).

Egyetemes magyar Encyklopedia încă îi face biografia lui Aaron Vodă, și zice că: Aaron a fost fiu de țăran, a fost în tinerețe la un boier „lovász“, apoi a intrat la armată și fiind viteaz, s'a făcut boier. Ca atare și-a câștigat un partid mare. Și fiindcă a declarat, că dânsul nu se

supune principelui din Ardeal, ci mai bucuros Sultanului, a fost ales și întărit Vodă al Moldovei. *Báthory n'a fost atunci în poziție de a împedecă și de a nimici alegerea lui.* A fost apoi detronat (mazilit) *pentru că n'a putut solvi contribuția promisă Sultanului.*

Despre Răzvan zice că: „A fost Țigan în curtea lui Báthory; trecând în Moldova ajunse boier și căpitan de oaste. Aaron denunțat de Răzvan lui Báthory, a fost arestat și dus în robie la Alvincz, unde a și murit*.

Se vede că Răzvan, care erà comandantul unei oștiri maghiare, care stetea în curtea lui Aaron, a fost spionul lui Báthory, în contra lui Aaron Vodă.

Din toate aceste, și altele ce am mai cetit, reiese că Báthory îl avea pe Aaron în prepus, *că el vrea să pună mâna pe Ardeal și să-l lipească la Moldova.*

Am cetit mai de* multe ori în scrieri maghiare, în care Aaron se numește: „A nyugtalan Vajda“.

Báthory l-a ținut pe Aaron în temniță până în Maiu 1597, zi de zi doi ani, dar neputându-l înmuiă și înduplecă să-l recunoască de stăpân al său: să-i inchine Moldova, a fost inveninat, precum raportase Mihaiu Viteazul Impăratului Rudolf. (Vezi Fugger, Analele IV., pag. 230.)

Am cetit într'o cronică ardeleană, că pe Aaron Vodă îl scoteau în toată Sâmbăta, împreună cu ceilalți robi ordinari, să măture stradele. Toate le-a suferit, dar lui Báthory nu s'a supus.

După moartea lui Aaron, copiii săi, între cari cel mai mare erà Bogdan, s'au mutat la Abrud, și următorii lor la Bistra.

Adevărul l-a pronunțat deci dl cavaler Ioan Pușcariu în adunarea generală a „Asociațiunii“ în anul 1862 în Brașov, când a zis: „La izvoarele Arieșului vom găsi pe Aroneștii de Bistra, ai căror antecesorii au șăzut pe tronul Moldovei, și obosiți de luptele cu semiluna și-au căutat un liman la Bistra și Abrud*.

Așa a zis și dl Dr. Bunea în biografia Episcopului Aaron. Aceasta este aici în țară la noi, un ce notoric.

Revin la originea lui Aaron Vodă. Precum văzurăm, dl Iorga cu provocare la un document, zice că: „Aaron Vodă să dădea drept fiul lui Alexandru Lăpușneanu“. Am zis în „Transilvania“ Nr. IV. din August anul 1904, adecă 5 luni înainte d'a fi cetit cele scrise de dl Iorga că „Familia Aroneștilor de Bistra 'și trage originea dela Aron penzionarul Regelui Ferdinand I, pe care acest rege l-a recomandat în anul 1552 prin generalul său Castald, la tronul Moldovei. Și inzist la afirmarea mea.

Mi-am procurat documentul din Archiva Academiei române, în care Aaron numește pe A. Lăpușneanu „părintele meu“, dar aceasta nu mă poate abate dela convingerea mea.*) Și iată pentruce nu:

*) Domnul Alexandru Lăpădat, secretarul comisiunei monumentelor istorice din România, mi-a procurat acest document scris în limba slavonă, l-a tradus în limba română și mi le-a trimis ambele exemplare. Primească pe calea aceasta sincera mea mulțămîtă.

Domnitorii se numesc reciproc: părinte, frate, soră, ceea ce este un titlu de onoare, nimic altceva.

Astfel numește Aaron Vodă pe Petru Cercel, precum văzurăm în Chrisovul său din 28 Noemvrie 1595 „Fratele meu“. Titlul „Părinte“ este un titlu de onoare dat preoților și călugărilor. Părintele poporului, cel ce a făcut mult bine pentru el și grijește de prosperarea lui. Chiar indivizi particulari se folosesc de acest atribut: mi-a fost un adevărat părinte, auzim adese zicându-i unui binefăcător. Patres conscripti în Roma antică: Senatorii. Pater patriae etc.

Lăpușneanu l-a supraviețuit pe tata lui Aaron Vodă cu 7 ani, sigur că-l va fi ajutat, ba poate el l-a crescut, căci dintr'o 100 fl. ungurești (galbini) n'a putut Aaron din Pojon să-și țină o familie așa număroasă și servitori.

Iată documentul în care-l numește pe Lăpușneanu *Părintele meu*:

„Io Aron Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al țării Moldovei, iată am dat și am întărit domnia mea sfintei rugătoare Mănăstirii noastre, numită Moldavița, unde este hramul sfintei Bunei Vestiri, două mori în târgul Baia — una în mijlocul târgului, iar alta la capătul (sfârșitul) târgului —, și cu povearnă (ferbătoare) de bere, și cu sladniță, și cu patru poslușnici de casă. Așijderea am lăsat domnia mea sfintei Mănăstirii han pentru olac, pentru podvoade și pentru jold și pentru multe altele (subințeles dări) cari sunt asupra târgului, afară de dajdea împărătească. Iar maisusserisele două mori și cu povearna, și cu sladnița și acei patru poslușnici din târgul Baia au fost danie și miluire sfintei Mănăstirii Moldaviței, dela reposatul — vecinica lui pomenire! — părintele Domniei mele Alexandru Voevod; și din privilegii și întărituri ce au avut sfânta mănăstire mai sus scrisă; și din ispisocul de întăritură ce au avut sfânta Mănăstire de la Iancul Voevod (Sasul), — domnia mea așijderea am dat și am întărit aceste toate mai sus scrise să fie sfintei mănăstiri, și dela noi cu tot venitul neclintit nici odinioară în veci, înaintea acestii cărți a noastre.

Scris în Iași, în anul 7100 [= 1592] Ianuarie 10.

Domnul a zis. Bărlădeanul mare logofăt a învățat. *Mihăilescu* (pisar-scriitor“).

Cetind acest document, tot insul astfel l-ar fi înțeles, precum l-a înțeles dl Iorga. Astfel l-aș fi înțeles și eu dacă mi-ar fi lipsit tradiția familiară, portretul original, care samănă ad vivum cu cel aflător în Muzeul din Budapesta, de pe care posed și eu o copie. Vezi și mărturia lui Șincai.

Acum să vedem cine a fost principele Aaron din Pojon. Dl Xenopol în vol. II, pag. 59 ne spune că: „Regele Ferdinand pune rău pe Domnul Moldovei cu Germanii. Generalul Castald *stârnește* lui Alexandru (Lăpușneanu) un competitor în persoana unui Aron, *despre care nu să știe nimic alta ceva*, decât că, neizbutind în încercarea lui de a pune mâna pe tronul Moldovei, el rămase până mai târziu în Ungaria, unde trăia din o penziune

ce-i fusese încuviințată și care fù servită, după moartea lui, văduvei sale Ana, până la anul 1569, când se pierd și urmele ei“.

Astfel scrie și Engel în partea IV, pag. 194, apoi termină așa; „*Die Muthmassung* beruth darauf, dass gedachter Aron noch im Jahre 1557 als *Pensionär des k. Ferdinand I.* erscheint. Herr Pray hat nämlich einen Befehl des k. Ferdinand bekant gemacht, ddt. Wien 15. Oktober 1557 durch welchen er seiner hung. Kammer befiehlt dem *Aaron Wojvoda Moldaviensis*, seinen Pensions-Rückstand, in Rücksicht seiner Dürftigkeit ungesäumt auszuzahlen“. (Pray diss. crit. p. 152).

Tot așa ne spune și dl profesor din Paris, Picot, în „Cronique de Moldavie“, la pag. 388 cu deosebirea, că domnia sa zice că: „Aaron neputându-se menține pe Tron, Ferdinand îi acordă, etc.“. În limba originală: „Aaron n'ayant pu se maintenir sur le trône, Ferdinand lui accorda, etc.“.

Deosebirea e că toți istoricii zic, că *n'a putut pune mâna pe Tron*; dl Picot însă zice că, *nu s'a putut menține pe Tron*.

Am spus-o eu în „Transilvania“ Nr. IV, anul 1904, că am dat în păstrarea Muzeului nostru, Decretul regelui Ferdinand I. din 9 Aprilie 1550, prin care îi acordă lui Aaron penziunea. Acest decret e necunoscut istoriografilor, l-am descoperit eu, în Muzeul din Budapesta. Până acuma istoricii cunoscuseră numai un urzoriu al Regelui Ferdinand, descoperit de Pray în anul 1557, precum ne-o spune Engel, și cuitanțele lui Aaron și a văduvei sale despre primirea penziunei, descoperite în Pesta de dl Hașdău.

Iată decretul descoperit de mine:

„Ferdinandus divina favente clementia, Romanorum, Hungariae, Bohemiae etc. Rex Semper Augustus. Infans Hispaniarum, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris Reverendo ac Egregiis, Francisco Thurzoni de Bethlenfalva Episcopo Nitriensi, Praefecto caeterisque consiliariis Camerae nostrae Hungaricae, modernis scilicet et futuris. Salutem et gratiam. Quum hic egregius vir Aaron se ex genealogia verorum wajvodarum Regni Moldaviae, filium olim Bogdan, wajvodaesse dicat, qui patrio solo ab Petro wajvoda eiusdem Regni Moldaviensis, mortis periculo eiectus, nunc supplex ad Clementiam Majestatis nostrae profugerit, in quem nos pietate nostra regia moti, misericordiam a nobis optatam volentes ostendere.

In subsidium vitae eius durante nostro beneplacito, ab hac camera nostra Hungarica singulis annis centum florenos hungaricos solvendo ipsi deputavimus. Quocirca vobis per praesentes firmiter committimus, ut praefatos centum florenos, iuxta hanc nostram benignam sibi factam deputationem, quotannis nostro ut praefertur beneplacito durante. Illi continue exsolvere atque quicquid super huiusmodi Mandato nostro illi solveritis ad Annos et tempora, in tergum Litterarum nostrarum fideliter conscribere, et ab eo quietantiam sufficientem recipere debeatis. Secus non facture.

Praesentibus perlectis exhibenti restituis. Datae in civitate nostra Vienna, die Nona Aprilis. Anno Domini Millesimo quingentesimo quinquagesimo

gesimo. Regnorum nostrorum Romani vigesimo, caeterorum vero vigesimo quarto. Ferdinandus. — Ad mandatum domini Regis proprium. Philippus Breynner Melchior v. Hoberik, Sigmar, Baptista Dunanth“.

Că Aaron „a fost alungat cu pericolul morții din patria sa de către Petru, Voivodul aceleiaș țări moldovene“, precum ni-se spune în Decretul regesc, nime nu va dubită, dacă are cunoștință despre faptele lui Petru Rareș, care ca să scape de un rival și-a ucis și pe fratele său. Scrisoarea lui Sigismund, regele Poloniei, încă e o dovadă despre natura tirană a lui Petru: „Nu suntem mulțămiiți că tu din locul acela unde te așezasem ca să stai sigur și liniștit, faci excursiuni dăunătoare oamenilor pe ici și pe colea. Ni-s'au referit anume că tu te-ai pune în legătură cu oameni de aceia ce obicinuesc a comite omoruri“.

Dar și mai zdrobitoare e scrisoarea Sultanului Soliman către regele Poloniei, în urma unei jalbe a boierilor în contra lui Petru Rareș sătos de sânge nevinovat: „Ne scrieți de nelegiuirile Valahului, a cărui stărpire ne rugați a face, voi de dincolo și noi de dincoace operând. Ne-am hotărît a merge în contra acelu hain (om perfid, hoț, rău la inimă) având o armată cu noi, pe care pământul abia o poate țineă“. (Xenopol: volum. II, pag. 517—554.

Cu toate aceste, cronica lui Ureche pe Petru Rareș nu-l timbrează de Tiran și cumplit, deși Verancius, scriitor contimporan, și precum ne-o spune dl Xenopol, bine informat, ni-l prezintă pe Petru Rareș ca pe un om bestial, setos de sânge, care ucideă oameni nevinovați, așa numai din pasiune; pe care întregă țara: boieri, țărani și militia l-au părăsit; care de atâtea-ori și-a călcat jurământul, încât nimeni, nici vecini, nici aliați, nu mai puneau temei pe jurămintele sale, și atunci să fereau mai tare, când dânsul mai strașnic să jură (Xenopol v. II, p. 559).

Afară de acest decret al regelui Ferdinand, care va face lumină deplină, mai posed trei decrete dela acelaș rege, anume: din 11 Aprilie, din 2 Septembrie 1551 și din 15 Octombrie 1557; acest din urmă decret l-a publicat Pray. Mai am o suplică a lui Aaron, către camera hungarica, pentru penziune; apoi 15 copii de pe cuitanțele lui Aaron, originalele sigilate cu sigilul Moldovei. Două recercări către baronul Bornemissa, prefectul camerei ungare. În fine un raport al comitelui suprem Michael de Reva, prin care se întrepune pentru văduva lui Aaron „quae certe satis paupere ducit vitam in Villa mea Zekola, cum suis orfanis, etc.“ și două cuitanțe dela văduva Anna din anul 1569.

Acum se impune întrebarea: Al cui fiu a fost dară Aaron Vodă, al lui Lăpușneanu, sau al lui Aaron din Pojon? Eu zic că a fost fiul legitim al lui Aaron din Pojon, pe motivul, că ambii au purtat acelaș nume familiar, scris în acelaș fel: cu *A* mare și *a* mic, precum nu s'a mai scris nime altul.

Apoi se dovedește și prin tradiția familiei noastre, păstrată împreună cu portretul original al lui Aaron din Pojon, timp de 3 secole. Dacă nu

ar fi așa, atunci cum ar fi ajuns acest portret în familia noastră! Și ce interes ar fi avut să-l păstreze atâta amar de timp.

Sunt multe familii în Ardeal cu numele Aaron, atât Români, cât și Maghiari și Săcui, dar numai pe episcopul Aaron l-am văzut subscris la fel. Apoi numai pe acești Aronești îi vedem având rol însemnat în aristocrația Ardealului: „In Ungarn un Siebenbürgen auftretendes Geschlächht“.

În fine ne-o spune Șincai în v. II, pag 403 cu următoarele cuvinte: „Despre Aaron Vodă insamnă aci, că doar a fost fecior lui Aaron acelaia, pe carele a vrut generalul Castald în a. 1552, să-l pună domn în Moldova, în locul lui Alexandru al IV-lea, altcum cum ar fi învățat Aaron Vodă ungurește“.

Și încă ceva: Ambasadorul italian la Constantinopol, constată, iar pe baza aceasta, mai mulți scriitori mărturisesc, că Aaron Vodă se dădea drept fiu de prinț.

Dacă dânsul ar fi fost fiul lui Lăpușneanu, el s'ar fi declarat a fi fiu de domnitor. Fiu de prinț putea fi, ca fiul prințului Aaron din Pojon. Observ însă că, dacă Aaron Vodă ar fi fost fiu de țăran, precum ne-o spune „Egyetemes magyar Encyclopedia“, mi-ar conveni cel puțin atât de bine, ca și acum când se adeverește, că dânsul a fost fiu de domnitor, sau descendent de domnitor. Am zis-o mai de multe-ori, o repet și la acest loc, că eu pe un țăran cum se cade, nu-l dau pe zece nădrăgari streberi ai căror ideal e punga. Cari pentru soarta țăranului, care i-a crescut pe ei, sau pe părinții lor, n'au nici simț, nici pricepere.

Eu mi-am ajuns scopul ce l-am urmărit în acest studiu al meu: am vrut să dovedesc, că Aaron Vodă n'a fost „rândăș de grajduri“, și că moartea lui în temnița din Vintz, a fost moarte de martir. Și aceasta mi-a succes pe deplin.

Prin martiriul suferit, a dat cea mai eclatantă dovadă despre iubirea de neam și de patria sa, Moldova, despre cel mai elocuent protest în contra pretensiunii lui Báthory, de a-i închină Moldova ca vazală.

Aceste încă sunt fapte: „Despre care nu cântă nime“. Un vechiu adevăr: „Undank ist der Welt-Lohn“.

Mărturisesc, că pentru mine e absolut indiferent că: a fost dânsul fiul lui Lăpușneanu sau al lui Aaron din Pojon. Ambii au fost fiii lui Bogdan, unicul fiu legitim al lui Stefan cel mare. Dacă au fost dânsii fii legitimi ai lui Bogdan, sau au fost fii naturali, nu impoartă; în ambele cazuri sunt nepoții lui Stefan cel mare.

În ziua de azi e o mare rușine dacă despre o „jupâneasă“ se vorbește, că are un copil de „după gard“, morala lumească și bisericească protestează.

În secolul al 15 și 16-lea însă, nu numai că nu eră rușine, dar oamenii se făleau că-s copii din flori.

Copil nelegiuit și nerecunoscut a fost și tata lui Stefan cel mare, asemenea și fiul acestuia Petru Rareș și mulți alți domnitori.

Zelosul scrutător, Mauritiu Wertner, care a spulberat toate legendele despre originea Huniadeștilor, cari consunau într'un punct anume: toate contestă nașterea lui Ioan Huniadi din părinți simpli și legitimi, și fac din el un bastard născut din părinte puternic. Dl Wertner constată cu documente găsite în 1900 originea română și adevăratul nume al Huniadeștilor, numele: Costa.

„In secolul al XV-lea a fost o glorie — zice dl Wertner, — ceea ce gustul și morala din ziua de azi o declară de rușine. Pe tronurile domnitorilor mai mărunți din Italia șed tot descendenți nelegiuți, cari toți sunt oameni distinși, și ca și când Italienii numai pe bastarzi i-ar fi conziderat de apți pentru domnie, Domnitorul Friderich din Urbino, a fost silit să denege nașterea sa legitimă; a trebuit să murdărească numele mamei sale pentru a deveni Domnitor“.

Ce păcat, că nu trăește în ziua de azi Heidenstein, secretarul regelui Polon, ca să-l întrebăm: Cum stă treaba cu: „rândașul de grajduri?“ Nu vezi, că ai sedus lumea întreagă cu minciuna dtale? Iată, că după trei secole Aaron Vodă dacă ar învia, și-ar putea alege după plac, pe Lăpușneanu, sau pe Aaron din Pojon, sau chiar pe ambii deodată de tată, pentru că n'a fost „agazon“, „rândaș de grajduri“, „Stallknecht“, „lovász“, „valet d'écurié“, ba nici „fiu de țăran“, ci a fost strănepotul lui Stefan cel Mare.

Dar să ne mirăm de loc, că s'au putut scrie pe acele timpuri astfel de mirozenii precum le văzurăm. Cine se ocupă atunci cu istoria? Unde eră controla și publicitatea? Cine putea străbate prin arhivele statului, pe la „loca credibila“, chiar dacă ar fi avut simț, timp, parale și capacitate. Numai după ani îndelungați ajungeau unele scrieri în mâinile unor oameni adese nechemăți, cari apoi le comentau după plac și pricepere, siguri fiind, că nime n'are să-i supere cu critica. Doar vedem acum în zilele noastre, cu câtă cutezanță și cu câtă aroganță se falsifică și se izbește în față adevărul istoric, deși se poate prevedea, că toate vor merge numai până la o zi de rușine.

Puține cuvinte încă, apoi voiu termina. Fieștecare om, care are un rol public, politico-național, în fruntea unui popor, are să răspundă inaintea posterității pentru faptele sale și pentru urmările acelor. Cea mai mare imoralitate în istorie e „idololatria“. Când aceasta apucătură devine un mijloc pentru incercarea de a falsifica adevărul istoric, atunci „idololatria“ e un păcat strigător la cer, care să sparge în capul aceluia, care a fost impodobit cu pene străine. Nu-i iertat ca un rău să fie cocoloșit; dar are să fie dovedit. Altceva e o lucrare ocazională, și cu totul altceva e istoria. „Facă-se eroii totdeauna îndrăzneți și păstoritele totdeauna frumoase — zice Thiers — dar să mintă istoria, fie în fond, ori în formă, ori în culoare, este lucru de nesuferit“. Repet, nu desvinovățirea lui Aaron Vodă mi-a fost intențiunea, dar comparând scăderile ce i-se impută, fără de a fi dovedite, cu faptele bune, ce le are la activul său. Și având în vedere, că pe acele timpuri, nu numai în țările orientale, dar și în țările din apus se săvârșeau

lucruri mult mai crâncene, ar fi fost doară la loc, dacă cronicile pământene și străine, în cari s'au publicat lucruri nedovedite, s'ar fi trecut prin ciurul unei critice mai severe.

Cetiți cruzimile săvârșite sub împăratul Ferdinand I., la anul 1547, în contra protestanților din Bohemia, când eră p'aci să stârpească întreagă țara. Apoi cruzimile lui Leopold al VI-lea, Gloriosul, care în anii 1200 osândeă pe *eretici* la rug, de unde i-se dase porecla „frigătorul“, și vă veți convinge, că cronicarii pământeni n'au făcut bun serviciu Moldovei, publicând fapte nedovedite, de care străinii se folosesc în defavorul Românilor.

Aici îmi vine aminte, fără veste, cearta literară ce am purtat-o eu în „Transilvania“ Nr. VIII, anul 1901, pentru „Originea Românilor“, contestată de mai mulți scriitori maghiari. Aici încă se învâрте cearta în jurul unei cronici, a cărei original nu există, *intocmai cum stăm și cu cronica lui Ureche*.

Autorul voluminosului op: „Magyarország a királyság megalapításáig“, zice că acea cronică se poate numi cu drept: cronică națională (maghiară). Autorul afirmă, că originalul ce lipsește: „se poate reconstrui, așa pe nimerite — circiter — (körülbelül), din alte lucrări posterioare, dacă se vor elimina din serierile posterioare *adausurile*“. Răspunsul meu la acest pasagiu a fost: „Pardon! Îndată ce „originalul“ lipsește, lucrările posterioare, cu, sau fără adausuri, nu fac parale“. Cu alte cuvinte: Unde cronică originală lipsește, fie cronică ungurească, sau românească, còpiile nu plătesc o ceapă degerată.

VI.

Am zis și repet că, nu aspir și n'am nici poftă, nici trebuință d'a mă făli cu nu știu ce nemșug mare și strălucit. Sunt pe deplin mulțămît cu aceea ce sunt. La ce mi-ar și puteă folosi, acum în etate de 78 ani, când mă pregătesc a merge la „Patres conscripti“. Am avut în viața mea ocaziune, ca nici un alt Român, d'a ajunge rapid la ranguri, și după conceptul lumii de azi, lipsite de ideal, la mari favoruri și bunătăți; am preferit însă a-mi împăcă și liniști conștiința de Român și de a rămâne credincios tradițiunilor familiei mele, chiar cu jertfirea intereselor familiare. Ceice mă cunosc pe mine n'au trebuință de lămuriri. Eu însă am scris aceasta „Pro memoria“ mai ales pentru descendenții mei, cari vor aveă trebuință de datele istorice ce se cuprind în acest studiu al meu. Nu mă ocup bucuros de persoana mea, decât atunci când e neapărată trebuință, ca și în cazul de față. Voi reproduce deci două cazuri concrete, cari vor învederă și lămurî pe deplin asertiunea mea.

Idealul aristocrației maghiare eră, ca tinerimea să între la Cancelaria curții regești în Viena, ca practicanți, de unde apoi înaintau la cele mai înalte funcțiuni și dignități. Eu am fost în anul 1865 propus de guvernul țării secretar la numita cancelarie, și mă pregăteam de ducă. Intr'aceea

— sic fata tulere! — fû convocată dieta Ardealului, pentru a se pronunță în chestia „unirii cu Ungaria“, respective în chestia „autonomiei Ardealului“.

Eu, ca primul funcționar cardinal, ca dirigintele comitatului, am convocat o conferință a Românilor, care a decis: protest solemn în contra dietei convocată la Cluj. Noi am fost în adâncul sufletului nostru convinși, că fără autonomia Ardealului vom ajunge acolo, unde am ajuns. Urmarea fû, că în loc să plec la Viena, unde aş fi înaintat într'un an, sau cel mult doi, la ministeriu, ori jude la Curie, precum au înaintat și alții, am plecat — la penzie sărăcăcioasă. Toate aceste s'au publicat la timpul său în „Gazeta Transilvaniei“. Documentele se află și în partea a VI-a a Memoriului meu la pag. 74—78, apoi la pag. 173 și urm.

Am prevăzut că voui cădeă jertfă, dar n'am stat la indoială d'a urmă, precum am urmat.

Încă un caz și mai *gădilitor*, pentru streberi, pentru oameni vanitoși. Eră pe timpul dietei din Sibiiu (1863—4) când se împărțiseră decorațiunile, și cei decorați făceau studiu: ce fel de emblemă nobiliară să-și compună. În acel timp, deputații erau adese invitați la masă la ambii metropoliți, la comitele națiunei săsești și la comisariul regesc. Într'una din zile, între cei invitați la masa metropolitului Șuluțu eră și superintendentul Teutsch de față, care a ținut și de astădată un toast frumos în limba latină. După masă, între ceice mai rămaseră, venind vorba la decorațiuni, s'a petrecut următorul discurs:

— Au să mai urmeze și alte distincțiuni (decorațiuni), zise unul, care umblă cap rupt, care căpără d'a fi decorat și el, ceea ce însă n'a urmat, căci, vezi Doamne! pe Românii scăpați abia de iobăgie, îi apucase gustul d'a deveni nemeși.

— Barițiu, care, precum dovedesc o mulțime de articole din „Gazetă“, a luptat pururea în contra astorfel de tendințe, a întrebat: „La ce ne-ar putea folosi acum nobilitarea, după ștergerea privilegiilor?“

— Foarte mult ne-ar folosi: la înaintări în funcțiuni, mai ales în armată, cu deosebire la căsătorii splendide ș. a., altcum nu ne creastă nimeni, ne numesc: Bauernvolk. De exemplu Exelenția sa, care are dreptul de a cere pe baza decorațiunilor, ce le posedă, baronatul, dacă nu vreă pentru sine, cel puțin pentru nepotul său de frate. Astfel au făcut și alții, cu nepoți fără trecerea, ce o are fratele Iosif și la națiunile conlocuitoare, răspunse aspirantul la decorațiuni.

— Unchiul meu, întorcându-se spre mine m'a întrebat: „Ce zici la aceste nepoate?“

— Eu ce să zic, eu țin la proverbul german: „Ein alter Adel ist mehr werth, als ein frisch gebackener Baron“. E adevărat că toate favorurile enumerate de antevorbitorul îi surid unui baron, dar descendenții numai Români nu vor putea fi. Și eu tocmai de asta mă feresc.

— „Faber est suae quisque fortunae“. Ți-a eșit norocul în cale mai de multe-ori, dar tu nu te-ai știut folosi de el, replică aspirantul la decorațiune.

— Va să zică: aveam să-mi amintesc proverbialul ideal al streberilor: „Lélek, lélek, de miböl élek?” sau și mai la înțeles: „Was kof ich mir dafür?”

Când am rămas singuri, unchiul meu mi-a zis: „Foarte bine le-ai răspuns. Aceasta pretinde dela tine și umbra tatălui tău; dânsul încă a refuzat de a primi decorațiunea, cu care l-a imbiat comisariul împărătesc Eduard Bach, care organizase Ardealul după revoluția anului 1849“.

N'are cineva să fie nici istoric, nici juriconsult, ba nici măcar un om cu multă experiență, ajunge mîntea sănătoasă a unui simplu țaran, ca să fie pe deplin convins că, nu vanitatea e motivul, pentru care am arătat faptele și legăturile Aaroneștilor, ci pur și simplu desvălirea adevărului istoric. Dacă vanitatea pe care n'o cunosc, mi-ar fi fost motorul, atunci m'aș fi folosit de: „Norocul, care mi-a ieșit în cale“. Acesta valoră mai mult decât descendența dela un Vodă: „De presenti gaudet Ecclesia“.

Și că eu nu sufer nici de boala românească, precum o numisem în „Biografia lui Dragoș“, nici de vanitate, ba că sunt democrat din creștet până 'n călcăie, dovedește mai presus de orice îndoială, ordinul ce l-am dat ca Vice-comite, în anul 1861, ca nime să nu-mi dea titlul în acte oficiale, de: Méltóságos, Hochwohlgeboren, Ilustrissime, (vezi „Memoriul“ meu part. II, pag. 82. Cetiți această pagină, sigur că vă va interesa).

Tot astfel am urmat și în anul 1901, îndată ce am primit prezidiul Asociațiunii, am scos din uz titulaturile aristocratice, și am introdus titlul: „Domniei sale Domnului“.

Prin aceasta încă ne-am apropiat cu un pas de țaran, pe care eu îl iubesc cu toată puterea sufletului meu, căci în el am toată speranța: dela el aștept regenerarea neamului nostru. Repet ceea ce am zis în studiul meu „Moartea Huniadeștilor“, (Transilvania Nr. IV, anul 1901) la amintirea celui de pe urmă vlăstar, din acea glorioasă familie: „S'a stâns vlăstarul, dar verde e încă stejarul milenar, talpa țării, poporul român, din care au răsărit acei giganti!“

Sibiiu, în ziua învierii Domnului 1905.

Depun totodată în biblioteca Muzeului și Decretul guvernatorului principele Lichtenstein din 1 Iunie 1859 Nr. $\frac{2316}{2-5}$, prin care m'a amenințat cu destituire din oficiu: „pentru că nu m'am înfiorat d'a mă mărturisii de un aderent al unirii Moldovei cu Valachia, și de un dușman al absolutismului austriac“. (Vezi „Memoriul“ meu, part. IV., pag. 41—50.) I. St. Ș.

DISTIHURI ELEGIACE DIN SCHILLER.

(Din incidentul aniversării a 100-a dela moartea poetului, 9 Maiu 1805.)

Filosofii.

(Scena se petrece în iad, între un elev și autorii deosebitelor sisteme filosofice, sau între aderenții lor).

Elevul.

Domnii mei, bine c'aici *in plen* vă găsec la olaltă,
Una trebuie s'o știm; viu s'o aud dela voi.

Aristotele (care prezidă).

Iute, la lucru, amice! Noi scriem Gazeta de Iena
în iad aici, și de mult ne-am luminat despre tot.

Elevul.

E cu atâta mai bine! Eu nu plec de-aici pân' nu-mi spuneți
O propoziție-așa, ca să cuprindă 'n ea tot.

Primul (Cartesius).

Cogito, ergo sum. Eu gândesc, și eu sunt prin urmare.
E adevăr cel dintâiu, sigur ș'al doilea e.

Elevul.

Cuget, deci sunt. Este bine! Dar cine să cugete 'ntr'una?
Fost-am adese și, zeu, n'am cugetat la nimic.

Al doilea (Spinoza).

Dacă sunt lucruri, e și un lucru al lucrurilor.
În lucrul lucrurilor suntem noi, cum ne găsim.

Al treilea (Berkeley).

Toemai contrariul zic eu. În afară de mine nimic nu-i.
Toate în mine plutesc ca diafane năluci.

Al patrulea (Leibnitz).

Feluri de lucruri sunt două: e lume și suflet; dar nu știu
unul de altul; și vezi, tot una ambele sunt.

Al cincilea. (Un aderent al lui Kant).

Nu știu nimic despre lucru, și iarăș nimic despre suflet.
Ambele numai se țar; dar ele nu sunt păreri.

Al șaselea. (Un aderent al lui Fichte).

Eu sunt eu, și eu însu-mi mă pun; și când punu-mă însu-mi
făr' a fi pus, ei, atunci eu și un non-eu am pus.

Al șeptelea. (Un elev al lui Reinhold).

Cel puțin sunt cunoștințe! E un cunoscut prin urmare,
e și un cunoscător: cu cunoștința sunt trei.

Elevul.

Domnilor, eu cu de-acestea nici cânele nu-l scot din casă.
O propoziție vreau, care să spună ceva.

Al optulea. (Un elev al lui Ekhardt Schmid, filosof moralist).

În teorie nimic nu se știe mai mult. Dar în praxă
e un temeinic precept: poți, așadar ești dator.

Elevul.

Mi-am cugetat-o. De nu poți răspunde nimic mai temeinic,
vără numitui precept în capul cuiva, curând.

David Hume.

Nu mai vorbi cu mulțimea. Kant a 'ncurcat toată lumea.
Vino la mine, eu sunt mie egal și 'n infern.

Intrebare juridică.

Ani îndelungi sunt de când mă servesc de-al meu nas ca de un jude.
Am eu deci în adevăr asupra lui vre-un drept?

Pufendorf.

Greu de 'nțeles este cazul! Dar pare-a vorbi pentru tine
prima lui slujbă, deci fii și mai departe stăpân.

Indoială de conștiință.

(În contra imperativului categoric în morala lui Kant.)

Binele-l fac bucuros, dar, durere, cu simpatie;
astfel mă supără des gândul că nu-s virtuos.

Hotărâre.

Alt mijloc aci nu-i. Ce morala dictează cu ură
și cu dispreț ai să faci. E categoric mandat.

Archimede și școlarul.

La Archimede venise odată un tinăr setos de știință.

„Să mă înveți — zise el — arta divină a ta;
ea a dat patriei noastre fructe atât de mărețe
și de sambucă *) păzi ale cetății zidiri“.

„Arta o crezi tu divină? Așa e,“ — răspunse înțeleptul.

Însă tot astfel fû ea și pân' a nu folosi

Vrei dela ea numai fructe? Ș'o muritoare le aduce.

Vrei pe zeiță? Atunci nu pe femeie s'o cați“.

*) *Sambuca*, punte de asalt, eră numele unei mașini de războiu la Romani, întrebuințată de Marcellus în contra Syracusei.

Sămănătorul.

Plin de speranță increzi tu pământului grăul de aur,
și 'n primăvară aștepți, ca să rodească frumos.
Samănă fapte tot astfel în brazdele vremii și, puse,
cu 'nțelepciune, pe 'necet pentru vecie infloresc.

Cântăreții vremilor vechi.

Spuneți-mi, unde sunt azi cântăreții deodinioară,
cari desfătau cu graiu viu cete-adunate 'n prejur,
cari fermecau chiar pe zeii din cer, și pe oameni adese
până la cer i 'nălțau pe-ale cântării aripi?
Încă trăesc cântăreții, dar, ah, lipsesc fapte cari lira
s'o 'nviozeze, lipsesc cine s'asculte al lor cânt.
O, fericiți poeți din timpuri mai bune! prin veacuri
din gură 'n gură sbură cântecul vostru simțit.
Evlavioși, ca pe zei vă primiau ș'admiră fiecare
orice, vorbind sau formând, geniul vostru creă.
Se 'nflăcără l'al cântărilor foc a mulțimei simțire,
și simțemântu-i măriă al cântăreților foc
și-l curăția totodată! Ferice, poetul atuncia
în al poporului glas clar auziă cântul său.
Lui i-apărea în viață cereasca divinitate,
care noi astăzi de-abiă în mintea noastră zărim.

Columbus.

Mergi înainte, vâslaș curajos! Pot să rădă glumetii
ș'al marinariului braț să ostenească vâsind.
Tot înainte spre apus! și termul ivise-va sigur.
În a ta minte tu-l vezi clar peste ape plutind.
Zeului ce te conduce te 'ncrede și mării tăcute.
Chiar dacă n'ar există, totuș din unde-ar eși.
Geniul stă cu natura pururea 'n intim' alianță,
ceea ce el a promis: cu siguranță ea dă.

Cercul naturei.

Totul se 'ncheie 'n a ta 'mpărăție, o tu liniștit-o;
astfel bătrânul și el iarăș devine copil.

Geniul cu facla întoarsă.

Este plăcut și frumos al ei geniu cu facla lui stinsă,
dar pentru mulți moartea nu-i lucru așa de plăcut.

Virtutea femeii.

Unui bărbat trebuie virtuteți multe; el intră 'n viață
curajos, la noroc, ca 'ntr'un nesigur răsboiu.
Unei femei o virtute 'i ajunge: să fie pururea
inimei dragă și iar ochiul s'o vadă cu drag.

Cel mai frumos fenomen.

Dacă nici când n'ai văzut frumuseța 'n minutul durerii,
n'ai văzut ce e frumos în cel mai 'nalt înțeles.
Dacă nici când n'ai văzut bucuria 'n o față frumoasă,
tu bucuria nici când nu poți să zici c'ai văzut.

Tribunalul femeii.

Nu judecați, o femeilor, ale bărbaților fapte.
Despre bărbat însă voi spuneți al vostru cuvânt.

Judecata femeiască.

Pentru bărbați judecata e 'n minte; sentența femeii
e simțământul: când ea simte: a și judecat.

Știința omenească.

Pentrucă 'ntr'însa cetești, ce tu însuți ai scris pe a ei filă;
pentrucă, spre a le privi, pui fenomenele 'n rând
și din câmpia ei fără de margini tragi firele tale, —
crezi c'a ta minte a 'nțeles tainele marei naturi.
Astfel descrie 'n figuri astronomul a ceriului boltă,
ca să privească ușor spațiul nemărginit.
Sori, ce-i despart depărtările Siriului, e 'mpreună 'n
coarnezle Taurului și 'n a Lebedei stea.
Dar înțelege el tainicul sferelor joc, când privește
pe planiglobul său mic ceriul cu stelele lui?

Așteptare și împlinire.

Tinărul corabiază cu mii de catarguri pe mare;
iar pe-al său vas, liniștit, intră bătrânul în port.

Soartea comună.

Iată, urim, ne luptăm, ne desparte voința și gândul;
dar într'aceea noi toți ne pomenim cu păr alb.

Naturalistul și filosoful transcendental.

Dușmani să fiți între voi! este prea timpurie-alianța.
Numai cercând despărțiți vă veți uni 'n adevăr.

Cele trei epoce ale naturii.

Fabula-i dede viața, știința de ea a lipsit-o,
înțelepciunea-i dă iar sufletul ei creator.

Cătră mistici.

Adevăratul mister este tocmai ce stă înaintea
ochilor noștri în veci, și nu-i de nimeni văzut.

Prietin și dușman.

Scump îmi e prietinul, dar de folos și dușmanul îmi este:
unul mi-arată ce pot, altul ce eu sunt detor.

Înțelepciune și prudentă.

Vrei, o amice, să urci înălțimile înțelepciunii?
 Pleacă riscând să fi ris de cătră cei iscușiți.
 Scurt văzătorii văd țărnul plecării, dar nu și pe-acela,
 unde puternicu-ți zbor se va opri oarecând.

Știința.

Unui e 'nalta, cereasca zeiță, iar altuia-i este
 zdravană vacă de muls, ce 'ntotdeauna-i dă unt.

Kant și explicatorii săi.

Cum la atâți cerșitori un singur bogat le dă hrană!
 Când împărații zidesc, au salahorii câștig.

Alegere.

Nu poți plăcea tuturor prin arta și faptele tale?
 pentru puțini fă destul, multor să placă este rău. Schiller.

Dacă pe cei mai de frunte ai veacului tău mulțămit-ai,
 pentru toți timpii atunci prin a ta faptă ai trăit. Goethe.

Armonie.

(Probabil la adresa lui Goethe.)

Ambii cătăm adevărul; tu în viață, io 'n suflet;
 și fiecare-l găsim. Când este ochiul curat,
 el întâlnește 'n afară pe-atot creatorul; când este
 inima, lumea în ea se oglindește cum e.

Table votive.*)

Ce zeul meu m'a 'nvățat, ce mi-a fost de-ajutor 'n viață.
 cu mulțămită aduc jertfă aici la altar.

Destinațiuni deosebite.

Sunt ocupați milioane, ca neamul mereu să existe,
 dar omenirea 'n puțini duce 'nainte-al ei traiu.
 Mii de germeni imprăștie toamna, de-abiă însă unul
 aduce fruct; ceialalți iar elemente devin.
 Însă deși numai unu 'ncolțește, el samăn'o lume
 de plăsmuiri ce'nfloresc mândre și tinere 'n veci.

Ce dă viață.

Și 'n lumea psihică și 'n cea organică, numai în culmea
 vieții, numai în flori se plăsmuesc vieți noi.

*) *Tabulae votivae* se numiau la Romani table sau tăblițe, cari cei scăpați din vreun pericol le atârnav *ex voto*, adică conform promisiunii făcute, ca semn de mulțămire în templele zeului, care i-a mântuit, și însemnav pe ele prin o scurtă frază pericolul, din care au scăpat. Poetul numește astfel aceste distihuri, pentru că ele sunt rezultatul experienței și meditațiunii sale, și cuprind maxime importante, cari el crede că l-au ferit de unele greșeli în viață și în literatură.

Binele și frumosul sau două feluri de a fi folositor.

A omenirei plantă divin' o nutrești făcând bine,
iar prin frumos răspândești germenii plantei zeești.

Deosebire de ranguri.

Ranguri și 'n lumea morală sunt. Omul de rând ne plătește
cu ce el face, iar cei nobili cu ceea ce sunt.

Preț și valoare.

Ai ceva? 'mparte cu mine și eu îți plătesc ce-i cu dreptul.
Ești ceva? o atunci vin' sufletul chiar să-l schimbăm.

Puterea morală

Nu poți simți ce-i frumos? îți rămâne să vrei ce-i cu minte
și ca un spirit să faci ceea ce nu poți ca om.

Comunicare.

Chiar și din cea mai rea mână mult bine face-adevăruț;
numai doar pentru frumos una sunt vas și cuprins.

Povață politică.

Tot ce vei face, fă drept; dar aceasta să-ți fie, amice,
regula; nu stărui ca să faci tot ce e drept.
Este de ajuns, ca să fie desăvârșit ce vei face;
numai cei falși vreu mereu tot ce e desăvârșit.

Eruditul.

Nu pentru dânsul cresc fructele pomului ce el sădește.
Fructul științei il guști numai fiind om de gust.

Conducătorii vieții. (Frumosul și sublimul.)

Doi frumoși genii ii ai ca tovarăși pe calea vieții
Ești fericit când, uniți, ambii de-alături îți stau
Unul cu vesele glume scurtează al tău drum, și la brațu-i
mult mai ușoară tu simți soartea și sarcina ta.
El te 'nsoțește jucându-se până la marea veciei,
unde pe adâncul abiz stă muritoriu 'ngrozit.
Altul aici, hotărît, serios și tăcut te primește
și la giganticu-i braț trece-vei liu peste adânc.
Dar nici odată tu nu te 'nchină unui singur! Să nu 'ncrezi
primului cinstea ce ai, s'al tău noroc celuilalt!

Sublimul.

Cauți mărețul, sublimul? Tu poți ca să-l vezi într'un arbor
Ce este el fără a ști, caută știind tu să fii.

Nemurirea.

Ce-ți este frică de moarte! Dorești nemurirea? Trăește 'n marele Tot! El va sta, când tu de mult nu-i mai fi.

Detorie pentru toți.

Să năzuești totdeauna la 'ntreg; și de nu poți fi 'ntregul, ca mădular de folos lâng'un întreg să te legi.

Eșirea din viață sau libertatea ideală.

Două căi stau deschise 'nainte-ți afară din viață:
una e spre ideal, alta conduce 'n mormânt.
Dacă pe 'ntâia voești ca s'apuci, te grăbește pân' Parca
nu vine spre a te târi fără să vrei spre mormânt.

Copilul în leagăn.

Prunc fericit! al tău leagăn o lume-ți e fără de margini.
Fă-te bărbat și-ți va fi nemărginitul prea 'ngust.

Cheia.

Vrei ca să știi ce ești însuți? Vezi ce fac alții. Când pe alții
a-i înțelege voești, uităte 'n inima ta.

BCU Cluj / Central University Library Cluj*

*) Da, ai dreptate, o mare poet; însă nici două ramuri
din o tulpină eșind nu sunt întocmai la fel.

Firea-i aceeaș în toți, dar pe căi osebite îndreptată:
Unul e 'n sufletul său inger, iar altul e drac,
Cum din părinți și strămoși hotărită li-i firea. Iubește
ca și un frate pe toți, nu crede însă ușor.

Temă.

Nime să nu fie altui asemenea, ci fiecare
Celui prea 'nalt. Intrebi, cum? Fie tot insul perfect.

Propriul ideal.

Numai ce simți este al tău, iar ce cugeți e al tuturor.
Simți dar pe zeul gândit, și el în tine va fi.

Izvorul întineririi.

Credeți-mi, nu-i basm izvorul juneții de veci; el aievea
curge. Dar unde, întrebați? În poezie-l găsiți.

M. Strajan.

*) Versuri adause de traducător.

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

† *Ioan Pop Reteganul*. O indoită datorință ne obligă să ne ocupăm în coloanele revistei noastre cu decurând trecutul la cele eterne: Ioan Pop Reteganul. Căci noi deplângem nu numai pe dascălul harnic și pe unul dintre cei mai buni și mai zeloși scriitori pentru popor, ci și pe fostul funcționar și pe membrul suplent în comitetul central al Asociațiunii, apoi pe unul dintre cei mai devotați colaboratori ai „Bibliotecei noastre populare“.

E uimitor materialul ce l-a adunat Reteganul din popor și l-a prelucreat pentru popor. Povești, legende, descrieri, romane, pilde, sfaturi ș. m. a., toate deopotrivă și-au aflat loc sub condeii abil al acestui scriitor, despre care s'ar putea zice, că toată viața sa a stat de vorbă cu poporul său, spunându-i povești frumoase și dându-i sfaturi folositoare.

Căci abia eșit din școalele Năsăudului și din preparandiile Gherlei și a Devei, pe lângă cariera grea de învățător își începe o a doua carieră tot atât de grea, dacă nu chiar și mai grea: de scriitor. Scrie fără preget, dă la lumină mulțime de cărți de povești, romane, sfaturi etc., colaborează la mai toate gazetele românești din țeara Ardealului, face și pornește el însuși reviste și gazete.

Intre scrierile sale cele mai de seamă, remarcăm: Trandafiri și viorele, poezii populare; Chiuituri; Starostele; Leonat cel tinăr; Inimioara și buchetul; Poezii naționale; Prietinel sâteanului român; Opșaguri; Țigani; Povești ardelenesti; Pomăritul practic; Cartea poporului; Povești din popor; Pinteza Viteazul; Romane și schițe; Pilde și sfaturi; Povestiri din viața țărănilor români; Nuvele; Dela moară, povești și snoave etc. Afară de acestea el a alimentat multă vreme foilete gazetelor noastre cu povești și alte scrieri pe seama poporului. În 1886 a redigat „Cărțile sâteanului român“ și „Convorbirile pedagogice“, apoi la 1898 porni „Revista Ilustrată“, care însă nu merse, iar de prezent redactă „Gazeta de Duminecă“ din Șimleu.

Aceasta este numai o parte din munca lui Reteganul, căci cine știe câte scrieri inedite nu va fi rămas după acest productiv scriitor. Și când privești productivitatea rară a acestui bărbat și ști că nu ambiția și fudulia l-au făcut scriitor ci dragostea de poporul din sinul căruia eșise și pe care îl iubiă atât de mult, trebuie să admirăm stăruința de muncă în adevăr extraordinară a dascălului dela Reteag. Trebuie admirată cu atât mai mult cu cât, cum cu multă dreptate zice dl Iorga, „Reteganul nu eră un poet, n'avea nici inchipuire și nici puterea de a idealiza.... El — continuă dl Iorga — nu înțelege rostul lucrărilor sale în alt chip decât ca o cetire potrivită cu mintea poporului, ca o cetire sănătoasă și morală. El nu eră *poet* cât scriitor poporan, moralist pentru cei cari primesc cu multă dragoste buna morală creștină. Pe această cale el urmă unor înaintași, cărora de mult li-se plătește cu recunoștință osteneala ce au cheltuit: Barac

și Vasile Aron, cei cari au pus „carte de lume“ în mâna poporului, care nu știă până atunci decât de carte bisericească.

Pentru aceea a tălmăcit și alcătuit el nuvele luate din viața satelor. Pentru aceea a făcut el „foița“ la atâtea gazete de peste munți, pentru aceea a scos el „Revista Ilustrată“, care n'a mers și a primit să ajute la „Gazeta de Duminecă“ din Șimleu..“

Așă a trăit și așă a muncit ca scriitor acest „Bărac“ ori „Aron“ al zilelor noastre.

*

Relațiile lui Reteganul cu „Asociațiunea“ au fost dintre cele mai intime. În adunarea generală din 1893 din Năsăud a fost ales membru suplent în comitetul central și secretar al II-lea, oficiu însă pe care după abia câteva luni l-a părăsit. Încă în 1889 Asociațiunea i-a publicat și premiat un volum de „Povești din popor“, iar primele două numere din „Biblioteca populară a Asociațiunii“, anume „Povestiri din viața țăranilor români“ I și II sunt eșite tot din peana lui Reteganul. În toamna anului trecut deasemenea ne-a trimis pentru „Biblioteca populară“ mai multe povești, dintre cari unele se vor și tipări probabil în cursul anului viitor. Lectura lor ne va reaminti multă vreme numele lui Ioan Pop Reteganul.

*

† *Jules Verne*. Cu moartea lui Jules Verne întâmplată la 23 Martie a. c. întreaga lume literară, în special însă cea franceză pierde pe unul dintre cei mai talentați și mai mari scriitori ai timpului modern.

Născut în 1828 în Nantes, după terminarea studiilor secundare, urmează drepturile la Paris, ocupându-se însă cu predilecție de științele naturale, față de cari aveă o înclinație firească deosebită. Ajutat de un minunat talent de descripțiune, începe de timpuriu și continuă toată viața sa să tracteze în formă de roman diferite subiecte din domeniul acestor științe, creind astfel un nou gen în literatură: romanul științific. Forma atrăgătoare și expunerea ușoară a cestiunilor cu cari se ocupă și a problemelor ce voiă să deslege, au făcut ca romanele sale să ofere publicului nu numai o lectură plăcută și distractivă ei, în acelaș timp să fie și instructive și foarte folositoare. Aceste două calități au contribuit ca romanele lui Jules Verne să fie un mijloc puternic pentru popularizarea științelor naturale. Laicilor le-a deșteptat interes față de aceste științe, iar cercurilor științifice le-a dat mult de cugetat prin tractarea a o mulțime de probleme nerezolvite încă.

Lucrările sale mai de samă sunt:

Aventures du capitaine Hatteras (1867);

Vingt mille lieues sous la mer (1869);

Les enfantes du capitaine Grant; L'île mystérieuse; Le decouverte de la terre (1870);

Voyage autour du monde en 80 jours (1872);

Le docteur Ox (1874);

Le chancellor; Un hivernage dans les glaces; Michel Strogoff; Un capitaine de 15 ans;

Les Indes Noires (1875);

La maison à vapeur; Mathias Sandorf (1887);

Nord contre Sud (1887);

Deux ans de vacances (1888);

Sans dessus dessous (1889);

Claudius Bombarnae (1892);

Le château des Carpathes (1892) etc.

Unele dintre publicațiunile sale au fost traduse și în românește ca de ex.: Călătorie în jurul lumii în 80 de zile, Copiii căpitanului Grant și Castelul din Carpați. Acest din urmă apărut și în broșură separată, tradus de Dr. V. Onișor.

În acest roman Verne se ocupă de țara Ardealului și de poporul nostru. (—)

*

Un „Album artistic“. În deosebi două momente trebuie remarcate, când voim să vorbim de „Albumul artistic“, întocmit din încredințarea comitetului reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiului de dl prof. Dimitrie Comșa. Întâi trebuie remarcat zelul și munca deosebită ce de sigur a reclamat scoaterea la lumină a acestui Album, apoi valoarea artistică de netăgăduit a o mulțime dintre modelele de țesături și cusături românești cuprinse în el.

Presă noastră în general n'a avut, cum eră și firesc, decât numai cuvinte de laudă la adresa Albumului, a autorului și a reuniunii editoare. Cu plăcere ne alăturăm și noi concertului acestei prese când recunoaștem munca autorului și nu mai puțin a membrilor din comitetul reuniunii, precum și valoarea cea mare a o mulțime dintre piesele acestui Album. Dar cum albumul din chestiune nu e chemat numai să păstreze modelele adevărate și originale ale artei românești de broderii și țesături, ci mai vârtos de a servi și altora de model și de a îndreptă întreaga noastră artă de această natură pe o cale curat românească, credem că o analiză a modelelor cuprinse în acest album, e prima noastră datorință. Căci numai după o cercetare sinceră se va putea stabili, cari modele sunt românești și cari cele mai frumoase, apoi cari mai puțin menite să conserve adevărata artă românească și în fine cari sunt de proveniență străină dela alte popoare, ori chiar și simple imitații de modele de prăvălii.

Date fiind condițiunile artei românești de a broda și țese, anume figurile geometrice uimitor de regulate și cu multă simetrie, apoi măiestrita combinație a colorilor de roșu, negru, vânt, verde, alb, galbin și culoarea aurului, nu va fi greu să se aleagă modelele cele mai românești și cele mai frumoase. Astfel dintre broderii cele mai frumoase, cari întrunesc toate condițiunile amintite mai sus, sunt:

- Nr. 168. Peunul, se întrebuintează ca față de perină din Pogăceaua (Murăș-Turda).
„ 180. Pană, se întrebuintează pe mânecă Ecica-Română.
„ 188. Forma Țiganei se întrebuintează pe mânecă din Chereluș (Arad).
„ 197. Urzari pe mânecă din Ecica-Română.

La cele mai multe dintre acestea întâlnim figuri curioase, uneori fără nici un gust și de tot urâte. Nu arareori figuri și desemnuri curbe ori formă de frunze și fructe, flori și arbori, pasări, etc. ca de ex. modelul Nr. 124 cu brazii, Nr. 145 cu cocoși, Nr. 153 par a fi frunze de stejar și ghindă, Nr. 166 flori ș. m. d. In ceea ce privește colorile sunt multe neuzitate la Români, ca roșu deschis, roza, cafeniu, albastru, verde deschis, violet (lila), galben foarte deschis, etc. Tot asemenea lăna umbrită, care nepotrivindu-se nici cu figurile nici cu colorile originale, strică tot efectul broderiilor și țesăturilor.

In fine dintre țesăturile cele mai nesuccese amintim:

- Nr. 14. Chindeu din Lupșa (Turda-Arieș).
„ 16. Tindeu (ștergar) din Diug (Solnoc-Dobâca).
„ 17. Ștergură din Trăsnea (Selagiu).
„ 19. Ștergar din Fizeș-Sânpetru (Solnoc-Dobâca).
„ 40. Vargă la șurț din Orăștie.
„ 47. Cătrintă din Jabenița (Murăș-Turda).
„ 50. Pânzătură din Borgo-Prund (Bistrița-Năsăud).
„ 51. „ „ „ Suseni
„ 59. Zadié din Fizes-Sânpetru (Solnoc-Dobâca).
„ 60. Conciu (ca broboadă) Secaș (Timiș).
„ 63. „ „ „ „ „
„ 68. Traistă din Borgo-Suseni (Bistrița-Năsăud).
„ 75. Covor „ „ -Mijloceni „ „
„ 83. Țol din Borșa (Maramurăș).

Modelele înșirate aci sunt toate străine, ori cât ni s'ar spune de autorul albumului despre unele dintre acestea, ca de ex. despre cele de sub Nr. 50 și 51 că sunt obștete întrebuintate în Bărgău. Cele mai multe reprezintă flori, într'un stil, care cum am zis, numai românesc nu este și afară de aceea au colori nepotrivit combinate. Modelul Nr. 16 e sloven, Nr. 19 e imitație de prăvălie, tot asemenea modelele Nrii 68 și 75.

Aceste ar fi în treacăt observările noastre asupra modelelor cuprinse în Albumul artistic al dlui prof. Comșa. Ar trebui să mai spunem că și din alt punct de vedere Albumul are două scăderi, cari îl fac inaccesibil publicului român dela sate. Anume modelele nu sunt reproduse astfel încât să se poată lucra după ele, apoi e prea scump. Știm că față de cheltuelile avute nu e nici decum scump, dar eră poate mai bine de se aranjă in caete, ori tabele singuraticice cari să se fi putut cumpără și separat. In felul acesta ar fi putut străbate în toate părțile poporului nostru.

CRONICĂ.

Sesiunea generală a Academiei române s'a deschis în 15/28 Martie. Ședința de deschidere a fost prezidată de moștenitorul tronului român: Principele Ferdinand. Până a putea da în numărul viitor al revistei noastre un raport detaliat despre lucrările Academiei, amintim că și în sesiunea actuală s'au ținut din partea membrilor o mulțime de conferințe și comunicări cari de cari mai interesante și mai frumoase și că ședința publică din 1/14 Aprile a fost prezidată de regele Carol, care a ținut și cu această ocaziune, o minunată vorbire în care a accentuat importanța limbei vechi românești.

*

Iubileul profesorului Negruțiu. În 9 a lunii Martie României din Blaj, în deosebi însă profesorii și elevii școalelor noastre de acolo au serbat cu multă sinceritate aniversarea de 25 de ani de când dl Ioan F. Negruțiu servește cu zel și devotament ca profesor la acele școli. Ne bucurăm că blăjenii au găsit o ocazie nimerită de a respăli prin recunoștință munca zelosului lor coleg și profesor și ne asociem și noi la lucrările lor cu atât mai mult cu cât activitatea dlui Negruțiu a trecut departe peste salele de învățământ a școalelor din Blaj și de câțiva ani încoace lucrează alături cu noi la realizarea scopurilor Asociațiunii. În Biblioteca noastră populară a publicat două instructive și folositoare broșuri despre „Grădina de legumi“ și „Cultura cucuruzului“ iar de prezent are una sub tipar despre „Impărțirea, lucrarea și îngrijirea unei moși“. Ca director al despărțământului nostru din Blaj, ca membru ordinar al com. central și ca membru și vice-prezident al „secțiunii școlare“ încă ne-a făcut bune și reale servicii. Fie, ca poporul nostru să se poată bucura încă multă vreme de roadele muncii sale.

*

„*Frunse de laur*“, poezii eroice din anii 1877—1878 de Zaharia Boiu, publicate de Ioan Baptist Boiu. Sibiu, tipografia arhidiecezană.

Broșura aceasta cuprinde 14 poezii, scrise de asesorul consistorial Z. Boiu pe timpul războiului pentru independență, iar acum publicate de dl I. B. Boiu ca „ultim acord al lirei neuitatului nostru poet ardelean“.

Comitetul central al „Asociațiunii“ în urma recensiei secțiunii literare, a procurat din aceste poezii pentru bibliotecile populare. Tot asemenea s'a procurat un număr mai mare de exemplare din partea „Administrațiunii domeniilor Coroanei“ din București etc.

Prețul unui exemplar, trimis franco, 60 fileri.

*

Comitetul Societății pentru fond de teatru român decerne două premii, unul de 500 cor. și al doilea de 300 cor. pentru cele mai bune piese teatrale din câte i-se vor prezenta până la 1/14 Octomvrie a. c. între următoarele condițiuni:

1. Subiectul piesei să fie luat din viața poporului român ori a clasei noastre culte. (In privința estensiunii și a genului piesei nu se pune autorului nici o restricțiune).

2. Manuscriptul să fie scris clar și legibil, tot numai pe o față de hârtie.

3. La manuscript se va alătura un plic sigilat, având pe avers titlul piesei, iar înlăuntru un bilet cu numele complet al autorului.

Manuscriptele sunt a se trimite la adresa secretarului societății dlui Dr. Iosif Blaga in Brașov (Brassó).

Pieseile premiate se vor tipări pe cheltuiala societății; autorul va primi 50 exemplare tipărite.

Brașov, 5/18 Martie 1905.

Pentru Comitetul Societății:

Virgil Onițiu m. p.,
vicepreședinte.

Dr. I. Blaga m. p.,
secretar.

CONTRIBUIRI PENTRU MUZEUL ISTORIC ȘI ETNOGRAFIC.

Dela ultimul nostru raport despre contribuiriile făcute pentru scopurile Muzeului, au mai intrat următoarele contribuiri:

1. Domnul George Szerb de Cuvin, deputat dietal	K 2000.—
2. Doamna Elena A. Popovici, Brașov	" 2000.—
3. Dela matineul muzical-literar,*) aranjat de desp. „Brașov“ al Asoc. in 13/26 Martie a. c., s'a realizat un beneficiu de	" 335.77
4. Ilustritatea Sa dl Ioan I. Papp, episcop, Arad	" 300.—
5. Junimea academică română in Sibiu, venitul petrecerii aranjate in 2 Martie 1905	" 127.16
6. Excelența Sa dl Dr. Victor Mihályi, metropolit, Blaj	" 100.—
7. Domnul Dr. Ioan Hosanu, medic, Brașov	" 100.—
8. Domnul Andreiu Bârseanu, profesor, Brașov	" 100.—
9. „Sebeșana“, institut de credit, Sas-Sebeș	" 100.—
10. „Aurora“, institut de credit, Năsăud	" 100.—
11. Dl Ioan Ciocan, profesor univ., deputat dietal, Budapesta	" 50.—
12. „Bihoreana“, institut de credit, Oradea-mare	" 50.—
13. „Bocșana“, institut de credit, Bocșa-montană	" 30.—
14. „Crișana“, institut de credit, Brad	" 20.—
15. Domnul Alexandru Lupu, colonel in pens., Viena	" 20.—
16. Domnul Ioan M. Moldovan, preposit capitular, Blaj	" 20.—
17. „Chiorana“, institut de credit, Șomeuta-mare	" 20.—
18. „Plugarul“, institut de credit, Săcădate	" 20.—
19. Un anonim	" 10.—
20. „Cordiana“, institut de credit, Fofeldea	" 10.—

*) Lista specială a contribuitorilor se va publica în Nrul viitor.

21.	Domnul Dionisiu Simon, proprietar, Sângeorgiul-de-Câmpie	K	10.—
22.	Domnul Petre Slavescu, proprietar, Cepari-Barsești	„	10.—
23.	„Săcana“, institut de credit, Sacul	„	10.—
24.	„Murășanul“, institut de credit, M.-Radna	„	10.—
25.	„Speranța“, institut de credit, Borgo-Prund	„	10.—
26.	„Cassa de păstrare“, Sasca-montană	„	10.—
27.	Domnul Simion P. Mateiu, canonic, Blaj	„	10.—
28.	„Schinteia“, institut de credit, Tăure	„	10.—
29.	Domnul Mihail Făgărășan, protopop, Tăure	„	10.—
30.	„Mielul“, institut de credit, Poiana	„	10.—
31.	Doamna Calipsa Șandru, Sighișoara	„	6.—
32.	Domnul Ioan Oțoiu, paroh, Aciliu	„	6.—
33.	Domnul Ioan Bozacu, preot, Sâmbotelec	„	5.—
34.	Domnul Basiliu Hopârtean, preot, Gădălin	„	5.—
35.	Domnul Simeon Ciuca, preot, Mociu	„	5.—
36.	Domnul Ioan Danu, medic, Mociu	„	5.—
37.	Domnul Arseniu Vlaicu, director școlar, Brașov	„	5.—
38.	Domnul Dimitrie Moldovan, protopresbiter, Sighișoara	„	5.—
39.	„Unirea“, institut de credit, Vad	„	5.—
40.	Domnul Simeon Popoviciu, protopop militar, Mehadia	„	4.—
41.	Domnul Vincentiu Petroviciu, paroh, Toracul-mic	„	4.—
42.	Domnul Avram S. Păcurariu, protopresbiter, Mercurea	„	2.—
43.	Domnul Dr. George Măcelariu, avocat, Mercurea	„	2.—
44.	Domnul Dumitru Vulcu, director de bancă, Mercurea	„	2.—
45.	Domnul Georgiu Lușă, paroh, Toracul-mic	„	2.—
46.	Domnul Petru Tyra, econom, Toracul-mic	„	2.—
47.	Domnul Iacob Popa, protonotar consist., Blaj	„	2.—
48.	Domnul Ilie Floașu, comerciant, Mercurea	„	2.—
49.	Domnul Nicolae Voina	„	1.—
50.	Domnul Georgiu Serb, învățător, Toracul-mic	„	1.—
51.	Domnul Dămian Târlaiu, învățător, Toracul-mic	„	1.—
52.	Domnul Petru Mihaiu, învățător, Toracul-mic	„	1.—
53.	Domnul Toma Popi, econom, Toracul-mic	„	1.—
54.	Domnul George Popi, econom, Toracul-mic	„	1.—
55.	Domnul Vichente Iancu, econom, Toracul-mic	„	1.—
56.	Domnul N. Albu, Mercurea	„	1.—
57.	Domnul G. Muntean, Mercurea	„	1.—
58.	Domnul D. Stroia, Mercurea	„	1.—
59.	Domnul A. Măcelar, Mercurea	„	1.—
60.	Dela 21 contribuitori cu sume mai mici	„	6-10

Total K 5699-03

Sibiu, 10 Maiu 1905.

Biroul Asociațiunii.